

M. T. R. COLLEGE, SURAT

Manuscripts Library

No. ^{Rel.}
Ser. 422

Title: *Dān a Chandika*

Peter

422

दानसंग्रिका।

: Dāna Chandrikā :		Title
:	: Diwākara Kāla :	Author
:	:	Editor
:	:	Year, Vols.
:	:	Publisher
422 :	:	Remarks

रा.चं.का.

१

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ श्रीआर्यादुर्गायै नमः ॥ ॥ प्रणम्य मातरं गंगानैरवं वनशंकरं
॥ माहादेवाय पितरं श्रोतस्मार्तविचारदं ॥ दिवाकरेण सुधिया सारमुधृत्य शास्त्रं
तः ॥ शिष्टानां तस्य ते तुष्टे दानसंक्षेपचंद्रिका ॥ तत्र परस्वत्वात् सत्यतो द्रव्यसागे दानं ॥
देवलः ॥ अर्थानामुदितेषां त्रैश्रव्या प्रतियादनं ॥ दानमित्यतिरिद्धं व्याख्यानतस्य
कथ्यते ॥ तत्र दानं त्रिविधं ॥ गीतासु ॥ दानमिति यद्वानं दीयते नोपकारिणे ॥
देशे काले सुपात्रे च तद्दानं सात्त्विकं स्मृतं ॥ यत्र प्रत्यक्षकारार्थं फलमुद्दिश्य वा पुनः ॥
दीयते च परिहृष्टं तद्दानं राजसमुदाहृतं ॥ अदेशकाले यद्वानं सुपात्रे स्पृश्यं दीयते ॥ अ
सत्कृतमवज्ञातं तच्चामसमुदाहृतं ॥ गारुडे ॥ अर्हते यत्स्ववर्णं दिदानं तत्कालिकं स्मृतं

१

तं ॥ तुलादानानि ॥ आर्त्तानामत्रयं दत्तमेतद्देवाचिकं स्मृतं ॥ विद्यामादाय तप्यैस्तद्दानं
ज्ञानसकंदितः ॥ इति अथ पात्रं ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ न विद्यया केवलया तपसा वापि पात्रं
तं ॥ यत्र दत्तनिमित्ते चोत्तेन द्विपात्रं प्रचक्षत इति ॥ त्रिविधं ॥ किंचिद्वदमयं पात्रं किंचित्पा
त्रं तपोमयं ॥ पात्राणामुत्तमं पात्रं शूद्रान्तं यस्य नोदर इति ॥ व्यासः ॥ प्रथमं तु गुरोर्दानं
दत्वा श्रेष्ठमनुक्रमात् ॥ ततो न्येषां च विप्राणां दद्यात्पात्रानुरूपत इति ॥ त्रिविध्यपुराणे
॥ संनिधानस्थिता त्रिविधा दैर्हिनि विट्पतिं तथा ॥ नागिनेयं विशेषेण तथा बंधुगृह
गतान् ॥ नातिक्रामे नरस्वेतास्तमूरवीनपि गेयते ॥ अतिक्रम्य महारोद्रं रौरवं नरकं द्र
जेत् ॥ दक्षः ॥ सममवाहणदानं द्विगुणं ब्राह्मणं बुधे ॥ सहस्रगुणमाचार्ये त्वनंतं वे

हा.चं.का.

२

दपारणे॥अथ ब्राह्मणलक्षणमाह॥६॥वासः ब्राह्मर्षिजसमुत्पन्नो मंत्रसंस्कारवर्जि
तः जातिमात्रोपजीवी च तवेदब्राह्मणः स तु॥ ब्राह्मणबुवलक्षणमाह॥ तत्रैवगर्तधा
नादिनिर्युक्तस्तथोपनयनेन च॥ तर्कमवित्तचार्धतिसत्तवेदब्राह्मणबुवः॥ अथ त्र्यवि
त्तागः॥ शिवधर्मे॥ तस्मात्त्रिजागंवितस्य जीवनाय प्रकल्पयेत्॥ तागद्वयं तु धर्मार्धम
नित्यं जीवितं यतः॥ वित्तस्य तागं च कंकृत्वा तागत्रयं जीवनार्थं॥ तागद्वयं दानार्थं
॥ इति हेमाद्रिः॥ अर्थ अयात्यदानातिस्कांदे॥ अजितं मृतरायां च मेघी चोत्तयतो मुरा
वीकुरु दोत्रे च गृह्णातो न नृपः पुरुषो न वेत्॥ मनुः हिरण्यं तस्मिन्त्वं गं संतं वा सस्ति
लोच्यते॥ अविद्यात्प्रतिगृह्णातो न स्त्री न वतिकाश्नवत्॥ अविद्यान्तामविद्यातयो

२

त्याहीनेने ग्राह्यमिति॥ अर्थ दानकालः॥ वाराहे॥ दक्षैरातगुणं दानं रातघ्नं तु दिनज्ञ
ये॥ रातघ्नं तत्र संक्रांतौ रातघ्नं विषुवे ततः युगादौ तच्छतगुणं अयने तच्छताहतं॥ सा
मग्रहे तच्छतघ्नं तच्छतघ्नं रवेर्गर्हं॥ तच्छतघ्नं त्रिंशत्तीयाते दानं वेदविदो विदुः॥ वित्तधर्मो
त्तरे॥ वैशाखी कार्तिकी माघी पूर्णिमा तु महाफला॥ पौर्णिमा सीषु सर्वा सुमासदो सहि
तरमुच्यते॥ दत्तानां मिह दानानां फलं रातगुणं न वेदिति॥ अथ पुण्यदेशः॥ मनुः॥
दशद्वयं सरस्वत्योर्देवनद्योर्दंतरं॥ तदेव निर्मितं देशं ब्रह्मावर्तं प्रचक्षते॥ नारदः॥ पु
ण्यदेशे पुनर्वसुर्गर्हो देवाब्ज्यादिषु॥ यत्र साधसंपत्तिस्तत्र दानं समाचरेत्॥ तत्र विष्य
पुराणं॥ वाराणसी कुरुक्षेत्रं प्रयागं पुष्करं तथा॥ गोकर्णं नैमिषारण्यं सेक्षतुः श्रीयव
तं तथा॥ महाकालं तथारंगमेतात्पु॥ पयतमा विदुः॥ याज्ञे॥ लिंगं वा प्रतिमा वा

सं-चंका-

३

पिदरपतेयत्रकुत्रचित्॥तत्सर्वपुण्यतांयातीदानेषुचमहाफळमिति॥षदानमतिप्र
शस्तमितिहेमाद्रिः॥अथतीर्थप्रतिग्रहनिषेधः॥पादौ॥नतीर्थप्रतिग्रहीयात्प्रा
णैःकंदुगतैरपिइति॥तीर्थेतीरेक्षेत्रेच॥गंगाकृष्णागोदावर्यातीरमाहविष्णुः॥गंगा
गोदावरीकृष्णातीरमाहुर्महर्षयः॥उत्तरेनवगव्यूतिर्दक्षिणेयोजनत्रयमिति॥नविषे
॥तीराङ्गव्यूतिमात्रंतुपरितःक्षेत्रमुच्यतइति॥गंगायांतुतीरेपिनमाद्यमित्यर्थः॥ब्रा
ह्मणे॥प्रवाहमवधिंकृत्वायावदस्मचतुष्टयं॥अतोऽनप्रतिग्रहीयात्प्राणैःकंदुगतैरपि
इति॥प्रवाहोऽगर्तःदानधर्मो॥नाड्युक्तचतुर्दशयायावदाक्रमतेजले॥तावज्जनेवित्त
नीयात्तदध्वंतीरमुच्यतइति॥गर्तेप्रतिग्रहनिषेधः॥प्रसिद्धनदीषु॥गंडकादिषुतीरे
पिनिषेधः॥तदुक्तदानधर्मेनग्राह्यमितिमिच्छतेतिवचनात्॥अस्येतायद्वितीर्थे

३

वियाह्यं॥अथचेत्यतिग्रहीयाद्ब्राह्मणोवृत्तिकर्षितः॥दशांशमार्जितंदद्यादेवंधर्मो
नहीयतइतिपात्नात्॥अथदातृकृत्यो॥वाराहे॥सुस्नातःसम्यगाचोतःकृतसंधादि
कक्रियः॥कामक्रोधविहीनश्चपाखंडस्पर्शविर्जितः॥दद्यादितिविशेषः॥कात्यायनः॥
कुशोपरिनिविष्टेनतथायज्ञोपवीतिना॥देयंप्रतिग्रहीतव्यमन्यथाविफलंनवेदिति॥
गौतमः॥अंतर्जातुकरंकृत्वासकुरांसतिदोदकं॥फलान्यपिचसंधायप्रदद्यात्तद्व
यान्वितः॥नामगोत्रसमुच्चार्यप्राङ्मुखोदेयकीर्तनात्॥उदङ्मुखविप्रायदत्त्वात्तस्व
स्तिकीर्तयेत्॥संदेवंतावदेककीर्तनानंतरंदत्वेत्यर्थः॥अथप्रतिग्रहीतृकृत्यंतत्रैव॥
ओंकारमुखरंन्याज्ञोपविणंसकुरादकं॥ग्रहीयादक्षिणेहस्तेतदंतेस्वस्तिकीर्तये
त्॥प्रतिग्रहीतासावित्रंसर्वत्रैवानुकीर्तयेत्॥सावित्रंदेवस्यत्वेति॥ततस्तुकीर्त

श.चं.का.

ध

येत्वाधं द्विवेण इव देवतां ॥ समापयेत्ततः पञ्चात्कामस्तत्वा प्रतिग्रहं ॥ यथाशाखं कइ
हं कस्मा अदादिति मंत्रं पठित्वेत्यर्थः ॥ आदित्यपुराणे ॥ प्रतिग्रहं पठेयुचैः प्रतिग्रहं विधिः
जोत्तमात् ॥ मंत्रं पठेत्तुराज्यादु पातु च तथा विधिः ॥ मनसा च तथा श्रुत्वा स्वस्तिवाचन
मेव च ॥ ओंकारं ब्राह्मणं कुं यो निरोंकारं महीयते ॥ उपाशु च तथा वैश्यमनसा शूद्रजे
तथेति कोमति ॥ पुनस्तत्रैव ॥ प्रतिग्रहस्य धर्मो यो न जानाति त्रिजो विधिः ॥ इत्यस्यैव समा
युक्तो नरकं प्रतिपद्यत इति ॥ तथा ॥ विधितुं काम्यं विज्ञाय ब्राह्मणस्त प्रतिग्रहे ॥ दात्रा मह
त इत्येव महादुर्गाय सो ध्रुवं इति याज्ञवल्क्योक्तेः ॥ अथ इत्यमानं ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ जात
सूर्यमरीचिस्तत्र सरणुरजस्ततः ॥ तेषो लीलास्ततास्तिस्रो राजसर्षणुच्यते ॥ गौरस्तते त्र
यः षट्ते मवो मध्यश्च ते त्रयः ॥ कृत्स्नः पंचते मा षट्ते सुवर्णस्तूषोडश ॥ पलं सुव

8

र्णाश्चरः पंचवायुरीकितितं ॥ द्वे कृत्स्नसुले रूप्यमाषो धरणं षोडशैव ते ॥ शतमानं तु दशति
धरणैः पलमेव तु ॥ तिकं सुवर्णं श्रुत्वा इति हेमाद्रिः ॥ अथ धान्यमानं ॥ त्रविधे ॥ प
लं छयं तु प्रसृतं द्विगुणं कुडवं मंतं ॥ चतुर्भिः कुडवैः प्रसूः प्रसूः श्रुत्वा आढकः ॥ आ
ढकः ॥ आढकैस्तैश्चतुर्भिश्चैत्राणस्तकथिति बुधैः ॥ त्रिणैः षोडशतिः ॥ स्वायं विरोत्याकु
ल्युच्यते ॥ कुत्रैस्तैर्दशतिर्बाहो धान्यमानं प्रकीर्तितमिति ॥ अथ दक्षिणा परिमाणा माह
व्यासः ॥ सुवर्णं परमं दानं सुवर्णं दक्षिणा परा ॥ सर्वेषां मेव दानानां सुवर्णं दक्षिणे व्येत ॥
अदक्षिणं तु यद्दानं तत्सर्वं निःफलं न वेत् ॥ परे त्कृते पुरुषो हारो पयिकं नंदुलादिकमपि
दक्षिणेति हेमाद्रिः ॥ तथा ॥ देय इव तृतीयांशं दक्षिणां परिकल्पयेत् ॥ अनुक्तं दक्षिणां नेदं
शाखां वापिशक्तिः ॥ त्रविधे ॥ ज्ञेयं निष्कृतं पार्थदाने कविधिरुत्तमैः ॥ मध्यमस्तदर्थं

दा० च०

५

नतदर्थेनाधमः स्मृतः॥ मेष्वाचकालपुरुषेतथात्येकमुद्रस्तुच॥ रावेवृद्धेरथेजेचधेनोः कृ
त्ताजितस्यच॥ अशक्तास्यापि कृत्तोर्यपंचसौवर्णिकोविधिरिति॥ जपासिषेकमुदाहृत्यलि
गपुराणे॥ अष्टषष्टिपत्नीनामादद्याद्वेदक्षिणागुरोः॥ होतृपुंगवेवसर्वेषां त्रिंशत्पलमुदाहृतं॥
तदर्थं जपकानां च द्वापलास्तदर्थकं॥ एतेन सर्वत्रागुरोर्धर्मविज्ञातदर्थं जपकानां तदर्थं
द्वापलाच्छातामिति हेमाद्रौ॥ दक्षिणाविनयोवरुच्यः॥ ॥ अथ द्रव्यदेवताविष्णुधर्मोत्तरे॥
अनयं सर्वदेवतं नृसेवि विष्णुदेवता॥ कन्यादासतथाहसीप्राजापत्याः प्रकीर्तिताः प्रजा
पत्योगजः प्रोक्तस्करंगो यमदेवतः॥ तथार्चकराफं सर्वकथितं यमदेवतं॥ सहिषश्चतथा
याम्यउष्ट्रोवैतिरुतो नवेत॥ रोदीधेनुर्विनिर्दिष्टाद्यागमाग्नेयमादिरोत्त॥ मेघंतुवारुणेवि
द्यादाराहवैस्त्ववंतथा॥ आरण्यायेरवाः सर्वकथितावायुदेवताः॥ जच्चाशयानिसर्वा

५

गिवारिधीनांकमंडलं॥ कुंतंचकरकंचैववारुणातिनिबोधत॥ समुद्रजातिरलानिवारुणाति
द्विजोत्तमा॥ आग्नेयंकनकंप्रीकंसर्वलोहानिचाप्यथ॥ प्राजापत्यातिसस्यातिपकान्तमपिचद्वि
जाष्टजेयांस्तुसर्वगंधांश्चगंधर्विवैविचक्षणाः॥ बार्हस्पत्यं स्मृतं वासः सौम्याज्ञेयारसास्तथा॥
पक्षिणश्चतथासर्वेवायव्याः परिकीर्तिताः॥ विद्याब्राह्मविनिर्दिष्टाविद्यौपकरणानिच॥ सारस्व
तानिज्ञेयानिपुस्तकादितिपंडितैः॥ सर्वेषांशिलानांङ्गानांविश्वकर्मातुदेवता॥ दुमाणामथपुष्पा
णांवाकैर्हरिणकैस्तथा॥ फलानामथसर्वेषांतथाज्ञेयावनस्पतिः॥ मत्स्यमांसेविनिर्दिष्टेप्राजाप
त्येतथैवच॥ छत्रंरुक्ताजितंशय्यांरथमासनमेवच॥ उपानहौतथायानंयज्ञान्यत्प्राणिवर्जितं
॥ सर्वचंगिरसत्वेनप्रतिगृहीतमानसः॥ शूद्रोपयोगियत्सवरास्त्रचर्मध्वजादिकं॥ नृपोपक
रणंसर्वविज्ञेयंसर्वदेवतं॥ गृहंतुसर्वदेवतंयदनुक्तं द्विजोत्तमा॥ विज्ञेयंविष्णुदेवतंसर्ववादि

द्वचंका०
६

जसत्तम इति॥ प्रतिगृहस्थानातिगृहपरिशिष्टे॥ प्रतिगृहीतांगपुच्छे कर्णे वाहस्तिक
रे॥ मूर्ध्नि दासीमते चैव पृष्ठे श्वतरगर्दने॥ अश्वकर्णे सटोयां वा अन्तमुदित्यधारयेत्॥
ग्राय्यासनगृहे संत्रं संस्पृश्यादायकांचनं॥ उष्ट्रं च ककुदे स्पृष्ट्वा मृगं शर्महिषादिकान्॥ गो
धामश्वविधानेन पक्षे संस्पृश्य पक्षिणः॥ छत्रं दंडं तस्तस्मिन् फले संगृह्य गोरवान्॥ प्रगृ
ह्योपातहोमंत्रं वा सयेत्प्रतिमुच्यवे॥ अमंत्रपात्रं॥ वासस्तथा समादाय कन्या शीर्षेण वा क
र॥ कन्यायादक्षिणां समन्निमरोदित्यर्थः॥ रतिनार्योपरपूर्वां प्रतिगृहीतवाहतां॥ पुत्र
मुत्संगमारोप्य प्रतिगृहीतदत्तकं॥ रथं रथमुखे स्पृष्ट्वा प्रतिगृहीतकूर्बरे॥ कूर्बरो युगा
धारकाष्टं॥ तथा च हेमाद्रौ दानखंडे॥ तस्मैः प्रतिमहं कुर्याद्भूमिकृत्वा प्रदक्षिणं॥ करेण
हीत्वा कं त्यातु दासदास्योदितोत्तमं॥ आरुत्यत्रागताः स्यात्तः कर्णे वोसैश्वकीर्तितः॥ त

६

थाचैकशफानांतु सर्वेषां च विशेषतः॥ प्रतिगृहीतां शृंगेषु छेदकृत्ताजिनंतथा॥ मेचै
कशफाः शृंगिणः दानविशेषतः शृंगे प्रतिगृहीयादित्यर्थः॥ कर्णे च परोशवः सर्वे ग्राह्या
पुच्छे विचक्षणैः॥ गृहीयात्तहिषं शृंगे खरं वैपृष्ठे देरातः॥ प्रतिगृहं संशोद्धुस्य यातातांचा
धिरोहणात्॥ बीजानां मुष्टिमादाय रत्नात्यादाय सर्वतः॥ वस्त्रं दवां तादा दद्यात्परिधावा
पिवापुनः॥ आरुह्योपातहोमंत्रं च मारुह्येतत्र पादुके॥ धर्मध्वजोत्तु संस्पृश्य गृहीयात्॥
अवतीर्य च सर्वाणि जलस्थानानि वैद्विजाः॥ आयुधानि समाधाय तथा मुच्यं विनूषणं॥
अमुच्यवध्वेत्यर्थः॥ इति प्रतिगृहस्थानाति॥ अथादौ तु बापुरुषदानं॥ हेमाद्रौ मासे॥
अनेन विधिना ये तु बापुरुषमाचरेत्॥ प्रतिश्लोकाधिष्ठाने प्रतिमन्त्रं तरेव सेत्॥ वि
मानेना कवर्णेन किंकिणीजालमाचिना॥ पूज्यमानो वारो निश्चततो विष्णुपुरं व्रजेत्॥

दा० च०
७

कल्पकोटिशतं यावत्सिंजो केमहीयते ॥ कर्मक्षयादिह पुनर्न विराजो नूपाळमौलिम
णिरंजिपादपीठः ॥ अथात्रितो नवतियज्ञसहस्रं यात्री दीप्यता पजितसर्वमहीपालो
कः ॥ यो दीपमानमपि पश्यति नुक्लियुक्तः कालोत्तरे ये स्मरति वाचयती ह लोके ॥ यो वाष्ट
योतिपती इत्यमानरूपप्राप्तो पिंधामपरंदरदेवजुष्टमिति ॥ तत्रैव क्रिपुणो रवंदत्वा सु
वर्णतु ब्रह्महत्यादिकं च यत् ॥ पापंति हत्यपुरुषः स्वर्गलोकं सगच्छति ॥ तत्र स्थित्वा चिरं
जनयदा याति महीतले ॥ राजेश्वरः श्रीमान् बीतशोको निरामयः ॥ रूपसौभाग्यसंपन्नो
नित्यं विष्णुपरायणः पुनर्विष्णुपदं याति यत्र गत्वा न शोचतीति ॥ इति सुवर्णादितुजापु
षदान फलं ॥ अथ कुंडमंडपादि ॥ तत्र सुवर्णरत्नजाया मेवावश्यकर्माणि नाद्यादयः ॥
रत्नरत्नतनुजायां तु कृताकृतमित्युक्तं तत्रैव ॥ होमाद्यशक्तौ तु मंडपादिरहितमेव कु

७

याति ॥ न तत्र मंत्राहोमो वारवमेव प्रदीयते ॥ इति मत्स्योक्तेः ॥ ग्रहमंत्राद्वारजाप्यमंत्राश्च
नैत्यर्थः ॥ अथ तुजावेदिपरिमाणं चाह ॥ तत्रैव तत्रादौ शुभे क्रिशां नार्थं कुंडमंडपमात्रं
कृत्वा सप्तहस्ता पचहस्ता वा तृतीयांशे न चतुर्थांशे न वा उद्यावेदि कृत्वा तदुपरि पूर्वपश्चि
मयोः स्तान् दर्शयान् रवेयं ॥ हेमाद्रौ मास्ते ॥ शकांगुदो चंदनदेवदारुश्रीपर्णिवित्त्वप्रियका
चनोत्पं ॥ स्तनद्रयं हस्तयुगावरातं कृत्वा दृढं पंचकरोद्धितं तत् ॥ तदंतरे हस्तचतुष्टयं
स्यादथोत्तरांगं चतुरस्तमेवेति ॥ शको वृद्धविशेषो महासार इति प्रसिद्धः ॥ श्रीपर्णि नद्रत
ः ॥ प्रियको जीवकश्चरमते कदंबः ॥ अजतः कांचनस्तज्जपणो वृद्धविशेषः ॥ स्तनद्रयं चतु
रस्ती कृत्य वेदिमध्ये पूर्वपश्चिमनागयोर्निवेयं ॥ उत्तरांगं स्तनयो रपरितिर्यक्कां ॥ ६ तच्च
पंचकरयो स्तनयो र्हस्तचतुष्टयोरुपरि निधेयं चतुरस्तं ॥ अथोत्तरांगं चतदंगमेवेति पा

६० चं०

८

तेनदीयमितिस्तत्रेसजातीयकाष्टमित्यर्थः॥ समानजातिश्चतुलावलं व्याहेमेनमध्येपुरु
षेणयुक्ता॥ देर्घेणसाहस्रचतुष्टयं स्यात्पृथुत्वमस्याश्चदशंगुलानि॥ सुवर्णयद्वातरणाच
कार्यासलोहपाशद्वयशृंगखलानि॥ युतासुवर्णेनचरत्तमात्राविह्वलितामात्यविह्वलणा
द्व्या॥ समानजातीस्तोरणः समानजातिरित्यर्थः॥ तुलोत्ररागमध्ये द्वादशितिरंगुलेरधस्ता
दुदगग्राश्रवसंब्यापुरुषेणविह्वलनाशृंगखलाविलंबितयासुवर्णनिर्मितया॥ तत्प्रतिमाक
द्वादयन्यस्तयोर्बहिःस्थितमंगुलषट्पदं विहायविज्ञेयं॥ समस्ततुलायाश्चष्टोत्ररातांगुलमि
तत्वं॥ पृथुत्वचास्यादशंगुलपरिमितेनवलयाकृतिसूत्रेणसंमितंविधेयमित्यर्थः॥ सलो
हपाशद्वयशृंगखलानिर्युतेतिसुवर्णादिद्वयधारणार्थफलकधारितिलोहपाशद्वयावलंवि
तशृंगखलानिर्युताकायेत्यर्थः॥ तत्रैववक्त्रिपुराणे॥ आश्वत्थीखादिरीवापिपात्रांशीवा

८

स्तवृक्षजा॥ चतुर्हस्तप्रमाणेनसुशृंगणोक्तदृढंनवांस्तवर्णतुलांसमानदृक्तागधांछिद्रव
यावित्ता॥ मोक्षशिकपयोपेताबंधास्तनेषुयाज्ञिये॥ चतुरस्तातुलाकार्यापादौचापितयावि
धौ॥ चतुर्षपिपार्श्वेषुमानंस्याचतुरंगुलंमुक्तानावतुकरकावंतयोर्वित्यसेदुधः॥ चतुर्हस्ताष
टतुलामध्येशृंगखलयावित्ताशिकपहस्तत्रयंकुर्यात्कंठकंचतुरंगुलमिति॥ यदाहतत्रैवावि
श्वकर्माविशेषदानकथितंतुलादिवस्मातुलालक्षणमुच्यतेप्राकृतुलाप्रमाणंस्मृतमंगल
निर्द्देश्यैर्विलेख्यवतीप्रमाणैः प्रांतेद्वयेष्वंगुलषट्पदं तंतुलाष्टोत्तरमंगुलानांस्फुर्विशति
ः पंचचधातुबंधाबंधेष्ट्यधिशसुश्रुतिनिवेष्टप॥ ईशःशशीमारुतरुद्रसूर्यस्पाद्विश्वकर्मा
न्युरंगिरोमि॥ प्रजापतिर्विश्वजगद्धिधातापुर्जन्युशृषितदेवतांच॥ सौम्यश्चधर्मानररा
जमश्वीजलेरातित्रावरुणौमरुद्गणाः॥ धनेशगंधर्वजलेराविष्णुरेतेचतुर्विंशतिरेवदेवाः

दाचंका.
१५

॥ अत्र सोमो बुधः स्यात् च युवाः विरुषः सारको यस्तो ल्यमानस्तु जयामहात्मा ॥ एता
विधेयास्तपनीयनप्योरत्ता चिता देवतमूर्तयस्ताः ॥ षडंगुलस्याश्चतुरस्तपिंडः ॥
प्रांतद्वये विदुवरनंतनामा ॥ याश्च द्वयंतश्चतुरंगुलस्यादेवं मया ते कयितं प्रमाणं
॥ मध्यांकुंडे संकुलिकांगुलानि पंचाधिका विंशतिरेव देधै ॥ एकंगुलस्याश्च
तीह पिंडस्तत्राधिदेवः किल वास्तकी स्यात् ॥ एकैकरज्जुर्नवते गुलानि त्रिः सम
तिपिंडगतांगुलाच ॥ तच्चैकद्वयं मया गुलानि त्रिंशत् तथा पंचदशाधिका स्यात्
॥ तद्वागुबद्धं नुनकाष्टपीठं पिंडेतथा द्वयं विधेयं ॥ अथोद्दोशस्य धिदेवमा
स्यात्तुलांतरं नूतिप्रतिनिवेश्यादिति ॥ इति हेमाद्रो मात्स्योक्ते ॥ विद्यादितु जाकृत
लक्षणं च ॥ अथ वेद्यां षोडशारचक्रलेखनप्रकार उक्तो मदनरत्ने ॥ तत्राचार्यो

१५

वेद्यां मेध्ये त्रिहस्त्या संचतुरस्तं प्रसाध्य प्रागपरदक्षिणोत्तरनवरेरवाप्तिस्तच्चतुः षष्टि
कोष्टकं कुर्यात् तत्र कोष्टानि प्रत्येकं नवनवांगुलानि संपद्यते ॥ ततो बहिरंत्यपंक्ति क
चतुर्दिक्षु मध्यकोष्टानि चत्वारि चत्वारि मार्जयित्वा तदुपर्युपा ॥ त्यपंक्तिषु पार्श्वयोस्त
त्रयं त्रयं तत्का प्रतिदिशं मध्यकोष्टद्वयं मार्जयते तच्चतुर्दिक्षु षट्कोष्टानि चत्वारि द्वा
राणि सिध्यंत ततो मध्यस्थित षोडशकोष्टानि मार्जयेत् ॥ ततो बाह्ये एकैकं कोणको
ष्टं विहाय कोणकाष्टद्वारपीठांतरा बतित्यवशिष्टानि पंचपंचकोष्टानि मार्जयेत् ॥
तथा च मध्यचतुरस्तपीठपादाः सिध्यंत ततो मध्याश्चत्वारि हृतानि कुर्यात् ॥ तत्राद्ये
चत्वार्यंगुलानि व्यासः द्वितीयेष्टौ ॥ तृतीये चतुर्विंशतिः चतुर्थे षड्विंशतिरिति तच्च
तुरंगुलं हतं कर्णिकारूपं पीठं सा पूरयित्वा कर्णिकावधिरं वासितेन रजसा निमज्जि

हा० चं० का०

१०

तद्वहिरांगुलात्मके वृत्ते पीतरक्तसितरजोसिः संपादितमूलमध्याग्राणि षोडशके सरा
णिसंपाद्य तत्के सरावधिरेखांसितेनैवरजसो गुलोल्लत्वा संपाद्य चतुर्विंशंगुलात्मकेन
द्वद्विंशे सितेन रजसांश्च द्विद्विंशे पत्राणि रक्ता चाणिकुर्यात् ॥ ततो दत्तांतरे रेखांसि
लेन रसाविधाय दत्तांतराणि रुक्तेन रजसा पूरयेत्वा तद्वाहरेका गुलांतरा वाहर्वृत्तरेखां
सितेनैवरजसा संपाद्य वृत्तद्वयान्तरपरि नोष्टादत्ताग्रतन्मध्याचंद्रैः षोडशाध्यावि नत्प
प्रतितागं यदाकारात् षोडशांशं रूपामपीतारुणः श्वेतरजोतिः कल्पयित्वा तदंतरा कं
चं यथा योगं रजोतिः पूरयित्वा लब्ध हिः सीतपीतारुणश्यामहरिताः पंचरेखा लिखे
त् ॥ तद्वहिः पीड द्वे त्रंचतुरस्रं यथाशो नंतरजोतिरलंकृत्य पीढावधिरेखांसितेन रजसा
चतुरस्रं विरचयेत् ॥ द्वारक्षेत्राणि पूर्वादितः पीतश्यामसितरजोतिः पूरयेत् ॥ आग्ने

१०

यादिकोणैकोष्टचतुष्टये लोहितहरिजः श्यामधेवलैः प्रपूरयेत् ॥ आग्नेयादिपीढया दत्त
तुष्टयपंचकोशात्मकं चक्रमात्सितरक्तपीतरक्त रजोतिः प्रपूरयेत् ॥ ततः सितेन रजसां
गुलोल्लत्वा तेन वहिश्चतुरस्ररेखां कुर्यादिति मदनरत्नादयः वक्रुरमते तु चतुरस्रं चतुहस्तं ॥
तत्र प्रत्येकं द्वादशांगुलानि नवकोशातिवृत्तानि तु पंच ॥ तत्राद्यटत्रैच चत्वार्यंगुलानि
श्यामः ॥ द्वितीयेष्टे तृतीये विंशतिः चतुर्थीर्षे चतुर्विंशतिः पंचमेतश्चतुरस्रं बहिस्तं
सैनेष्टविंशदिति पंचकोशात्मकं पीढया दत्तचतुष्टयं ॥ आग्नेयादिकमेतारक्तहरितर
श्यामसितैः पूरणीयं ॥ कोणकौष्टचष्टयं प्रत्येकं त्रिंशत्त्रिंशत्त्रिंशत्त्रिंशत् ॥ इति विरोधः इदं
मिव वारुणमंडलं जलाशयोत्सर्गदौ ज्ञेयं पुनस्तत्रैव ॥ वंजं प्रागुक्तमेतागे अग्नेयांश
मुज्ज्वला ॥ आग्निरेव दक्षिणे दंडं नैऋत्यां खड्गमातिरेक ॥ पार्श्वं तु वारुणे लिख्यध्वजं

दा० चंका

११

वैवायुगेचरे॥ कोवेर्यातुयदालेखाइशास्याशूळमालिखित॥ शूलस्यवानदेरोतु।
चक्रं पदं च दक्षिणे॥ ततो महावेधुपरिपंचवर्णफळपुष्पापरांतिन॥ वितानकुंडम
डेपे॥ वधौ धीयादिति इति वेद्यपरिषाडशास्त्रकं कलेखनविधिः॥ अथ यथादितुला।
फळमुक्तं॥ ॥ हेमाद्रौ विष्णुधर्मोत्तरे॥ प्रथमानुष्ठतस्यो वीक्ता तेजोरधिकरी शुभामाहि
केततुसो नाप्यंते लेन बहुला प्रजाः वस्त्राणि ग्रामो तितुलाया श्रुं॥ लवणे न तुला च।
प्यमरोगत्वं गुडेन च॥ असपत्नी राकरया मरुपंचदनेन तु॥ अवियोगो न वेद्मर्जितुल
याकुंकुमस्य च॥ न संतापो हृदि न वेद्दीरस्य तुलया तथा॥ सर्वकामप्रदाः सर्वासर्वपाप
घंकराः॥ यः करोति तुलाः सर्वासंगो र्यालयमान्मुयात्॥ मंत्रेण दद्यादतिमंत्रितां नुस
क्तुलामेकनमादिजेत्यः॥ सयाति गोयाः सदनं स पुण्यं न शोकदो नाग्यमुपाश्रुते

११

पुमान्त्वं तुले सर्वरूता नामित्यादिः॥ इत्याहृत्य गोदोहकाळं तत्रासीद्धिं तयित्वा हरि
प्रिया॥ अवरुह्य ततो दद्यादधमादमया पिवा॥ गुरुं संपूज्य विधिवद्भस्त्रार्तं च का
रुषणेः॥ विसर्जयेत्तमस्कृत्य नोजयेद्धि जपुं गवात्॥ शेषं हि जे सोदा तयं स्त्रीस्यो
नेत्यस्तथैव च॥ कदलीदलसंस्तुं पंचपंचपिंडं हिमाद्रितां॥ कर्पूरस्य तुलां पूज्यकुं
कुमेनालमेतुलां॥ विधितानेन यो दद्यात्तुलादातं विमत्सरः॥ स लोकमेति पार्वत्याः
सव्यमानो स रोगघ्नः॥ तत्रापि कालं कृत्वा मिह लोके नृपो न वेत्॥ आत्मतुल्यां सुव
र्णवारजंतरलमेव वा॥ यो ददाति हि जाग्रेत्यस्तस्याप्येतत्कळं न वेत्॥ एतद्भूतिदा
नं जतं॥ ब्रह्महत्यादिपापाद्यैर्मुक्तः शिवपुरं व्रजेत्॥ स च तत्पापनिर्मुक्तः प्रोक्तं वि
ष्णुपुरं व्रजेत्॥ तुलापुरुषं नृसी च दीयमानं च येन राः॥ पश्यंति ते पियांति ययि च।

स्युरनुमोदकाः॥ गुडं वायुदिवारं वंडं लवणं वापितो लितं॥ यो दद्यात्तुल्यं त
रीवापुरुषोपि वा॥ पुमान्मद्युक्तवत्स्यान्नारी स्यात्सर्वतीसमा॥ सुतगौरुपसंपन्नो
नुंतीतांते त्रिविष्टपं॥ हिरण्यदक्षिणा युक्तं सवस्त्रं तृषणा त्वितं॥ अन्नं कृत्वा द्विजा
ग्रंतं परिधाय च वाससी॥ खंडादितो लितं पश्चात्प्रादुर्गवे प्रतियादयेत्॥ सर्वा
कामसमृद्धात्मानं तत्कालं वसेदिवीति॥ इति घृतादितुलादान फलं॥ ॥ अथ ना
नारोगनिरासाधिं द्रव्यविशेषेण तुलादानात्पुक्ता निगगारुडे॥ तुलापुरुषदानं तु
शृणुमृत्युं जयोद्भवं॥ अथ लोहं प्रदातव्यं सर्वरोगोपशान्तये॥ कां स्पे च यस्य ये देयं
त्रपुरोर्विकारके॥ अपस्मारे तु सीसं स्यात्ताग्रं कछे च दारुणे॥ पित्तलं रक्तपीते च रु
प्यप्रदरे मेहयोः॥ सुर्वण सर्वरोगेषु प्रदद्यात्तत्क्रान्तां॥ फलोद्भवं तथा दद्यात्

ग्राहिण्यां दीर्घवारुणे॥ गौडनसगरोगे च पौंगं स्यात्तुलादिके॥ पौंगं पूगी फलं॥ कष्ट
जं चाग्निमांघ्रे स्यात्तुरोगोत्पत्तौ तुषेष्कं॥ मधुद्भवं तथा देयं कां स्पे श्वासजलोदरे॥ घृतोद्भ
वं तथा देयं छुर्दिरो गोपरांतये॥ क्षीरं पित्तविनाशाय दधि स्याद्गदहारणे॥ लवणं वेप
नाशाय पेष्टं दधुविनाशने॥ धान्यं च सर्वरोगस्य नाशान्तमुनिभिः स्मृतं इति॥ अत्रायं
संक्षेपो दानोद्यते पिरूप्य तुलायां सुवर्णं तुल्यमेव च॥ पित्ततप्तिः प्रदरनेहनाशश्च॥ र
त्नतुलायां सुवर्णं फलमेव॥ ताम्रणकुष्ठनाशः॥ पित्तलेक्तपित्तनाशः कां स्पे नयस्य
नाशः॥ त्रपुणाशो नाशः॥ सीसेनापस्मरनाशः॥ लोहेन सर्वरोगनाशः॥ घृतेन ते
जोवृद्धिश्चादिनाशश्च॥ गुडेनारोगित्वं सौ नाग्यवृद्धिश्च॥ लवणेन लावण्यं सौ नाग्य
श्च॥ मधुना सौ नाग्यं कां स्पे श्वासजलोदरे नाशश्च॥ तैलेन प्रजावा भवति॥ क्षीरेण पि

तनाराः संतापनिवृत्तिश्च ॥ दधानगंदरनाराः ॥ शर्करया सापत्स्यवाधानिवृत्तिः ॥
 अन्तेनारोगित्वं ॥ पिष्टेन दडुनाराः ॥ फलेः संग्रहणीनाराः ॥ क्रमुकैर्गंडुमालाना
 राः ॥ क्रमुकं पूगीफलं ॥ कुंकुमेन सौभाग्यवृद्धिः ॥ तिलैः पापनाशः ॥ पुष्पैर्वह्नीरोगना
 राः ॥ तांबूलेन मुखे दुर्गंधिनाराः ॥ चंदने सौंदर्यवान् ॥ गंधेन सौभाग्यं ॥ वस्त्रेण दि
 यवस्त्रप्राप्तिः ॥ काष्ठे वस्त्रिमांयनाराः ॥ विलुप्रीतिर्वासर्वद्वयैरपीति ॥ इति नानारो
 गनिसराद्रव्यविशेषतुला ॥ ॥ अथ पूजार्थं तत इत्यादि देवतामाह ॥ ॥ गारुडे ॥
 अधिदेवं तु लोहैर्बभूव तैरवतु च ते ॥ कां स्पेन्न पावस्त्रिनो च वायुश्च सी सके स्मृतः ॥
 तान्ने सूर्यस्तथा प्रोक्तः पैतले च कुङ्कुस्तथा ॥ रोपे च पित्रो ज्ञेयाः सोवर्णे सर्वदेव
 ताः ॥ फले सोमो गुडे चापस्तांबूले च विनायकः ॥ गंधर्वा कुंकुमे चैव ज्ञा गले नि

स्तथा स्मृतः ॥ जंगले काष्ठे ॥ मधोयज्ञाः प्रयत्नेन धृते मृत्युं जयस्तथा ॥ क्षीरे तारागया
 : सर्वे दक्षिणार्थाः प्रकीर्तिताः ॥ लवणे पार्वती देवी समुद्दिष्टाधिदेवता ॥ पिष्टे प्रजापति
 देवो अर्ने सर्वाश्च देवताः ॥ आतिर्यदास्यान्नात्र वा प्राप्नुयात्पुण्यदेशजः ॥ नित्यं मृत्युं ज
 य प्राप्तिर्विधिना यत्प्रदीयते ॥ तदेव सर्वं शांत्यर्थं नवतीति संशयः ॥ तुला पुरुषदाने
 न मृत्युं जयति मानवः ॥ आगमोक्तं मृत्युं जय मंत्रेण पूजयित्वेत्यर्थः ॥ ताममंत्रेण वा य
 याधिकारं योज्यं ॥ इति द्रव्याधिदेवताः ॥ अथ कालविशेषः ॥ दानोद्योते विश्वामित्रे ॥
 आदित्ये गरुणाग्रस्ते सुवर्णे स्तोत्रयेत्तनुं ॥ सोमयैग्रहेतुर्गौपेण यद्वा दानं तथा शृणु ॥
 प्रवर्षस्य मुखे जात उत्पन्नः पुत्रदेवताः ॥ सर्वपापहरायैतद्दक्षिणं प्रीयतां विधुः ॥ इ
 त्युच्चार्य जलं त्वत्कृतिरिति पेदितं सत्तमेति ॥ ॥ अथ तुला पुरुषदानविधिः ॥ हितादौ

शु.चं.का.

१४

विष्णुधर्मोत्तरे ॥ तुलादाने प्रवक्ष्यामि सर्वपापप्रणाशनं ॥ यक्षोर्याचरितं पूर्वजन्तुः ॥
नारायणेन तु ॥ पुण्यं दिनमथा साघतृतीयायां विशेषतः ॥ गोमयेनानुलिप्तायां मूले
कुर्यात्पुण्यं ॥ दारयंश्चतुर्दशस्य चतुर्हस्तप्रमाणतः ॥ सर्वपापं तत्र बध्नीयात्स्व
राक्षसाधितं धटे ॥ सौवर्णं स्थापयेत्तत्र वासुदेवं चतुर्भुजं ॥ शिखण्डपंचबध्नीयात्
तथापयेत्पीठकेतनः ॥ तत्रारोहेत्सवस्त्रास्त्रः ॥ अस्त्रं सर्वालंकारभूषितः ॥ अग्नीष्टेदेव
तां गृह्णन् स्थापयित्वा घृतादिति ॥ तुलापुरुषदानस्य विधिरेष प्रकीर्तितः ॥ अत्र विधि
रेष प्रकीर्तित इति वचनादेव तावत्येवेति कर्तव्यते स्म कर्तव्यतीति दामोदरः ॥ ताम्
दिति ॥ तुलादानमधिकृत्य लिङ्गपुराणे ॥ दक्षिणा चरातं चार्धं तदध्वं वापि दाययेत्
॥ गुरोरिति शेषः ॥ कृत्विजां चैव सर्वेषां दशनिष्कां तदप्रदाययेदिति ॥ तथा ॥ यजमानो

१४

यजमानसंक्रमादिपुण्यकालमासाग्रपूर्वकरे कनकाद्याचरितप्रायश्चित्तः कतः ॥
नित्यक्रियोदने प्राप्ती नोदनात्तद्वारयमाणः शुचिराचम्य देवाकालौ संकीर्त्य ममा
मुक्तकामनाद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं अमुक इत्यनुजापुरुषदानं करिष्ये इति सं
कल्प्य ॥ तथा ॥ रोगनिरासार्थं तु ममामुक्त रोगनिरासेन ममास्मिन्निर्वाप्स्ये रोग
निरासेन हि प्राप्ते पत्न्यसिद्धिद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं इति ॥ तथा ॥ यदा तु शिष्टा
चारवशात्तामादितुलासुवर्णमांशं चतुर्थेति वा सुवर्णरजतादिप्रक्षिप्यते च तदा
सुवर्णा तुलायाश्चतुर्थ्यां मांशं दितुलाविशेषप्राप्तिद्वारा इत्युल्लेखः कार्यः ॥
तदंगतया गणपतिपूजनं पुण्याहवाचनमाचार्यवरणमंगदेवतापूजनं च का
रिष्ये इति संकल्प्य ॥ गणेशं संपूज्य पुण्याहं स्वस्तिकं दिश्रीः कल्याणमिति शब्दं

क

चात्मकं बोधायनोक्तं ब्राह्मणं स्मिन्निर्वाचयित्वा चार्यं वृत्वा आचार्यस्तुलायां गौरीं वि
 ह्वादि तुला गदेवतां पूजयित्वा रोग निरासार्थं तु महा मृत्युंजय मंत्रेण प्रतिमायां मृ
 त्कंजयेताम्नादितो लेनीय इत्यादि देवतां पूजयेदिति ॥ इति तुला पुरुषदा नशेष
 ॥ ॥ अथ तुला पुरुषदा न प्रयोगः ॥ ॥ यजमानः शुचिराचम्य प्राणानायन्य देशका
 लौ संकौत्सीकैक मन्त्रेण कालावच्छिन्नं प्रति लोकं स्थाति वा स पूर्वकार्कवर्ण किंकिणी
 जालमालिखितं विमानकरणकारारः पूजा सहितं त्रिवपुरगमन पूर्वकृतं कल्पकोटिरा
 तावच्छिन्नं विष्णुपुराधिकरण कनिवासकामः सुवर्णरत्नरौप्यादि तुला पुरुषमाहादा
 नमहं करिष्ये इति संकल्प्य ॥ ब्रह्महत्यादिसकल पापक्षयद्वारा श्री परमेश्वर प्रीत्यर्थं
 सुवर्णरत्नरौप्यं तुला पुरुषमाहादानं करिष्ये ॥ तदा दौ गणैः पतिपूजनं पुण्याहवाच

नं मातृका पूजनं नां दीश्रादं आचार्यवरणादिकुर्यात् ॥ तां स्नादितुलायां तु संकल्प्योत्त
 रंगणपतिपूजनं पूर्वोक्तं पुण्याहवाचनमात्रं कृत्वा आचार्यं वृत्वा यथा विज्ञेयं वस्त्रं लो
 कारादिभिः पूजयेत् ॥ ततः आचार्यो गोमयेनोपलितं वेद्यादौ सवर्षपविकरणं पंचा
 व्यप्रोक्षणं कृत्वा वेद्यां वारुणमंडलं विलिख्य उपरिकुंडमंडपे पंचवर्णं वितानं फळ
 पुष्पोपशो नितं सध्वजं बध्वा वेद्यादौ धरमावधत्तत्र दक्षिणोदकं शिखां तुलां बध्नीयात्
 त ॥ गौरी प्रीत्यर्थं तुलायां कपूरकृतं पंचपिंडिकारूपां गौरीं कुंकुमेनानुलिप्य पूजयेत्
 त ॥ ततो धर्मराजसूर्यविष्णुप्रतिमां स्निग्धमाभमात्रं सुवर्णनिर्मितां मुत्तारणादिपू
 र्वकं संपूज्य इष्टदेवतां च पंचामृतेनानिषिद्यात्पुनश्च विष्णुप्रतिमां तुलामधे बध्वा तत
 : पूर्वोक्तं तोलनीय इत्यादि देवतां प्रयेण संपूज्य तुलायै तम इति तुलां च तुला प्रांत

हा०च०

१६

कृतयोः विष्णुमनतं मध्ये कृदेवासुकिं फलकद्वये नृमिचसंपूज्यरक्तवस्त्रेण तुलां संवेष्ट
ततः शक्तौ सत्या तुला दंडे सुवर्णनिर्मिता सुचतुर्विंशतिप्रतिमा सुदृढकसे स्था देवता
आवाह्यपूजयेत् ॥ तदित्यं ॥ ॐ ईशानाय नमः ॥ ईशानं आवाहयामि ॥ एवं सर्वत्र ॥ शि
खिने नमः ॥ शिखिने नमः ॥ मारुताय नमः ॥ मारुतं आ ॥ रुद्राय ॥ रुद्रमा ॥ ॐ सू
र्याय नमः ॥ सूर्याय ॥ ॐ विश्वकर्माणे नमः ॥ विश्वकर्माणमा ॥ ॐ गुरवे नमः ॥ गुरुमा ॥ ॐ
अग्निरोष्मिन्मा नमः ॥ अग्निरोष्मिन्मा ॥ प्रजापतये नमः ॥ प्रजापतिमा ॥ ॐ विश्वेभ्यो देवेभ्यो न
मः ॥ विश्वेभ्यो देवेभ्यो नमः ॥ धात्रे नमः ॥ धातारं आ ॥ ॐ पतय नमः ॥ पतय नमः ॥ ॐ
ॐ पितृभ्यो नमः ॥ पितृभ्यो नमः ॥ ॐ धर्माय नमः ॥ धर्ममा ॥ ॐ सौम्याय नमः ॥ सौम्यामा ॥ ॐ अ
मरराजाय नमः ॥ अमरराजं आ ॥ ॐ अश्विभ्यो नमः ॥ अश्विनो आ ॥ ॐ जलेशाय

१६

ॐ जलेशमावा ॥ ॐ मित्रावरुणाभ्यां ॥ मित्रावरुणावावा ॥ ॐ मरुहयोभ्यो नमः ॥ म
रुह्यात् ॥ ॐ धनेशाय नमः ॥ धनेशाय ॥ ॐ गंधर्वाय नमः ॥ गंधर्वाय ॥ ॐ जलेशाय नमः ॥ जलेश
ाय ॥ ॐ विष्णवे ॥ विष्णु आ ॥ इत्यावाह्यसंपूज्यततो यजमानो वस्त्रतरणगंधमाल्या
द्यलंकृतः कुक्कुमांजलिं गृहीत्वा तुलां त्रिः प्रदक्षिणीकृत्य प्राङ्मुख उपविश्य प्राथयेत्
॥ ॐ नमस्ते सर्वदेवानां शक्तिस्त्वसत्यमाश्रिता ॥ सहितृता जगद्वात्री निर्मिता विश्व
योनिना ॥ एकतः सर्वसत्यानि तथा नृतरातानि च ॥ धर्माधर्मकृतां मध्ये स्थापितासि
जगद्धिते ॥ त्वं तुल्ये सर्वभूतानां प्रमाणमिह कीर्तितं ॥ मां तोलयंती संसारादुद्धरस्व नमो
स्तुते ॥ यो सो तत्त्वधिपो देवः पुरुषः पंचविंशकः ॥ स एषो धिष्ठितो वित्वयितस्तान्
मो नमः ॥ नमो नमस्ते गोविंदं दत्तुं पुरुषसंज्ञकं ॥ त्वं हरे तारय स्वात्मा संसारसागरा

दिति॥ इति पवित्रा तु लोपरि युष्मां जलं हि पेत॥ पुनः क्लृप्तां त्रिः प्रदक्षिणी कृत्य वाम
हस्ते धर्मराजदक्षिणे सूर्यमंके स्वाती हृदे वतां पंचामृता लिखित्वा चार्चितां चादाय प्राञ्ज
लं स्वं क्लृप्ता यामुत्तरफलक आरुहेत्॥ दक्षिणे न सुवर्णस्या दुत्तरेण नराधिप इति
मात्स्यवचनात्॥ नराधिप इत्युक्तं पलद्वायां॥ ततः आचार्ये दक्षिणफलके तोलनी
यमारोपयत्॥ सुवर्णाद्यावत्सम्पत्तिकं स्यात्पुष्टिकामेन नृपिष्टमधिकं कार्यं॥ ततो
यजमानः क्लृप्ता मध्यदंडस्थितं स्पृहरेर्जह्ना श्चामुखं त्यस्य मंत्रोपरेत्॥ ओं नमस्ते सर्व
भूतानां साक्षि तूते सनातनि॥ पितामहे न देवितं निर्मिता परमेष्ठिना॥ त्वया धृतं ज
गत्सर्वजगत्स्थावरजंगमं॥ सर्वभूतात्म तू तस्तेन मत्ते विस्मधारिणीति॥ गोदोहका
लं तत्रास्तित्वा॥ ततः क्लृप्ता वतीर्य तोलितं द्वये तुलसी पत्रे निधाय देसकां लो संकीर्त्य

अमुककाम इदममुक इत्यमात्म समतो लितमाचार्याद्यन्यो न्यो ब्राह्मणेभ्यः समा
श्रिवं कुं धरगे न्यो दीनानाथो न्यो श्रदा तु महमुत्तज्ये नमस्ते कृत्यम्॥ ततः कृतस्मा
मुक्त तुला पुरुषदानं कर्मणः सांगता सिध्यर्थं आचार्या य इदं सुवर्णं अग्निदेवते द
क्षिणात्वेन तु स्यमहं संप्रददे नमस्तेति दद्यात्॥ पुनः कृतस्मा मुक्त तुला पुरुषदानक
र्मण इत्यादि सांगता सिध्यर्थं नानानामगोत्रे न्यो ब्राह्मणे न्यो यथाशक्ति नृयसीद
क्षिणां दातु महमुत्तज्ये॥ तथा कृतस्मा मुक्त तुला पुरुषदानकर्मणः सांगता सिध्य
र्थं यथाशक्ति ब्राह्मणा स्याकां लयथोपपन्नैस्तान्ते नो जयिष्ये इति संकल्प्य॥ ततः
आचार्यस्तौ स्वावाहितदेवताः सर्वार्चनपूर्वकं विसृज्याचार्या यतु वार्धया देवा
प्रतिमवस्त्रांतरणादिसर्वं तु स्यमं संप्रददे॥ तमम इति दत्त्वा॥ संदस्यादिकं चेत्

तदधंदित्वा तुलात्रोषं च सद्य एव यथोद्देशं दत्वा प्रमादात् कुर्वतां कर्म यस्मिन् सत्या च ता
 मोक्षेति जपित्वा कर्मेश्वरार्पणं कुर्यात्वा सहस्रकौतुजीतेति ॥ केचित्तु अत्र तुलाया
 जोत्तरमग्निसंस्थाप्य दिशता दितुलास्तु देवता त्याग्य वणवाज्याहुतयश्चर्वाहुतया
 श्रेष्ठं तोति ॥ तुला प्रतिग्रहप्रायश्चित्तं तु आचार्यश्चाप्रायणैमेकं कुर्यात् प्रतिग्रहा
 तुसारणैस्तुक्तं ॥ दातोद्योतेरहस्यप्रायश्चित्तेषु हेमाद्रौ मासे ॥ नचिरंधारयेद्देहे सुवर्ण
 ते लितं बुधः ॥ तिष्ठेद्रया वहं यस्या तस्मात्तु ककरं तुणा ॥ त्रीं क्षपरस्वोकरणात्तु
 यः प्राप्नोति युक्तं लं इति ॥ सुवर्णादि स सर्वद्रव्य तुला सेवकै मुतिकं न्यायात् ॥ अत्र
 त्वसुवर्णशब्दे रजतादिसर्वद्रव्य तुलोपलक्ष को बोध्यः ॥ मीमांसैकधुरंधरः
 श्रुतिधरो न्यायेपि वागीश्वरः साहित्यमृतसागरः सुजनतावह्नु रसाब्जद्रुमः ॥

यं विद्वन्माणेशोखरो नकरः प्रासूतविश्वेश्वरं तेनाकारि घटादितो लनविधौ सत्प्रीतये
 पदतिः ॥ ॥ इति श्रीदातोद्योदानप्रयोगः समाप्तः ॥ ॥ अथ गोसहस्रमाहादानप्रयोगः
 ॥ हेमाद्रौ मासे ॥ गोसहस्रदानं चिकीर्षुरिधिवासनदिनास्त्राकत्रिरात्रैमेकरात्रं वा
 शकितः प्रयो व्रताधिवासनदिने शुचियजमानो देशकांक्षो संकीर्त्य ॥ मनसमस्तया
 पक्षयोत्तरसिद्धचारणसेवितार्कवर्णकिंकिणीजाकुमालिविमानारोहणोत्तरानेक
 मत्वं नरावच्छिन्नैश्चादिसकललोकपाललोकाधिकरणपुत्रपौत्रसमन्वितशिवालय
 गमनैकोत्तरसंख्येयपितृमातामहकुलतारणकतुल्यरातावच्छिन्नशिवालय
 वासानंतरराजराजीनवनाश्वमेधरातकर्तृत्वशिवाधानपरत्वविष्णुसाहस्रपामत्रयो
 गस्तानकसंसारमोचनकामः श्वो गोसहस्रमाहादानं प्रतिपादयिष्ये इति संकल्प्य ॥

तातोपवासगुर्वादिनियोगांतंतुजापुरुषमहादानवत्कुर्यात् ॥ ॥ अथाचार्यकंल
 क्षण्यंतदिकेश्वरं वृषं सवत्सदशोत्तरगोमरुत्तात्सवत्संधेनुदशकंच स्वर्णधिता स्वर्णतिल
 कस्वर्णपिटुकोरोयवस्त्रमाल्यहेमरत्नयुतशृंगरोयवुरचामरोपशोन्नितं सताम्रदेहं तं पा
 वुकोपानलुत्राद्यनेकसौपस्करयुतं वेदीपरितः स्थापयेत् ॥ अथासादितगोवृषदशक
 मउपादृष्ट्वा यथावकाशं गोसहस्रं वस्त्रमाल्यस्वर्णशृंगरोप्यवुराद्यलंकृत्या धिवास
 येत् ॥ शोधः अथासादितगोवृषदशकमध्वेचक्रोपरि स्थापितं लवणक्षोणोपरि पूर्वोक्तं
 लक्ष्मणं कोरोय संवीतं नानातरणानूषितं ॥ माल्यैस्तु फलसंयुक्तं नंदिकेश्वरं स स्थापये
 त् ॥ वेद्युपरि फलपुष्पादिशोन्नितं पंचवर्णां चतानं कूटं वक्ष्यात् ॥ ततः आचार्यादय
 : स्वकुंडसंनिधौ सर्वोषध्यादियुतकलत्राचतुष्टयस्थापनादियजमानानिषेकांतंतु

लामाहादानवत्कुर्यात् ॥ ततः शुक्लमाल्यांबरः सकुसुमांजलिना सवृषगोदशकं तामासं
 त्रयेत् ॥ तत्र मंत्राः ॥ नमो वो विश्वमूर्तिर्न्यो विश्वमातृस्य रावच ॥ लोकाधिवासिनी स्य श्वरो
 हिणी स्यो नमो नमः ॥ गवामंगेषु तिष्ठंतनुवता त्वेकवीरातिः ॥ ब्रह्मादयस्तथा देवरो
 ण्यः पातु मातरः ॥ गवो मे अग्रतः संतु गवो मे सतु पृष्ठतः ॥ गवो मे हृदये संतु गवो मे
 ध्वेव साम्यहं ॥ यस्मात्वं वृषरूपेण धर्मरावसना तनः ॥ अष्टमूर्तेरधिष्ठानमतः यहि
 सदा ममेति पुष्पांजलिना संपूज्य वेदीपश्चिमे प्रागुख्ये विरूपपूर्ववद्देवाकालौ स्मृत्वा
 मम समस्तपापक्षयोत्तरसिद्धिचारणसेविता कवर्णा किं किणी जालमालिविमानारोह
 णोत्तरानेकमत्वांतरावच्छिन्नैः शदिसकललोकपाललोकधिकरणपुत्रपौत्रसमन्वि
 तविवालयगमनैकोत्तरसंख्येयपितृमातामहकुलतारणकतुष्परातावच्छिन्नवि

वपुरनिवासानंतराजराजीनवनाश्वमेधवातकर्तृत्वशिवध्यानपरत्वविस्तुमादृश्या
मन्त्रयोगस्थानकसंसारमोचनकामदत्तंतेइमं वृषं दमाः सवत्सधेनुदशकसहिताः स
हस्रंगाः सांगोपांगाः अमुकामुकगोत्राममुकवेदाध्यायकामुकचर्मयोगुर्वर्त्तिकादि
त्यश्वसंप्रददेनममेतिगुर्वादिहस्तेषु जलंदद्यात् ॥ ते च देवस्य त्वेतियजुषारुद्राय गामि
त्युक्तापुच्छेषु प्रतिगृह्यस्वस्तीत्युक्ता यथाशखं कामस्तुतिंकइदं कस्मादिति पठेयुः ॥ ततो
यजमानः कृतस्य गोसहस्रमहादानकर्मणः सांगतासिध्दर्थं यामं नृनिवारलादिसुव
र्णदक्षिणात्वेन तु स्यमहं संप्रददेनममेति प्रत्येकं तोसोदक्षिणां दद्यात् ॥ ततः कृतस्य
गोसहस्रमहादानइत्यादि सांगतासिध्दर्थं तानानामगोत्रेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो यथाशक्ति
नृयसीदक्षिणां दानुमहमुत्सृजेनममेति ॥ तथा पुनः कृतस्य इत्यादि सांगतासिध्द

र्थं यथाशक्ति ब्राह्मणान्यथा काले यथोपेपं नेनां नेन नो जयिष्य इति संकल्पयेत् ॥ ततः
आचार्यः पुण्याहवाचनाद्यावाहितदेवताः संपूज्य उत्तिष्ठ ब्राह्मणस्य तद्व्यादिना विसृ
ज्य तद्दिने यथावत् मन्त्राक्तौ यजमानो नक्ताशी ब्रह्मचारी नवेत् ॥ ततः प्रमादात् कुर्वतां क
र्मस्य स्मृत्या चनामोत्येकक्ता परमेश्वरार्पणं कुर्यादिति ॥ ॥ इति दानसंज्ञे पंचद्विकायां
गोसहस्रमहादानप्रयोगः ॥ न विष्णुपुराणे ॥ रातंगवः सवृषनाधेनूपस्करसंयुताः ॥
इत्वा च ब्राह्मणेभ्यस्तु विश्रुहेनांतरात्मनां ॥ शिवादिसर्वलोकेषु यथेष्टं मोदते तु सः ॥ पुण्य
काले तु चिराचम्य प्राणानायास्य देशकालौ संकीर्त्य नमसमस्तपायस्तय पूर्वकं सिद्धि
चारणसेविता कर्त्तव्यं किं किं जीजालमालि विमानारोहणोत्तरानेकमन्त्रं तरावच्छिन्नं
त्रादिसंकल्लोकपालाधिकरणकपुत्रपौत्रसमन्वित शिवपुरादिसर्वलोकनिवा

सानंतरमंतेविष्णुसायुज्यावासिकामोवृषाधिकसालंकृतगोशतदानंकरिष्ये॥इति
 संकल्प्यगणपूजनं संहिसपुण्याहवाचनमात्रं कृत्वा गोस्यो नम इति मृषगाः संपूज्य
 ॥ ब्राह्मणे स्यो नम इति ब्राह्मणां श्रयपाराक्तिवस्त्रालंकारादितिः संपूज्य प्रार्थयेत् ॥
 तत्र मंत्राः ॥ गावः सुरत्तयो नित्यंगावो गुणुल गंधिकाः ॥ गावः प्रतिष्ठा नूतानां गाव
 स्वस्य यतं महत् ॥ अन्नमेव परं गावो देवातां हविरुत्तमं ॥ पावनं सर्वं नूतानां रक्षति
 च वहंति च ॥ हविषां मंत्रपूतेन तर्पयंत्यमरानपि ॥ महणां च होतृणां गावो होमे प्रति
 ष्ठिताः ॥ सर्वेषामेव नूतानां गावः शरणमुत्तमं ॥ गावः पवित्रमपरं गावो मंतल
 मुत्तमं ॥ गावः सर्वस्य लोकस्य गावो धात्याः सवाहनः ॥ नमो गोभ्यः श्रीमतीभ्यः
 सौरतेयीह्यैरैवैभ्य एव च ॥ नमो ब्रह्मसुताभ्यश्च पवित्रास्यो नमो नमः ॥ धत्तहीर

प्रदागावो घृतयो न्यो घृतो द्रवः ॥ घृतनघो घृतावर्चास्तामे संतु सदा गृहे ॥ इति गाः
 संप्राप्त्यर्घ्यं प्रार्थयेत् ॥ धर्मस्त्वं वृषरूपेण जगदानंदकारक ॥ अष्टमूर्तेरधि
 षातमतः पाहिसनातनेति वृषं प्रार्थयेत् ॥ ततः सजलतिष्ठ कुशादाय अष्ट
 त्यादि मसमस्तया पक्षयेत्यादिविष्णुसायुज्यावासिकामोवृषाधिवरातंगाः धे
 नूपस्कराः सहिरं व्यहसिणा युतारुद्रदेवतास्तन्मूढ्यो यकसितनिष्क्रय रजतमु
 द्रावा नातानां गोत्रे स्यो ब्राह्मणे स्यो दातुमहमुत्सर्ज्ये नममेतितेन तगावाभ्य रम
 त्मा श्रीपरमेश्वरः प्रीयतां तत्सत्त्वत्प्रापणं न स्का ॥ तथा ॥ कृतस्य सर्वेषां गोशत
 तकर्मणः सांगता सिध्यं यथा राक्ति ब्राह्मणा न यथा कालं तो जयिष्ये ॥ तथा ॥ कृ
 तस्य नातानां गोत्रे स्यो ब्राह्मणेभ्यः यथा राक्ति न यसीदहिणां दातुमहमुत्सर्ज्ये ॥

अथवा॥ अथेत्यादि० सवृषरुद्रदेवतसहिरंण्यदक्षिणायुतयात्रास्मालंकृतगोमा
तमौल्योपकल्पितनिष्कपरजतमुद्रावानानानामगोत्रेभ्योदातुमहमुत्सृज्येनममे
ति॥ ततो ब्राह्मणनोजनसंकल्पं कृत्वा नृयसीचदद्यादिति॥ ॥ इति सवृषगोदातदा
नप्रयोगः॥ ॥ अथ सवृषगोदादातनप्रयोगः॥ ॥ अथ सवृषदशगोदानं न विष्णु
राणो॥ ॥ दशगावः सवृषतावृषतैकादीन्॥ सन्ता॥ इत्वा तु ब्राह्मणेभ्यश्च सयाति
परमां गतिं॥ शिवादि सर्वलोकेषु यथेष्टं मोदते नर इति॥ पुण्यकाले च चिराचम्यप्रा
णाना यम्य देशकालौ संकीर्त्य नमस्तपापक्षयपूर्वकं शिवादि सर्वलोकनिवासा
ते विस्तु संति ध्रुवकामो वृषनाधिक दशगोदानं करिष्ये इति संकल्प्य गणपतिपूजनं
पुण्याहवाचनमात्रं कृत्वा गोत्प्रेतम इति सवृषगाः संपूज्य ब्राह्मणो यो नम इति ब्रा

णानां यथाशक्ति वस्त्रालंकारादितिः संपूज्य गावः प्रयियेदैतैर्मंत्रैः॥ गावो मामुपा
तिष्ठंतु हेमशृंगः पयोमुचः॥ सुरेभ्यः सौरनेयाश्च सरितः सागराः स्नाया॥ गावः प
त्र्याम्यहं नित्यं गावः पश्यंतु मां सदा॥ गावो स्माकं वयं तासां यतो गावस्ततो वयं॥
गावो ममाग्रतो नित्यं गावः पश्यंतु मां सदा॥ गावो मे सर्वतश्चैव गवांस
धेवताम्यहं॥ ॥ इति गावः संप्रार्थ्य वृषतं प्रार्थयेत्॥ धर्मस्तं वृषरूपेण जगदानंद
दायक॥ अष्टमूर्तेरधिष्ठातमनः पाहिसनातनेति वृषं च प्रार्थयेत्॥ ततः सकु
शतिलसादाय अथेत्यादि० नमस्तपापक्षयपूर्वकं शिवादि सर्वलोकनिवासा
सिक्कामो वृषाधिक दशगा॥ धेनूपस्कराः सहिरंण्यदक्षिणायुतारुद्रदेवतास्त
नूत्योपकल्पितरजतमुद्रावानानानामगोत्रेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो दातुमहमुत्सृज्येनम

दा०चं०का०

२३

मेतिसंकल्पं कुर्यात् ॥ ततो ब्राह्मणेनो जनेन संकल्पं कृत्वा नृयसी च दद्यात् ॥ अथ
वा ॥ वृषाधिकधेनूयस्करसहिरण्यं दक्षिणायुतदशगारुडदेवतास्तन्मोक्षोपक
मितरजतमुद्राः नानानामगोत्रेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो दातुमहमुत्सृजेत समेत्युक्ता द
द्यात् ॥ ब्रह्मणो जनेन संकल्पं कृत्वा नृयसी च दद्यादिति संक्षेपः ॥ ॥ इति सवृ
षदशगोदानप्रयोगः ॥ ॥ अथ दशमहादानाति ॥ कनकाश्वतिलानागादासी
चथमहीगरहाः ॥ कन्याचकपिलाधेनुर्महादानानि वैदरोति ॥ तत्र प्रथमे ताव
त्सुवर्णदानं मूले ॥ दत्त्वा स्तवर्णं स्पृशते विप्रस्यः श्रद्धया त्वितः ॥ ब्रह्मलोकमनुप्रा
प्य ब्रह्मणा सह मोदते ॥ गव्येन नृसिंहराता जलेन जाकिर्य मध्ये सितं तदुल्लेख्य
॥ ससेरुहं केसरनूषणाढ्यं सकणिकं चाष्टदलं विलिख्ये ॥ तस्मिन् हिरण्यं रातदा

२३

नमात्रं विधाय तस्योपरितं विचिंत्येति ॥ तत्र ब्राह्मणं कमलासनस्थं संपूज्य विप्रं कृत्वा
यथा वित्तं वत्सालं कारादिभिः संपूज्य दद्यात् ॥ हेमाद्रौ दानं खंडे ॥ देयं ततो यजेत् पूर्वत
तो विप्रं च पूजयेत् ॥ तत्र नमः त्रैः प्रदद्याद्द्वै सर्वदानेष्वयं विधिरिति ॥ अथैसाहोति मम स
मस्तयापत्तयपूर्वकं मेरुदानं समकालावाप्तये देय इत्यतस्तीयांशं दक्षिणा हिरण्यसहि
तं ददं स्तवर्णं अग्निदेवतं अमुकगोत्राया तु कशर्मणे ब्राह्मणाय तु न्यमहं संप्रदहेन म
मेति दत्त्वा पठेत् ॥ हिरण्यगर्जगर्जस्तं हेमबीजं वित्तावसोः ॥ अनंतं पुण्यफलदमतः
शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ इति कृतकदानं ॥ अथ अश्वदानं महातारते ॥ ॥ सर्वोपकरणोपे
तु युवानं दोषवर्जितं ॥ योऽश्वं ददाति विप्राय स्वर्गलोके महीयते ॥ इति तथा ॥ ॥ पावं
तिरोमाणि हयेन वंति हितोऽश्वर ॥ तावं तो वाजिदा लोकान् प्रावंती हषु फलानिति ॥

वाजिस्तूर्यलोकात्॥ कौर्मेरातेः पंचरातेरोष्णेः सुवर्णालंकृताक्रमात्॥ सदक्षिणंसव
 स्तं च ब्राह्मणायतिवेदयेत्॥ ब्राह्मणं वृत्वा वस्त्रालंकारगंधपुष्पादितिसयर्चदद्यात्
 ॥ अग्नेत्यादि०॥ मम समस्त पापक्षयपूर्वकाश्चरो मम समस्त व्याकसूर्यलोकनिवासावा
 सिकामो यमश्चः सर्वोपस्करहिरण्यपदक्षिणायुतो यमदेवताः गोत्रयश्चर्मणो तुभ्यं महं
 संप्रददेन ममेति दयात्॥ दानमंत्रस्तु॥ उच्चैश्च वास्तवमश्वांतराज्ञां विजयकारक॥ स्त
 र्यवाहनमस्तु न्यमतः शान्तिप्रयत्ने॥ ॥ इति सामान्यतोश्च दानं॥ ॥ दानविधिं
 विशेषस्तु गासुदे॥ अश्वमेधमस्वयस्तु कलौ कर्तुमीश्वराः॥ अश्वदानं तु तेनेह
 कर्तव्यं विधिपूर्वकं॥ विधितं स्पष्टं वक्ष्यामि ब्रह्मणानिर्दिता पुरा॥ श्वेतमश्वं व्रुतं ता
 त हेमकल्याणानूषितं॥ रूपैस्तु कटकैः शुद्धैः करिदौ यशो नितं॥ वज्रदंतस्तु

रैस्तान्ते दौ मपुष्टस्तु वाससं॥ शुक्लेण पटकेनैकसंवृतं स्वायुधान्वितं॥ धातुरलोपरि
 स्तं नुवत्थकस्तु पट्टक॥ एवं स्तुते जसं वाश्वं ब्राह्मणायतिवेदयेत्॥ मन्वादिपुण्य
 पक्षाविषुवापरागादिपुण्यकाले दानं कार्पं ब्राह्मणं वृत्वा वस्त्रालंकारादितिः संपूज्या
 श्वं च संपूज्यतिवेदयेत्॥ मातुंडाय सुवेगाय कान्त्याय त्रिमुत्रिये॥ गगद्विषा यस्तूर्यय
 त्रिवेदाय नमो स्तुते॥ एवं समुच्चरन्मंत्रकणोदयौ घातिजौ दकंदानवाक्यं तु॥ अग्ने
 त्यादि०॥ गोत्राय शर्मणे ब्राह्मणाय देश्वे वाश्वं सवर्णतिलकालंकारयुतं ललाटे मेवे
 यकं पूर्वोक्तालंकारैर्युक्तं गंधपुष्पाचितं सूर्ययमदेवतसकलब्रह्महत्यादिपापना
 शकामो हयरो मम समस्त व्याकासूर्यलोकनिवासकामश्च सालंकृताय तुभ्यं महं
 संप्रददेन नमोति॥ ततोश्च प्रार्थना॥ महर्षि वे स मत्वं न उच्चैः श्रवसपुत्रक मया त्वं

दानं का०

२५

विप्रमुखाय दत्तो ह्यस्तु रवी न वेत्त ॥ ततो विप्रप्रायता ॥ इयं विप्रतमस्तु न्यस्य
ते प्रतिपादितं ॥ प्रतिगृहीध्व विप्रं दमया दत्तं मुखेति तनमिति ॥ इति दानमंत्र
मुच्चार्य कर्णे समर्पणं कृत्वा विप्रहस्ते जलं क्षिपेत् ॥ ततः सुवर्णादिदक्षिणां द
द्यात् ॥ विप्रो देवस्य त्वेति गृहीत्वा यथाशारवं कामस्तुतिं पठित्वा स्वस्तीत्युक्त्वा श्व
मारुयाच्छेत् ॥ दाता पश्चादश्वपुरोगच्छेत्पदानां सप्त सप्तति ॥ तां स्करं मतसिधा
त्वा ॥ आलोक्ष्य स्वगृहं व्रजेत् ॥ श्वेतमश्वं तु यो दद्यात्पलंदरागुणौ न वेत्त ॥ एवं कृ
तेन मारुमायसूर्यलोकं व्रजेत्तर इति ॥ ॥ इति श्वेताश्वदानं ॥ अथ शिवायाश्च द
त्तं गुरुदे ॥ शिवायाश्च मलंकृत्य यः पर्वणि निवेदयेत् ॥ सो श्वमेधस्य यज्ञस्य फ
लमष्टगुणं न वेत्त इति ॥ शिवधर्मेऽपि ॥ शिवायाश्च दानमुक्तं ॥ ॥ अथ तिलह

२५

नेत्यादित्यपुराणे ॥ वैशारव्यां पौर्णमास्यां वा तिलहस्तौ देणसंयुतान् ॥ यः प्रयच्छेद्दि
जाग्नेत्यः सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ तथा ज्येष्ठे मासि तिलं दद्यात्पौर्णमास्यां विशेषतः ॥
अश्वमेधस्य यज्ञस्य फलमाप्नोति मानवः ॥ तथा ॥ माघे मासि तिलान्युक्तब्राह्मणे
भ्यः प्रयच्छति ॥ सर्वसत्त्वसमाकीर्णं तरुं कंठसपरपतीति ॥ ॥ विलुधर्मोत्तरे ॥ ॥ ति
लो गावो हिरं गयं च अन्नं कन्या वस्तु धरा ॥ दातव्येता निविधिवन्नारयंती महातया त
॥ तथा ॥ तिलस्ता इति लोहोमीति लोहकी ॥ तिलं तु कृत्वा तिलदानाच्च षडलाः पापना
शनाः ॥ इदं तु माघमासपरं ॥ अन्यत्र उदानमेव च ॥ कौर्मे ॥ कृष्णाजिने तिलान् कृष्णा
सुवर्णं मधुसर्पिषी ॥ द्रोणैकं वाससा छत्रं त्रिधातुं दत्त्वा दक्षिणं ॥ ब्राह्मणाय च ते द
त्त्वा सर्वतरति उद्धृतमिति ॥ अथेत्यादि ० अमुकगोत्रायामुकरामर्गो ब्राह्मणाय

रा०चं०

२६

स्तपूजिताय कृष्णाजिनस्थां सुवर्णमधुसार्धिषक्तवस्त्रछुत्ततिलद्रोणं सोमदैव
तंसर्वपापक्षयकामस्तत्पमहंसंप्रददेतममेति कृतेन तिलद्रोणदानस्य संगता
सिध्दर्थे इदं सुवर्णं अग्निदैवतं सदसिणात्वेन तु त्पमहंसंप्रददेतममेति दद्यात् ॥ प्र
तिगृहीता तु देवस्य त्वेति तत्त्वां गृह्ययाशाखं कामस्तुतिं पठित्वा समापयेत् ॥ इति
तिलद्रोणविधिः ॥ ॥ अथ तिलपात्रदानं ॥ ब्राह्मे ॥ ताम्रपात्रं तिलैः पूर्णं प्रसृज्य
द्विजाय च ॥ सहिरं ण्यं च यो दद्यात् तस्य संप्रदद्यात् ॥ सर्वपापविशुद्धात्मन
ते परमांग ॥ इति ॥ अथैस्पादिं ॥ इदं तिलं पूरितं ताम्रपात्रं सोमदैवतं सक्तवर्णममु
कगोत्रायामुकरार्मयो ब्राह्मणायारोषपापक्षयकामस्तत्पमहंसंप्रददेतममेति
मंत्रस्तु ॥ तिलस्वर्णयुता तु संप्रदाता ह्यद्य ताराणाः ॥ विष्णुप्रीतिकरानित्यमनः

२६

शान्तिं प्रयच्छमे ॥ प्रतिगृहः पूर्ववत् ॥ इति माघनित्यं तिलपात्रदानं ॥ अथ महातिलपा
त्रदानं ॥ ॥ कोर्मै ॥ ताम्रपात्रं तिलान्कत्वा पल्लेषोडशकल्पिते ॥ स्तं वणेशिक्त्या चात्पा
यविप्राय प्रतिपादयेत् ॥ नाराये त्रिविधं पापं वाग्मतः कायसंनवं ॥ तिलपूर्णं ताम्र
पात्रं सहिरं ण्यं द्विजाय वै ॥ प्रातर्दत्त्वा तु विधिं वत्तदुः स्वप्नविनिर्हंतिसः ॥ ताम्रपात्रं वि
धिं प्रोक्तं कनिष्ठे त्रयमधमं ॥ ताम्रपात्रं दशपल्लेषं तु द्विगुणं मध्यमेति पेत ॥ द्विगुणं मध्य
मे प्रोक्तं त्रिगुणं चोत्तमं स्तुतं ॥ स्वर्णमेकं जघन्यं तु द्विगुणं मध्यमेति पेत ॥ त्रिगुणं चोत्त
मे तद्वस्तुवर्णं परिकीर्तितं ॥ पलसंख्या तु निष्क्रयमिति ॥ संपादति ह्ययमित्वत्वे ॥ अ
न्यत्र देशाचारतो व्यवस्था ॥ दानवाकं तु तिलपात्रदानवत् ॥ मंत्रस्तु ॥ यानिकातिवपा
यानिब्रह्महत्यासमानि च ॥ तिलपात्रदानेन तावितत्यंति मे सदा ॥ इति महातिल

पात्रदाने॥ अथमातुरात्पत्नितिलपूर्णकांस्पपात्रदाने॥ आदित्यपुराणे॥ यज्ञसौत्रा
मणिकर्तुयदिशक्तिर्न विद्यते॥ महासरस्तेथावापीकूपकर्तुचदैर्घिकं॥ एतंब्रूतेमात
रुणात्मुक्तो नवतिमानवः॥ सहस्रिणंकांस्पपात्रं दत्त्वा च विप्रमुच्यते॥ शुद्धकांस्पपात्र
स्वस्वप्रमाणं यंच विंशतिः॥ पंचविंशतिप्रलानि॥ तिलनामत्र निदिष्टं प्रस्थानां सप्त
कं॥ कवर्णमाषाः श्रुत्वारः पात्रस्योपरिधारयेत्॥ वस्त्रेण वेष्टयेत्पात्रं पिथाय च स
नक्तिः॥ स्नानं कृत्वा तिसृणां पितृदेवाश्च नययेत्॥ ततो निपूजयेद्देवरांकरं ह
रिरेव॥ गोमयेन यंसंलिख्यद्दमध्वं च सर्वतः॥ त्रिविद्यं द्वादशारं कुंकुमेनोषा
शोभने॥ ततो वृद्धिं कृत्वा संस्थापेद्दामं कुर्याद्यं वै तिलैः॥ पक्षे पत्रं प्रतिष्ठाप्य पूजयेद्
क्तिनावतः॥ ततो ब्राह्मणमाद्रुय ब्रूयुत्रं स संवतः॥ पादौ प्रक्षाल्य विधिवत्मातुः॥

आहुं समाचरेत्॥ अथ कृत्यं यथाशक्ति माध्यावाहनवासरे॥ ग्रहणेरविसोमान्नामं
त्रांतिषु युगादिक॥ तथापि च यदृतं माध्यातुद्विषमातर॥ तदक्षयफलं सर्वपुरा
हमहेश्वरः॥ जीवन्ती तृषयेद्वै सत्यैरपि सुतृषणैः॥ दत्त्वा विप्रस्य तत्पात्रं होमं कु
र्यात्प्रयत्नः॥ सोपस्करं संतांबूलं क्षमाप्य च विसर्जयेत्॥ अथेषामपि विघ्राणां तोज
नानि प्रदापयेत्॥ इति॥ अथास्पप्रयोगः॥ ॥ माध्यापूर्वोक्तपुष्पकाले वा॥ यजमा
नः कृतनित्यक्रियः पर्वतिद्वादशारं पक्षे ककांस्पपात्रं प्रसूतसमतिः पूरितं स्थाप
यित्वा हरं हरिं वा संपूज्य तत्पुष्पे गिरिदं विष्णुरिति मंत्रेण शिवं त्र्यंबकमण्णं तत्राते
यत्ता कृतिलैर्यवैश्च कृत्वा ब्राह्मणमाद्रुय पुरः॥ सुखं उपवेत्त पादौ पादप्रक्षालना
दिमातुः आहुं समाप्या चाम्प्राणानायम्य॥ अथेत्यादि० गोत्राय नमः गोब्राह्म

णायउक्तोपस्करयुतंमममातुर्निधारणयोप्यगममन्त्रादिनाताडुःखोद्भवाया
 तप्यत्वकामः इदंयंचविंशतिपलात्माकाकास्यपात्रप्रसूतसप्तक तिष्ठेः पूरितं
 मासायचतुष्टयसुवर्णायुतवस्त्रसंवेष्टितं सर्वापस्करयुतं तुल्यं महं संप्रददेत्तम
 मेतिदद्यात्॥ मंत्रस्तु॥ कांस्यपात्रं॥ सकांस्यपात्रं मया दत्तं मातुरात्तु य्यकामया॥
 नगवतीतयेतुल्यं यथाशक्ति तथावद॥ दशमासाश्च उदरे जनन्या संस्थितस्य मे॥
 कुत्रिंशतावालनेमातस्तनपाद्विज्ञोत्तम॥ मन्त्रमूत्रादिमन्त्रे पलित्वायाचमयाकृता
 ॥ तवतोवचनादद्यामममुक्तिर्नवेदयात्॥ तिलसंख्याकृतं दुःखं जनन्याममसे
 वित॥ कांस्यपात्रप्रदानेन कृत्योत्तवास्पदमिति॥ तत्तच्छ्रुत्वा हिरण्यं दक्षिणां दद्यात्
 ॥ पुनर्मातित्तिहरण्यहोमं कृत्वा विस्मययथाशक्ति ब्राह्मणाभ्युज्जयित्वा॥ सुहृद्युक्तो

मुंजीतंति॥ इति मातुरात्तु य्यत्वतिलपूर्वं वैककांस्यपात्रप्रेयोगः॥ अथतिष्ठ
 पूर्णकनकदानं वायवीये॥ कारकं तिलसंपूर्णं मंडलं वैदिकदेवते॥ शिवं वक्रिवदाराधं
 पूजयेत्करवीरकैः॥ पूजातुरक्तचंदनेन॥ निर्यासः सत्तूरसंधूपेन धूपयेत्॥ वक्रिमंडल
 त्रिकोणमंडलं॥ शिवं वक्रिवदिति वक्रिस्वरूपं शिवं॥ ब्रह्मांडपुराणे॥ आदर्शवचनो
 दद्याद्दीपानां च चतुष्टयं॥ वक्रिरूपापतिः शान्तुवेक्रिरूपातिलाश्रयः॥ निजोरूपकृतं
 पापंचक्षुषंचक्षुषंचक्षुषोदहतु॥ इति दत्ते स्पनयंति पापांस्तृणिकृतानि च॥ पाकहो
 मेयुकाष्टेषु हिंस्पतेयानि वक्रिन॥ अखाखनहादि संतवानि चयानि चै॥ विरूढ
 करणोत्थानिरूपयोगोद्भवानि च॥ परदारपरद्रव्यपुत्रद्वर्जनानि च॥ शावादिदर्शन
 नोत्थानि नेत्रदोषकृतानि च॥ यरावंकुरुतेदाने॥ शिवजन्मायतव्रतः॥ शिवलोके

दा० चंका०

२९

वसोऽयकल्पत्रयश्रं कितः॥ ॥ इति तिष्ठपूर्णसुवर्णदानं॥ ॥ अथ गजदानं कौर्म
॥ ॥ दद्याद्गजं पुराणोक्तं मूल्यपंचानानि वा॥ वित्तानुसारं तत्रापि कनिष्ठोत्तमम
ध्यमं॥ वातत्रयहेममाषदानमधममिति॥ रूप्यसूणाब्जकरणं सर्गराजो विरू
षणं॥ सदसिंघं वित्तरात्पादत्वादि वपुरं वृजेत॥ सूणाः रज्जुः जारामौक्तिका
जाङ्गा गजालंकारः कौर्म॥ यथा लोनापपतं वायः प्रयच्छति तिदिनं॥ ब्राह्मणा
यदरिद्राय स्वर्गलोके महीयत इति॥ ततो गजदानं गं विवृद्धिं गजं च संपूज्य द
द्यात्॥ दानवाकं तु श्रद्धेत्यादि० मम सर्वपापक्षयो त्रसिद्धिचारणसेवितार्थे वृण
किं किं यी जालमालिविमानारोहणोत्तरानेकमन्त्रं रावच्छिन्नाहाररज्जुस्त्रिरा
जत्वा तविष्णुपुरावाप्तिका मस्तप्रीतिका मश्च सालं कृताया ममुकगोत्रायामुक

२९

शर्मणे ब्राह्मणा ये मंगजे कक्षारज्जुस्त्रिरासनसहितं कांचनमालादिकीर्णं चासुरगं
धपुष्पाघलंकृतप्रजापतिदेवतं तु स्यमहं संप्रददेन ममेति करं धत्वा दद्यात्॥ करः
श्रुङ्गादंडः॥ कतस्य तद्गजदानकर्मणः सांगता सिध्यर्थं इदं सुवर्णं श्रुतिदेवतं दक्षि
णात्वेन तु स्यमहं संप्रददेन ममेति दद्यात्॥ ततो द्विजो गजमारुह्य देवस्य० यथा शारव
कालुति पठित्वा प्रतिगृह्णामि स्वस्तीति वदेत्॥ यजमानो गजं प्रार्थयेद्देतैर्मंत्रैः॥ ऐरा
वतश्चतुर्दंतो गजानानायकः सुषः॥ दिंदंतिना पूज्यतमः पापक्षयतनः प्रभुः॥ सु
मती तु गजत्वेन सरस्वत्यजिषेचक॥ इन्द्रस्य बाहनश्चैष्टसर्वदेवैश्च पूजिता॥ गजेन्द्र
मत्तमातंगदैस्तैस्त्यविनाशक॥ तव हानेन मेरांति सर्वदुष्टमहत्सुखमिति॥ ब्राह्म
णेस्तथा तुरत्युक्तो न्यसीदद्यादिति॥ ॥ इति गजदानप्रयोगः॥ अथ दसीदानप्र

हा० चं० का०

३०

योगः॥ चैक्रियुगणे॥ स्थिरतत्त्वसंयुक्ते सौम्ये सौम्या गृहान्विते॥ दानकांक्षप्रशंसति सं
तः पर्वणि वायुना॥ अलंकृत्य यथा राज्ञा वासोतिर्नृषणैस्तथा॥ ब्राह्मणाय प्रदात
व्यामंत्रेणानेन शक्तिः॥ पंचविंशतिकाया तु चत्वारिंशदं० तस्मादधिः॥ दासी
द्विजाय दातव्या दासी दानेऽप्ययं विधिः॥ इत्यादि दानवाक्पतुश्चैत्यादि० गोत्राय शर्मणे सारं
कृताय सुवर्णालंकारवती गंधपुष्पाचिन्ताप्रज्ञापति देवत्यां अक्षय्य
सुखावाप्तिका मस्तीयमहं संप्रददेन ममेति सिरंधत्वादद्यात्॥ द्विजप्रार्थनामं
त्रस्तु वक्रियुगणे॥ इयं दासी माया तु संश्रिवत्सप्रतिपादिता॥ सर्वकाम करीति
म्याय येष्टं न द्रुमश्रुते॥ ततः सुवर्णदक्षिणां दत्त्वा नमस्कुर्यात्॥ अतुगत्वा तु
सीमायाद्विजं चैव विसर्जयेदिति॥ ॥ इति दासी दानं॥ ॥ अथ रथ दानं कोर्मि॥

३०

॥ रथं चतुर्वर्त्ती वैदेरुदध्राया वृत्तं तथा॥ वितानुसारात्सा वैश्वरयोपकरणैर्युतं॥ स
दक्षिणं च विप्राय दत्त्वा त्रिवपुरं व्रजेत्॥ अष्टदशधा न्यावृत्तं रथोपकरणानियुगयो
त्कृतौ वरत्रादीनि दक्षिणा च॥ त्रिरातमाषमि तसुवर्णमुत्तमं देवाते मधमा॥ अध
मात्रां तैकमिति त्रिविधमाह हेमादिः दानवाक्पतुश्चैत्यादि० गोत्राय शर्मणे सारं
कृताय चतुर्वर्त्ती वैदेरुदध्राया वृत्तं सौम्यं स्करंधाया दत्त्वा त्रियुतं विश्वकर्म देवतं अक्षय्य
गादि सुखावाप्तिका मस्तुत्यमहं संप्रददेन ममेति संव्रस्तु॥ रथाय रथनाथाय नम
स्ते विश्वकर्मणे॥ विश्वरूपाय देवाय अरुणाय नमोस्तुते॥ सुवर्णदक्षिणां दद्यात्॥ इ
ति रथ दानं॥ ॥ अथ गंत्रि दानं गारुडे॥ गंत्री तुरयसंयुक्ता यो ददाति द्विजातये॥ स
र्वकाम समुद्गाता सराज्ञा ज्ञायते नुवीति॥ गंत्री रथविरोधः सा चतुर्निर्गजैरभ्येष्ट

धैवेयितायां चोपेत दानवाक्यं तु पूर्ववत् ॥ गंत्राणि मां प्रयच्छामि विष्वक्कर्माधिदेवता
 ॥ दानेनानेन नरावन्प्रियतां मे नरः पुमानिति ॥ ततः सुवर्णं दक्षिणां दत्ति गंत्रासप्त
 रयदातं ॥ अथ प्रसंगाच्छिविकादानं हेमाद्रौ मात्स्ये ॥ मार्गशुक्लैकादश्यामाघकाला
 नयोः वैरागस्वेवाहिरण्यमयं रुहरिमस्य रत्नौजागरं कृत्वा प्रातः कृतनित्यक्रियः अथ
 तादि० गोत्राय शर्मणे सुपूजिताय इमां शिविकां नृकोपस्करं अंगिरो देवतां इष्टो
 गावाप्तये तु त्वमहं संप्रददं नममेति ततः सुवर्णं दक्षिणां दद्यात् ॥ तत्रेवैव क्रिपुणो
 ॥ देवलोकेषु विपुलतो गान्तरये संते विष्णुसायुज्यवाप्तिकामो विप्रस्य वयं शानं
 शिविकावाहकानां च वर्षपर्यंतं मन्त्रे च दद्यादिति हेमाद्रिः द्विजप्रार्थनामंत्रस्तु ॥ शि
 विकांते मया दत्ता यथाशास्त्रा विनूयिता ॥ द्विजत्वं प्रतिगृहीध्वं छितं ते नमो नवेदि

ति ॥ ॥ इति शिविकादानं ॥ अथ महिदानं ॥ ॥ कौर्मे ॥ गोचर्ममात्रं नृवं स्वमधिकं
 वासशक्तितः ॥ त्रिधा सदक्षिणां कृत्वा शिवपुरं व्रजेदिति ॥ त्रिद्वैकसुवर्णदक्षिणेत्यर्थः
 ॥ अपि गोचर्ममात्रेण सम्यक् दत्तेन मानवः ॥ धौतपापो विमुद्घात्मा स्वर्गलोके महीया
 तइति ॥ तथा ॥ दशहस्तेन दंडेन त्रिंशदंडं निवर्तनं ॥ त्रिंशद्दण्डं गोचर्ममात्रमाह प्रजा
 पतिः तथा गावां शतवृषश्चैको यत्र तिष्ठेदयं त्रितः ॥ तद्वि गोचर्ममात्रं तु प्रादुर्बेदविदो
 जनाः ॥ तथा षष्टिर्वर्षमहस्त्राणि स्वर्गे वसति नृमिदः ॥ अष्टौ त्राचानुमं ताचतावेति
 नरके वसेत् ॥ तथा नृमियः प्रतिगृह्णाति नृमियं अथ प्रयच्छति ॥ तावुनौ पुरुषौ लोके स
 र्यमंडलतेदिनौ ॥ तथा ॥ यथा नृमिप्रदानं सकलान्माहतिषोडशं ॥ दानान्यन्या
 नि मे नृगति नृमिदानाद्भवन्ति हेति ॥ दानवाक्यं तु ॥ अथेत्यादि० गोत्राय शर्मणे सा ॥

लंकृतायषष्टिवर्षसहस्रमितस्वर्गशिवपुरनिवासकामः सर्वपापक्षयकामो वा
सतां नृमिसस्योक्तवांसवृक्षफलपुष्पाद्युतां विष्णुदेवतांतुभ्यमहंसप्रददतममे
तिसाक्षतकुशतिक्षोदकं द्विजहस्तेदद्यादिति ॥ ब्राह्मणस्तनृमिप्रदक्षिणीकु
र्वन्ति गृहीयात् ॥ देवस्यत्वेति यथाशाखकामस्ततिं यदित्वा स्वस्तीति वदेत् ॥ मं
डलवचं नादत्र संवर्णदक्षिणामता ॥ मंत्रस्तु ॥ अथानृमिर्वराहेण समुद्धृता ॥
अतस्तस्य फलदा अतः शांतिप्रयच्छ मे ॥ यथा ॥ यस्यारोहंतु बीजा नीवर्षा का
ले मैमहीतवे ॥ नृमेः प्रदाता त्स कलाममसंतु मनोरथा इति शिवधर्मे विश्वा
मित्रः ॥ ग्रामं वा तगरे वापि विप्रैस्तैः प्रयच्छति ॥ क्षेत्रं वा सस्य संयंतं दत्वा शपे
ः प्रमुच्यते इति ॥ नृमिपुराणे तु विश्वामित्रः स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरेर्ब्रह्मं

धरां ॥ षष्टिवर्षसहस्राणि विष्टयां जायते कृमिः ॥ इति ॥ सविष्टयां किमिर्त्तत्वा पितृ
निः सहस्रज्जतीति वा इति शिवधर्मे कृतद्वानं ॥ अथ गृहदानं कौमे ॥ शक्तिः सर्व
विज्ञेन पूर्णं गृहमपि त्रिधा ॥ सदक्षिणं द्विजे दत्वा ब्रह्मलोके वृजे नर इति ॥ गारुडे ॥ ऐ
ष्टिकं दारुकं वापि मत्स्यं वापि शक्तिः ॥ सर्वोपकरणोपेतं यो दद्यात् पिपुलं गृहं ॥ ब्रा
ह्मणाय देरि विदुषे च कुटुंबिने ॥ सर्वकामसमायुक्ते ब्रह्मसायुज्यमाप्नुयादिति ॥ ब्र
ह्मवैवर्ते ॥ नगार्हस्तात्परो धर्मे नैवदानं गृहात्परं ॥ नानुतादधिकं पायं न पूज्यो ब्राह्मण
त्पर इति ॥ गृहतिर्माणप्रकारमाह नारदः ॥ स्नानागारं दिक्षि प्राच्यामाग्नेयां यचना
लयं ॥ याम्यां दायतगेहं च नैरुत्थां शस्तमंदिरं ॥ शस्त्रमंदिरं वागङ्गा ॥ प्रतीच्यां नोजा
नागारं वायव्यां परशुमंदिरं ॥ ज्ञांङागारं तत्तरस्यामैशां देवं मैदिरमिति ॥ कुर्यात्

दितिरोषः॥ तत्र कूपेदिग्विरोषफलं देवीपुराणे॥ पूर्वमाश्रित्य कर्तव्यकूपस्यानति॥
 लोपिवा॥ न पूर्वव्यत्ययात्कुर्यात्तद्वद्देवालयगृहादिति॥ कृतं न यप्रदं लोके तथा
 चास्माग्निजंतयं॥ वायव्यां वापि देवस्य नयदं जायते कृतमिति॥ वाराहरः पुष्टिना
 तिपुत्रहानिपुं धीनारां मत्सुं संपदं रास्त्रबाधां॥ किंचित्तैरभ्यंदि कपूर्वादिकुर्यात्कू
 योमध्ये गेहे मर्द्धयं चेत्तादि॥ मात्स्ये॥ देवतापंचकं तत्र चत्वारिंशत्समावृतं॥ पू
 जयित्वा स्वयं वास्तुरांति दत्त्वा दद्यादित्यर्थः॥ अथ प्रसंगात्सहेयेण वास्तुरांति प्र
 योगः॥ ॥ कतां शुचिदिने॥ आचम्य प्राणानायम्य देवाकालौ सकोर्त्य॥ अस्य वास्ते
 : शुचिदसिर्धैर्यं वास्तुरांतिकरिष्ये इति संकल्प्या॥ तदंगतया गणेशपूजा स्वस्ती॥
 वाचतमातृका पूजा मुदधिकश्च द्वाचार्यब्रह्मरुत्विग्वराणादि कृत्वा यथा विनयं व

स्त्राळंकारादितिः पूजयेत्॥ ततः आचार्येयदत्र संस्थितं० अपक्रामंतु नूतानां
 मित्येतां० नूतप्रेतपिशाचाद्या अपक्रामंतुराहसाः॥ स्थानादस्माद्भुजं त्वयस्ती
 करोमि तवेत्विमामित्यनेन सर्वपात्विकीर्यपंचागयेन शुची बोहम्यमिति तं चेन्न
 तोत्विंश्च मित्येन गृहं संप्रोक्ष्य गृहमध्ये प्राच्यामैराग्यां वाचतुरंगुलोद्ब्रह्म मितच
 तुरसंखंडिलं कृत्वा तस्यैराग्यानादिकोणचतुष्टये चतुरो लोहकी जान विनांतु नूतले
 नागलोकपालाश्च सर्वराः॥ अस्मिन्नाहेवतिष्ठेत्तु आयुर्वलकराः सदेति मंत्रेण ति
 खनेत्॥ प्रतिकिलं मंत्रावृत्तिः ततः ईशानादिक्रमेण चतुर्षु कोणेषु० अग्निमो॥
 प्यर्थे सपेसो ये चायेत तन्माश्रिताः॥ ते सो बलिं प्रयच्छामि पुण्यमोदनमुत्तमं इति
 मंत्रावृत्त्या माघनरु बलिंदत्वा खंडिलं कुंकुमादिना हेमरोप्यशालाकया वा प्रा

श०चं०

३४

कपश्रायतः प्रागंतावदकसंस्थाः पंगुलोत्तराघ्रगवादिनमोतैर्देवानामतिर्द
शारेखाः कुर्यात् ॥ ॐ प्रागंतायेनमः १ ॐ यत्रोवत्येनमः २ ॐ कांतायेनमः ३ ॐ
विशालायेनमः ४ ॐ प्राणवाहित्येनमः ५ ॐ सत्येनमः ६ ॐ सुमत्येनमः ७ ॐ
नंदायेनमः ८ ॐ सुनद्रायेनमः ९ ॐ सुरयायेनमः १० इतिदशारेखाः कृत्यातथा ॥
ॐ हिरण्यायेनमः १ ॐ सुव्रतायेनमः २ ॐ लक्ष्म्येनमः ३ ॐ विजयत्येनमः ४ ॐ वि
मलायेनमः ५ ॐ प्रियायेनमः ६ ॐ विजयायेनमः ७ ॐ बालायेनमः ८ ॐ विशो
कायेनमः ९ ॐ इन्द्रायेनमः १० ॥ इतिदक्षिणोत्तरायताः प्राकसंस्थादशारेखाः
कुर्यात् ॥ एवमेकारतिपदमंडलसंपद्यते ॥ तत्रमध्यस्तवकोष्ठातिरेखामार्जने
नैकीकुर्यात् ॥ एततवपदब्रह्मस्थानं ॥ तस्यचतुर्दिक्षुचत्वारिपदानि ॥ विदिक्षु

३४

शंखलाकाशणिद्वादशकोणचतुष्टयोत्तरायतश्चाष्टविजिविंशत्येकपदानि ॥ अ
वशिष्टानिप्रतिदिशांपंचपंचविशतिद्विपदानितेषुप्रणवाद्यैश्चतुर्थ्येनैर्नमोतैव
ह्यमागतामतिर्देवताभ्रावाह्यस्थापयेत् ॥ तत्रेकान्तकोणपदेवास्तोत्रिरसि ॐ त्रि
विंशतेनमः ॥ त्रिखिनंभ्रावाहयामि १ तदक्षिणेकपदेदक्षिणनेत्रेयर्जस्याय ० पर्जन्य ०
२ तदक्षिणेततोपिपश्चिमतदतिपदद्वयेदक्षिणश्रोत्रे ॐ जयंतायनमः जयतं ३ त
दक्षिणपदद्वयेदक्षिणांसे ॐ कुलिशायुधायनमः ॥ कुलिशायुधं आवा ० ४ तदक्षि
णपदद्वयेदक्षिणबाहौ ॐ सूर्यायनमः सूर्य ० ५ तदक्षिणपदद्वयेदक्षिणवाहवे ॐ स
त्यायनमः सत्यं ० ६ तदक्षिणपदद्विणकूर्यरे ॐ शृङ्गायनमः शृङ्गां ० ७ त
दक्षिणेसंपत्तिगतैकपदेदक्षिणप्रबाहौ ॐ आकाशायनमः आकाशं ० ८

हा० चं० का०

३५

॥ आग्नेयकोणपदेदक्षिणप्रवाहवे० ॐ वायवेनमः वायुं आ० १० तत्पश्चिमैकपदे
दक्षिणमणिवंधे ॐ पूषेनमः पूषणं आ० ११ तत्पश्चिमैकततोत्तरतइतिपदद्व
येदक्षिणोपाश्वे ॐ वितथायनमः वितथं आ० १२ तत्पश्चिमपदद्वयेदक्षिणोपाश्वे
ॐ गृहक्षतायनमः गृहक्षतं आ० १३ तत्पश्चिमपदद्वयेदक्षिणोपाश्वे ॐ मायनमः
यमं आ० १४ तत्पश्चिमपदद्वयेदक्षिणजातो ॐ गंधर्वायनमः गंधर्वं आ० १५ तत्पश्चि
मपदद्वयेदक्षिणजाघायं ॐ नृगराजायनमः नृगराजं आ० १६ तत्पश्चिमे
वाहपंक्तिगतैकपदेदक्षिणस्फिचि ॐ मृगायनमः मृगं आ० १७ नैर्ऋतिकोणप
देपादयोः ॐ पितृभ्योनमः पितॄभ्यः आ० १८ तदुत्तरैकपदेवामंस्फिचि ॐ दैवा
रिकायनमः दैवारिकं आ० १९ तदुत्तरेततोपिप्रगितिपदद्वयेवामजंघायं

३५

ॐ सुग्रीवायनमः ॥ सुग्रीवं आ० २० तदुत्तरपदद्वयेवामजातो ॐ पुष्पदंतायनमः
पुष्पदंतं आ० २१ तदुत्तरपदद्वयेवामोपाश्वे ॐ जलाधियायनमः जलाधिपं
आ० २२ तदुत्तरपदद्वयेवामपाश्वे ॐ असुरायनमः असुरं आ० २३ तदुत्तरपदद्वे
येसंजयपदत्रयवामजवरतागे ॐ मित्रायनमः मित्रं आ० २४ वामपाश्वे ॐ शोषाय
नमः शोषं २५ तदुत्तरेवाहपंक्तिगतैकपदेवाममणिवंधे ॐ पापायनमः पापं आ०
२६ वायव्यकोणपदेवामप्रवाहवे ॥ ॐ रोगायनमः रोगं आ० २७ तत्पश्चिमैकपदे
देवामप्रवाहवे ॥ ॐ अहिर्बुध्न्यायनमः अहिर्बुध्न्यं आ० २८ तत्पश्चिमैकपदेवाम
दक्षिणोवेतिपदद्वयेवामकूपरे ॐ मुरमायनमः मुरमं आ० २९ तत्पश्चिमैकपदेवाम
मबाहो ॐ तक्षत्रायनमः तक्षत्रं आ० ३० तत्पश्चिमैकपदेवामबाहवे ॐ सोमा

रा०चं०

३६

यनमः सोमो आ० २१० तस्या कपदद्वयेवामांसे ॐ सूर्ये नमः सूर्याय आ० ३० तस्या क
पदद्वयेवामांसे ॐ अदिते नमः अदितिं आ० ३१ तस्या कबाह्यपंक्तिगतके पदेवा
मते ॐ अदिते नमः अदितिं आ० ३२ ततः आग्नेयकोणपदाधः कोणपदेवामहस्ते
ॐ अत्से नमः अपः आ० ३३ तैर्ह्यपदाधः कोणपदेवामहस्ते ॐ सावित्र्य नमः सा
वित्रं आ० ३४ वायव्यकोणाधः कोणपदेवामहस्ते ॐ जयाय नमः जयां आ० ३५ ततः
ः ईशानकोणपदाधः कोणपदे मेदु ॐ रुद्राय नमः रुद्रां आ० ३६ ततः मध्यगतनव
कोस्ते ब्रह्मपदसंलग्नप्रणदिपदत्रये दक्षिणहस्ते ॐ अर्यम्णे नमः अर्यम्णां आ०
३७ तदक्षिणैकपदे दक्षिणहस्ते ॐ सवित्रे नमः सवितारं आ० ३८ तत्पश्चिमब्रह्मसं
लग्नपदत्रये जठरदक्षिणतागे ॐ विवस्वते नमः विवस्वतं आ० ३९ तत्पश्चिमैक

३६

पदे पृष्ठवृषणयोः ॐ विबुधाधियाय नमः विबुधाधिपं आ० ४० तदुत्तरब्रह्मसंलग्नपद
त्रयवामजठरतागे ॐ मित्राय नमः मित्रं आ० ४१ तदुत्तरैकपदेवामहस्ते ॐ राजयस्मै
हस्ते नमः राजयस्माणां आ० ४२ ॥ तस्या कपदत्रयेवामहस्ते ॐ पृथ्वीधराय नमः पृ
थ्वीधरं आ० ४३ तस्या गैकपदे उरसि ॐ आपवत्साय नमः आपवत्सं आ० ४४ ततो म
ध्यमेनवपदे हं नाम्ने ॐ ब्रह्मणे नमः ब्रह्माणं आ० ४५ तदुत्तरे वसोष्मते वसिष्ठो वास्ते
व्यतिस्त्रिष्टुप् ॥ वृषवास्तु प्रतिष्ठापने वित्तियोगः ॥ ॐ वास्ते व्यते प्रतिजानी रुक् ० इति
सुवर्णादिप्रतिमाम्मुत्तारणपूर्वकं सं ॥ ४६ वास्ते व्यति मंडलादहिरिक्तानादिकोण
चतुष्टये ॐ चरके नमः चरकीं आ० ४७ ॐ विदर्ये नमः विदारीं आ० ४८ ॐ पूतनायै न
मः पूतनां आ० ४९ ॐ पापराक्षसे नमः पापराक्षसीं आ० ५० ततः पूर्वादिचतुर्दिह्नु

दा०चं०

३९

ॐ स्कांदाय नमः स्कांदं आ० ५१ ॐ अर्यस्यो नमः अर्यमणं आ० ५२ ॐ जंनकाय नमः जं
नकं आ० ५३ ॐ पिलिपिल्लाय नमः पिलिपिल्लं आ० ५४ ततः पूर्वाद्यष्टदिक्षु ॐ इन्द्राय
नमः ५५ ॐ अग्नये नमः ५६ ॐ ओयमाय नमः ५७ ॐ निर्ऋते नमः ५८ ॐ वरुणाय नमः
५९ ॐ वायवे नमः ६० ॐ कुबेराय नमः ६१ ॐ ईशानाय नमः ६२ इत्यावाह्यवास्तुदे
वीरदेवतास्यो नम इति संपूज्य मंडलादीनां लोकलोकसेष्ठाप्य तत्र वरुणाय नम इति
वरुणं संपूज्य प्रार्थयेत् ॥ यथा मेरुगिरेः शृंगं देवतामालयः सदा ॥ तथा ब्रह्मादिदे
वानां गृहे मम स्थिरो नव ॥ इति संप्रार्थ्य ॥ ततः सतत्र खंडिले निष्ठापनादि च ह्युप्यंते
उडुंबरादिसमिन्निजास्यैवास्तु मंडलदेवतास्यो नाम संचैवास्तु मंत्रैः कृत्वा स्विष्टा
कृतादि पूर्णाहुत्यंते कुर्यात् ॥ ततो मंडलदेवतास्यैव निविनिष्ठापायसंबलिनमः

३९

इत्यादि बलीन्दत्वा रुणुषपाज इति सूक्तादिना मंडलं त्रिः सत्रां वेष्टयित्वा कलशोद
केन यत्तमानमनिषिच्य पुनः संपूज्य यथा वाक्त्रिदशिणां दत्वा ब्राह्मणा लोजयेदितिके
चित् ॥ शारदातिलकेतुहो मोनोक्ततिलादिद्रव्याणां विकल्प इति मयूखकाराः ॥ इहा
नीतु नवग्रहसंकलितप्रयोगं कुर्वन्त सांप्रदायिकः ॥ तद्यथा ॥ यथा मेरुगिरेः शृंगं
मिति प्रार्थना तरेवास्तु मंडलं तैरुत्पापश्रिमायां वा कुंडे खंडिले वा वरदनामकमग्निं
प्रतिष्ठाप्याग्नेरीशानां ग्रहकलशं सस्थाप्य तत्र वरुणं संपूज्य देवदानवसंवाद इत्याद्यैः
संप्रार्थ्यत्वादध्यात् ॥ अस्मिन्वास्तुनां तिकर्मण्यं न्वाधानकं ० अस्मिन्वादिच ह्यु
प्यंतमुक्ता ॥ अत्र प्रधानं आदित्यं ० सोमं ० आंगारकं ० कुर्धं ० गुरुं ० शुक्रं ० रातेश्वरं ०
राहुं ० केतुं ० एता ० प्रधानादेताः प्रत्येकं अष्टोत्तराश्विंशतिरष्टसंख्याका

रा०चे०

३८

मिःवाअर्कादिसमिध्वर्वाज्याहुतितिःतथा॥ईश्वर०उमा०स्कंद०विष्णु०ब्रह्माण०इ
ंद्र०यम०काळ०चित्रगुप्त०॥अग्नि०अपः०मृमि०नारायण०इंद्र०इंद्राणी०प्रजा
पति०सर्पान्०प्रासण०विनायक०दुर्गान्०वार्यु०आकार्त्त०अश्विनो०वास्तोष्प
ति०द्वैत्रपाल०इंद्र०अग्नि०यम०निरुति०वरुण०वायु०कुबेर०ईशान०॥एताः॥
प्रधानदेवतांरोततत्तस्मिध्वर्वाज्याहुतितिःतथा॥निखितं०पर्जन्यं०जयंतं०
कुलिशापुधं०सूर्यं०सत्यं०नरं०आकार्त्तं०वायुं०पूषणं०वितथं०ग्रहक्षतं०य
मं०गंधर्वं०तंगाराजं०मृगं०पितृन्०दौवारिकं०सुरीवे०पुष्पदेतं०जैलोअसुरं०रो
षं०रोगं०अहिं०मुखं०नल्लाटं०सोमं०सर्पान्०दिमि०अदिति०आप०सावित्रं
०जयं०रुद्रं०अर्यमणं०सवितारं०विवस्वतं०विवुधाधियं०मित्रं०राजयस्माणा॥

पापं.

वरुणं.

३८

०पृथ्वीधरं०आपवत्सं०ब्रह्माणं०चरंकी०विहारी०पूतनापापराक्षसी०॥स्कंद०अ
र्यमणं०जैत्रुकं०पिलिपिष्ठं०एताःप्रधानदेवताःप्रतिद्वयंअष्टोत्तराष्टविंशतिर॥
एष्टसंख्याकातिर्चायवद्यताकृतिलसमिध्वर्वाज्याहुतितिःवास्तोष्पतिमेतै
रेवद्वयैःअष्टोत्तरसंख्यावास्तोष्पतिंचतुर्वारिंचरुणावास्तोष्पतिंपंचपंचवारंपे
चर्तिर्विल्वफलेःता॥द्वौजैर्वापद्ये॥रोषेणस्विष्टकृतमित्यादिश्राज्यनागांतेयजमा
नंउपल्यितंहवनीयेद्रव्यात्वाधानोक्तंदेवनामः॥नमसेत्युक्तोत्तरज्ये०आचार्या
दयःग्रहेभ्योहोमं कृत्वायवतिलसंमिध्वर्वाज्याहुतितिः०सिख्यादिपिलिपिष्ठताम्॥
स्तुपंचाशदेवताभ्योनाममंत्रैःप्रत्येकमष्टविंशत्यष्टसंख्याकानिराहुतिति
कुत्वावास्तोष्पतिमेतैरेवद्वयैर्विहितसंख्याहुत्वाश्रवणायनोवास्तोष्पतइ

हो० चं० का०

३५

तिचतसृतिः प्रत्यक्षं रंगं ते स्वाहा कौरं यं जयतु ॥ तत्र स्वाहा कारं ते होमः यवादि
होमे तु वास्तोष्यत इति चत्वारो मंत्राः एकैकेन मंत्रेण सप्तविंशति सप्तविंशति
तिराकुतय इत्यष्टरातं ॥ तत एतैश्चतुर्निवास्तोष्यति ध्रुवास्तूणा सित्येकया च
एवं पंचत्रिः पंचविध्वफलाति तद्दीजानि बाहुतयः ततः आचार्यः स्विष्टक
दादि प्रायश्चित्तादि होमं ते यजमानो लोकपालेभ्यो गृह्यीव देवताभ्यश्च बलिं
दत्वा पूर्णाहुतिं कृत्वा शिराभ्यादि पंचत्वारिंश देवताभ्यः शिखिने एष पायसव
लिर्नम इत्याद्युक्ति पूर्वकं सर्वेषु बलिं दद्यात् ॥ शिराभ्यादि प्रीतये कांचनं द्विजो
त्यो ब्रह्म प्रीतये धेनुं च दद्यात् ॥ ततो गृहं कच्छं वा सुकलशो दकेन रुत्विजे
श्लोक्त सग्निः अतिषिक्तो यजमानो रुत्विग्यो दक्षिणां दत्वा वाद्यादित्यर्थो ॥

३५

ष पूर्वकं आचार्य रुत्विग्यः मकुटं वो यजमानः रक्षोघ्नपावमानमंत्रैर्दहं त्रिः स
त्रावेष्टयित्वा समंत्रावीहियवमती सिरङ्गि हिरण्यमवधाय शंतातीयेन शान्त
दं द्राग्रीति पंचदश रुग्तिरिति नारायण वृत्तिः शंतातीयेन दं के द्यावापृथिवी
ति पंचविंशति रुग्तिः समुच्चयेन वेत्स्ये ॥ तेन तत्राशं कानचोत्तरं ॥ त्रिः प्रद
क्षिणां परिव्रजत्यो हत्य विष्टिनां क्षीराघारां च परितो दत्वा वास्तूयीरमधनव
यदे सुरुपां पृथिवी ध्यात्वा पृथिवी नम इति संपूज्य ॥ सर्वदेवमयं वास्तु सर्वदे
वमयं परमिति यत्ति त्वात रुहस्याग्नेयकोणे यजमानयदेन जानुमात्रं गतं कृत्वा
मध्ये गोमयेनोपलिप्य शुक्लचंदनं पुष्पाक्षतैः अक्षतैरुत्पसप्तधान्यविजातिद
धोदने च क्षित्वा तवजलपूर्णकच्छं शुक्लैकपुष्पयुतं गंधाद्यर्चितमादाय जा

दा०चं०

४०

नुत्यामवनीगत्वातज्जलंगते अं नमो वरुणायतिमंत्रेण जलं क्षिपेत् ॥ जले प्रद
क्षिणावर्ते पुष्पे चोर्ध्वमुखे मुने ॥ ततो पक्वमृत्येदिकायां रात्र्यादिसप्तधा न्यवी
जानिदधो दनं रोवाळपुष्पाणि च क्षिप्तान् र्यघोषेण स्थापितं षवास्तु प्रतिमामा
नीयपेदिकायां संस्थाप्य येदिकापि धाययेत् ॥ पूजितो सिमया वास्तो हो माद्यै रच
नेः शुनैः ॥ प्रसीद पाहिविश्वेश देहि मे गृहं सुखं ॥ वास्तुमूर्ते नमस्ते स्तुतृभ्यो
तिरतः प्रते ॥ मद्गृहं धनधान्यादिसमृद्धिं कुरु र्वह ॥ ततो मृत्येदिका गते संस्थाप्य
॥ सत्रौलसागं रं पृथी यथा वहसि मूर्ध्नि ॥ तथामां वह कल्याणि संपत्संतति स्ति
ः सहेति ॥ इति संप्रार्थनं येन गृहं पूर्णं भवेत् ॥ मृदाधिके अश्विधिकं फलं ॥ साम्ये
समं ॥ न्यूनत्वे न्यूनं ॥ गतोपरि गोमयेनोपलिप्य गंधपुष्पाहतादि क्षिपेत् ॥ तत

४०

ः आचार्य ब्रह्मरुत्विजश्च संपूज्य ते स्मोदक्षिणां दत्वा गृहपीठदेवता वास्तुपीठदे
वताश्च संपूज्य ॥ उत्तिष्ठ ० अम्पारमि ० यांतु देवगणादति विसृज्य गृहपीठवास्तु
पीठाद्याचार्यादि दद्यात् ॥ ततः आचार्यः प्रणीता विमोकादि त्रिष्टकं समाप्य अग्निं
विसर्जयेत् ॥ ततो यजमानो ब्रह्मविद्युद्देशेन रातं रात्र्या वा ब्राह्मणान् लोजयि
ष्ये ॥ इति संकल्पविप्रान् संपूज्य न्यूनं दत्वा प्रसादात् कुरु र्वतां कर्मेति ॥ यस्य सस्ते
स्तुक्ता कर्मे श्वरार्पणं कृत्वा ब्राह्मणान् लोजयित्वा तेभ्यः त्रिवं वास्तु त्रिरुक्ता त्रिवं
वा क्पितिविप्रान् त्रिर्ब्रह्म ॥ ततो यथा सुखं हृद्युक्तो नृजीतेति ॥ एवं विधाना प्र
तिसंवत्सरं वास्तुपूजनं कार्यं ॥ तेन गृहं सर्वधि दुःखं प्राप्नुयादित्युक्तं दानविश
के ॥ ॥ महादेव तनूजेन श्री दिवाकरसूरिणा विरचितो वास्तुशांते स्तुतः ॥

हो० च० का०

४१

तिर्बुधतोषदा॥ इति योराणं वास्तुशान्तिप्रयोगः समाप्तिमगमत् ॥ ॥ इदानीं सूत्रे
क्तवास्तुशान्तिरिति धीयते ॥ सा च द्विजातीनां पूर्वा क्तया समुद्धीयते ॥ पूर्वोक्तायां
त्वराक्तौ स्वस्वगृह्योक्तैव कर्तव्या ॥ तथापि सिद्धेः ॥ बह्व्यं वा स्वगृह्योक्तं यस्मिन्
संप्रकीर्तितं ॥ तस्य तावत्तिशान्तिस्तार्थ्ये कृते सर्वः कृतो न वेदिति वचनात् ॥ येषां
गृह्येनास्तितेषां श्रद्धाणां च पूर्वोक्तैव ॥ तस्याः सर्वत्र साधारण्येन विधानात् ॥ अ
तश्च तस्मात्तत्र विषयः ॥ तस्मात्तद्गृह्योक्ता पूर्वाया समुद्धीयते सांप्रदायिकैः
॥ ॥ अथ श्वलायनगृह्योक्ता वास्तुशान्तिप्रयोगः ॥ ॥ तद्यथा ॥ काष्ठदिनिर्मित
संयन्तधात्यादि सर्वेषां स्कायुतं शोचने मुहुर्त्तं ब्राह्मणैः सह तूर्यघोषेण गृहं प्रा
विश्यागारमध्ये प्राड्मुख उपविश्य दर्शेषु दर्शान्धारयमाणः आचम्य पत्न्या सह

४१

न

प्राणानायम्य देशकालौ संकीर्त्य समास्य वासोः शुचतां सिध्यं वास्तुशान्तिकरिष्ये
इति संकल्प्य ॥ तदंगत्वेन गणपतिपूजनं पुण्याद्वाचं मातृकापूजनं नोदिश्याद्वाच
कृत्वा पूर्वोक्तवास्तुषीठदेवतास्थाय तर्चनं होमबलिदानं त्रिसृज्या गृहवेष्टनां
निषेचनं ब्राह्मणनो जत संकल्प्यां कृत्वा आश्वलायनगृह्योक्तां वास्तुशान्तिं
कुर्यात् ॥ शुचौ देशे च तप्तः शिष्टोः संस्थाप्य तासु हवनिधाय तत्र मणिका
संज्ञं मृदांडं संस्थाप्य देतैर्मंत्रैः ॥ पृथिव्या अग्निं सन्नवेति अरं गरो वावहीति
त्रेधा बध्यो वरत्रया ॥ इरा मुहप्रशंसत्यतिरामपबाधतासिति वा ॥ ततो मणि
के जलमासिंचेदनेन मंत्रेण ॥ ॐ ऐतुराजा वरुणो रेवती निरस्मिं स्थाने तिष्ठ
तुमो दमानः ॥ इरां वहंतो यतमुद्धमाणा मंत्रेण साकं सह संविशंति ॥

ततः तज्जलपात्रांतरमादाय तस्मिं हविर्वासी शारवामुडुंबरी राखावी हियवाक्कं
 मूळं हिण्यं चक्षिस्वाहवन्तिः शारवास्या च सर्वगहं प्राणदितः प्रदक्षिणं परिव्रजमे
 देति लक कृतेन ॥ वानं दं प्राप्तीति पंचदशार्चस्य सूक्तस्य वसिष्ठो विश्वेदेवास्त्रिष्टु
 प ॥ गृहप्रोक्षणे विनियोगः ॥ सकृत्सूक्तपाठः ॥ ॥ इति नारायणवत्सनुधरोधा
 त ॥ ॥ वस्तुतस्तु श्रुतातीयेतेति ॥ इत्येद्याविति वर्गपंचकैरित्युत्थे ॥ एवं संति समु
 ज्वयेन कोपिरोधाः ॥ तविद्याया ॥ इत्येद्यावेति पंचविंशार्चस्य सूक्तं स्यात्समुत्तमा
 श्विनमाद्योपादौ लिङ्गोक्तदेवताज्ञगत्वं त्रिष्टुप्प्रोक्षणे विनियोगः ॥ ॐ
 इत्येद्यावा ० २५ ॥ अत्रापि सकृदेव सूक्तपाठः ॥ ततः प्रागादिकं तस्मिन् विच्छिन्ना
 मुदकधारां दद्यादनेनापो हि ह्येतित्वेन ॥ आपो हि ह्येतित्वेन आंबरीषः सि

धुहीपश्चापोगायत्री ॥ गृहासमेता धारायां विनियोगः ॥ ॐ आपो हि ह्य ० अत्रापि स
 कृदेव पाठः ॥ ततो वास्तुपीठानैरुत्थापयिष्यायां वाकुंडे सृष्टिं देवा गृह्याग्निं वरुना
 मकं प्रतिष्ठाप्य चत्वारिंशं गेति ध्यात्वा तस्मिन् वास्तोष्पति स्थापनीया के अत्र न्वाधानं ॥ अ
 स्मिन् न्वाहिते ग्राववत्यादि चक्षुषी आजेतेत्यंतमुक्त्वा अत्र प्रधानं वास्तोष्पतिं चतु
 र्वारिं चरुणा शेषेण स्विष्टकृतमित्यादिसद्यो यज्ञे इत्युक्त्वा न्वाधाय दध्ना बहिर्विसे
 नत्यपरि समूहनादि पूर्णपात्रनिधानं तं कृत्वा वास्तोष्पतये चतुः कृत्वः तस्मिन् निरु
 प्यतस्संस्माया तथैव प्रोक्ष्यावघाताद्या ज्पनागंतं कृत्वा अवदानधर्मेण चरुमवराय
 वास्तोष्पत इति चतसृणां वसिष्ठो वास्तोष्पतिस्त्रिष्टुप ॥ अत्रागायत्री ॥ वास्तोष्प
 ति प्रधानचरुहोमे विनियोगः ॥ ॐ वास्तोष्पते ० अरुगंते स्वाहाकारं पठन्नुक्तं

रा०चं०का०

४३

यात् ॥ स्वाहाकारंते होमः ॥ गृह्येनुप्रत्युचं कृत्वा सक्तैः ॥ एवं सर्वत्र ॥ पुनश्च रुसवदा
यं वास्तोष्पते प्रतरणो वास्तोष्पतय इदं ॥ वास्तोष्पते रागमया सं वास्तोष्प
तय इदं ॥ अमीवहावास्तो वास्तोष्पतय इदं ॥ त्यागं सर्वत्र त्यजेत् ॥ ततः स्विष्ट
कृदादि होमरोषं समाप्य त्रिष्टेन च रुणां लेन स्वादुभंजनपायसादियुते नरांतं ब्रा
ह्मणा तत दधंति दधंश्चास्मावा नो जयेत् ॥ होमात्पूर्वत्यागत्यागो न कार्यः ॥ ततः त्रि
वंवास्तु त्रिंवास्तु त्रिंवास्ति त्रिंवास्तु त्रिंवास्तु त्रिंवास्तु त्रिंवास्तु त्रिंवास्तु त्रिंवास्तु
वास्ति त्रिः प्रकृतः सुहृद्युतो नृजीतेति ॥ विशीर्षगृहसज्जीकरणे पीष्यते ॥ वा
स्तोष्पति स्थालीपाकः साधारणरांतिवत् ॥ इत्याश्वलायनगृह्योक्ता वास्तुशो
तिप्रयोगः ॥ ॥ अथ गृहदातप्रयोगः ॥ ॥ यजमानः कृतनित्यक्रियः पुण्यकाचे

४३

गृहमध्ये दक्षिणभागे चंदनेनाष्टदक्षं पर्यंतं विस्तरयत्तु परिस्रुमात्रं तिलान्तिक्ष्ण
तुपरि रायो सोपस्करो स्थापयित्वा रायोपरि सौवर्णमयं द्यौषेण वक्ष्यमाणमंत्रैर्गृ
हं प्रवेशयेत् ॥ ते च मंत्राः ॥ गृह्ये हि नारायणदिग्बहूपसर्वमरे वंदितयादयं ॥ शु
भाशुभातं दशुचामधीराक्ष्मीयुतस्त्वं च गृहं गृहाणा ॥ १ ॥ नमः कौस्तुभनाथाय हि
रण्यकवचाय च ॥ ह्रीरोदाणवसत्याय जगद्धात्रे नमोस्तुते ॥ २ ॥ नमो हिरण्यगर्भवि
श्वगर्भाय वै नमः ॥ ध्रुवं वरस्य जगतो गृहं नृताय वै नमः ॥ ३ ॥ नृलोकप्रमुखालोका
स्तव देहे व्यवस्थिताः ॥ नंदंति पावकवने तस्मिन् त्ववने गृही ॥ त्वत्प्रसादेन देवैरा
पुत्रपौत्राश्च तोगृहे ॥ पंचयज्ञक्रियायुक्ता वा सोदाचंद्रतारकमिति ॥ ४ ॥ ततस्ते पूर्व
स्थापितराग्यामुदुप्रसैखंसपत्नीकंब्राह्मणमुपवेशयथाविनवं वस्त्रालंकारा

रा०चं०

४४

दितिः संपूज्य स्वयमासने प्राप्नुवो दर्शयामी नो दर्शान्धारय मयाः पत्न्या सह प्रा-
णातायम्पदेशो कालौ संकीर्त्य मम समस्तोपायपक्षयपूर्वक कल्पकोटिशतावधि
क्षत्रलोकमहीयमानकामः शिलाकाष्ठपेक्षेष्टकादिनिर्मितेयथोपपत्तिसे-
पादितं कांस्पपात्रिदिना जन सर्वधात्मलव्या घृततैलगुडशर्करागोमहिषीवा-
लिवर्ददासीमंचतुलिकाद्वयवितानादर्शिता बूलायतनैलालवंगादिवर्षपर्याप्तं
सर्वोपकरणान्वितं सदीपिकाप्रद्योषिविश्वकर्मदेतं वाक्रदेवतं वा दंदं गृहं अमु-
कगोत्राय अमुकशारवाध्यायिने सपत्नीकायामुकर्शर्मणे सालं कृताय सुपूजि-
ताय लक्ष्मीनारायणप्रीतिमासहितं तुल्यसहस्रं प्रददेन ममेति दत्त्वा पठेत् ॥ सं-
त्रौ तु दंदं गृहं गृहाण त्वं सर्वोपस्कारसंयुतं ॥ तव विप्रप्रसादेन मम संतु मनोरथा

४४

गृहं मम वित्तार्थं गृहाण त्वं द्विजोत्तम ॥ प्रीयतां मे जगद्योनिर्वास्तु रूपी जनार्दन ॥ ततः
प्रतिपठेत् ॥ ततः सुवर्णसहस्रमारुत्य एकसुवर्णपर्यंतं यथाशक्त्या वित्तं दद्यात्
वर्जितो दक्षिणां दद्यात् ॥ ततः पादुकोपासहस्रं चामरदिकंदत्त्वा संपन्नं गृहोप-
स्कारनूषणादित्युक्ता सुवर्णसुसंपन्नं संपूर्णमेवास्ति प्रतिवचनं दद्यात् ॥ ततो-
बाह्याणां संपूज्यश्रयसीं दक्षिणां दत्वा त्रिषोडशीयात् ॥ प्रमादाद्यस्य स्मृत्येत्यु-
क्ता कर्मेश्वरार्यणं कुर्यादिति ॥ गृहदानफलमुक्तं मात्स्ये ॥ य एवं सर्वसंपन्नं पक्षेष्टं
विनिवेदयेत् ॥ कल्पकोटिशतं यावद्भूतलोकं महायते ॥ शैलजं दारुजं वापि यो दद्याद्
द्विधिपूर्वकं ॥ विद्रोहहारी राणविरमे नारायणसमीपतः ॥ मन्त्रयं वापि यो दद्याद्गृहं
सोपस्कारान्वितं ॥ पुरंदरेषु लोकपालानां प्रतिमत्वं लनेदिति ॥ अत्र प्रविश्य संस्था-

श्रवाप्रतिगृहीयादित्युक्तेः॥ प्रविश्य गृहद्वारदेहलीप्रविश्य देहल्यां प्रतिग्रहः कर्तव्यः॥ तथैव संस्कार्य स्त्रियां द्वारदेहलीवासंस्कार्य प्रतिगृहीयादिति सांप्रदायिकाः॥ ॥ इति गृहदानप्रयोगः॥ ॥ अथ मृददानं॥ ॥ स्कंदे कृत्वा मृदं प्रयत्नेन रायना रात संयुतं॥ वेदिका तृणादिपुण्यकाले द्विजेययतिभ्यो निवेदयेत्॥ सर्वान् कामानवाप्नोति तिस्रामोक्षमाप्नुयादिति॥ ॥ इति मृददानं॥ ॥ अथ धर्मशास्त्रादानं॥ ॥ मार्कंडेयपुराणे॥ कुर्यात्प्रयत्नं पयिकानां हितावहं॥ निजगेहैकदेशं वा साधूनां यो निवेदयेत्॥ प्रतिश्रयो धर्मशास्त्रा॥ तथा॥ अक्षय्यं पुण्यमुद्दिष्टं प्रयिकानां हितावहं॥ निजगेहैकदेशं वा साधूनां यो निवेदयेत्॥ प्रतिश्रयो धर्मशास्त्रा॥ तत्रातस्य स्वर्गपवर्गदं॥ सर्वकामसमृद्धौ सो देववद्विभो दत्ते इति न

विष्णो॥ प्रतिश्रये सुविस्तृणिकारिते त्यजलेधने॥ दीनाताय जनार्थाय वद किं न कृतं न वेदिति॥ इति प्रसांगत प्रतिश्रयदायगलानंधर्मे॥ ॥ अथ कन्यादानं॥ हेमाद्रौ॥ सहस्रमेव धेनुनां रातं चानुहं समं॥ दशानुहं समं याने दशयान समो हयः॥ दशवाजि समा कन्या तू मिदानं चतुस्समं॥ तस्मात्सर्वेषु दानेषु कन्यादानं विप्रिष्यते इति॥ वक्रिपुराणे॥ ॥ श्रुत्वा कन्याप्रदानं च पितरश्च पितामहः॥ विमुक्तः सर्वपाप्मो ब्रह्मलोकं व्रजंति ते॥ इति देवलष॥ तिस्रः कन्या यथा मायं पात्रयित्वा निवेद्य च॥ न पिता नरकां याति नारी वारुणी प्रसूयिनीति॥ वसिष्ठा॥ हारकक्षिति गौरीयां सप्तजन्मानुगं फलं॥ धर्मेण विधिना दातुमसंगोत्रेण पुत्र्यते इति॥ अथ श्रुतं॥ ॥ वरगोत्रं समुच्चार्य प्रपितामहपूर्वकं॥ नाम संकी

दा० चे० का०
४६

तथेद्विद्वान्कन्यायाश्चैवमेवहि॥ तिष्ठेदुदङ्मुखोदातातिष्ठेत्पूर्वमुखोवरः॥ मधु
पर्काचिनायेनांतस्मिदैद्यात्सदक्षिणा॥ उदकं पात्रं तदादाय मंत्रेणानेनदा
पयेत्॥ तिष्ठेदिति श्रुत्वापुनर्विष्टत्यर्थः॥ गौरी कन्यामिमामित्यादि० पुत्रपौत्र
प्रवर्धिनीमित्येतं प्रयोगेवह्यामः॥ नृसिंहावश्चदासीचवासंसिचस्वराक्षि
तः॥ सहिष्योवाजितश्चैवदद्यात्स्वर्णमणीनपीति॥ ततः स्वर्गस्य विधिनाहो
माघं सर्वकर्मकारयेत्॥ यथाचारं विधेयानिमोगल्यमुमनातिचेति॥ ॥ अ
थ कन्यादानप्रयोगः॥ ॥ तत्रादौ यथाशाखं मधुपर्केण संपूज्य वरं प्रादुश्रुवं व
ध्वं च प्रत्यङ्मुखोऽपवेत्तपि त्रादिदाता वधूवरदक्षिणातः स्वदक्षिणास्तथा
लीसहित उदङ्मुखो दर्नेष्वाद्यासीनो दर्शनधारयमाणो दिवा कालौ संकीर्त्य

४६

मम समस्तपितृणां निरतिशयसानंदब्रह्मलोकावाप्त्यादिकं न्यादानकल्योक्तफला
वाप्तयेऽनेन वरेणास्यां कन्यायामुत्सादयिष्यमाणं सन्त्याहादशावरान् द्वादशा
परान् पुरुषांश्च यवित्री कर्तुं प्राप्तात्मनश्च लक्ष्मीनारायणप्रीतये ब्राह्मविवाहवि
धिना कन्यादानमहं करिष्ये इति सकुशात्तत्तज्जलेन संकल्प्य सपत्नी कन्यायादुदङ्
मुखोऽवकन्यां संप्रगृह्यतेत्॥ कन्यां कनकसंयन्तां कनकाजरयोर्युतां॥ दास्यामि वि
ष्णुवेतुसं ब्रह्मलोकं जिगीषया॥ विश्वं नरः सर्वभूताः साक्षिण्यः सर्वदेवताः॥ इमां
कन्यां प्रदास्यामि पितृणां तारणाय च॥ इति मंत्रोपठित्वा॥ स्वदक्षिणास्तनार्यादत्त
पूर्वकल्पितजलधारामविहिंन्तां नवकां स्यायात्रोपरि धृतकं न्याजं तु परिष्ठवा
राजलिदक्षिणाहस्तेक्षिपन्वदेत्॥ कन्यातारयतु॥ पुण्यवर्धतां॥ त्रिवाञ्चापः स

रा०चं०

४९

तु० सोमनस्पमस्तु॥ अक्षतं चारि हं चास्तु॥ दीर्घनायुः श्रेयः प्राप्तिः पुष्टिस्तुष्टिश्चा
स्तु॥ यश्रेयस्तदस्तु॥ यस्यापंतत्प्रतिहतमस्तु॥ पुण्याहं नवं तो ब्रुवंतु॥ स्वस्ति नं वे
ब्रुवंतु॥ रुद्धिं नं वे तो ब्रुवंतु॥ श्रीरः स्वस्ति नं वे तो ब्रुवंतु॥ अमुकप्रवरो येतामु
कगोत्रोत्यन्तोमुकरामाहं मम समस्तेत्यादि० श्रीलक्ष्मीनारायणप्रीतये इत्यंतं।
पूर्वे क्तं उक्ता अमुकप्रवरो येतायामुकगोत्रायामुकप्रयोत्रायामुकपौत्रायामु
कपुत्रायामुकरामण्यो श्रीधररूपिणे कन्यार्थिने वराय अमुकामुकप्रवरो येता
मुकगोत्राममुकप्रयोत्रीममुकपौत्रीममुकपुत्रीममुकनाम्नी कन्यां श्रीम
रूपिणी वरार्थिनी यथाशक्त्युत्तं कृतां प्रजापतिदेवत्यां धर्मप्रजासहत्वकर्मस्य
स्तुत्यमहं संप्रददे कन्यां प्रतिग्रहात्तु नवानिति वरहस्ते सकुशाक्षतज्जलं हि

४९

पेत॥ प्रजापतिः प्रीयतामिति मनसा स्मरत॥ नमसेति वदेदिति केचित्॥ त
तोदाता॥ गौरी कन्यामिमां विप्र॥ गोत्राय॥ कन्ये ममा॥ कन्ये मे पृथाममा
वंश॥ तुभ्यं विप्र॥ प्रवृद्धिनीमिति धर्मचार्थे च कामे च नातिचरितव्या त्वयेयं
॥ नातिचरामीति वरः॥ एवमेव मम समस्तेत्यादि० नातिचरामीत्यंतं कन्यादानं
त्रिवारं कार्यमिति शो नकः॥ ततो वरः देवस्य० स्यां प्रतिग्रहामि० स्वस्तीत्युक्ता॥
कन्यायादक्षिणां समन्ति मरुपकइदं करमाश्रदादिति पथाशखं कामस्तुतिं पठि
त्वा पृथिवी प्रतिग्रहात्स्विति जयित्वा गृहास्थाश्रमांतर्गतं श्रोतस्सार्त्तकर्मानुष्ठानं
सिद्धये धर्मप्रजासहत्वकर्मसि धर्मचकं न्यां प्रतिग्रहामीति वदेत्॥ ततोदातादे
राकालोसकीर्त्यकृतस्य कन्यादानकर्मणः सांगता सिध्यत्येवं सुवर्णं अग्नि

रा०च०

४८

देवतंदहिणात्वेन तु स्य महं संप्रददेनममोतिवरहस्ते दद्यात् ॥ ॐ स्वस्तीति वरः ॥ ततो
दातारावमेव जलपात्रेन ज्ञानं ज्ञानं ज्ञानं नानि गोमहिष्यश्च गजदासीदाशूहवाहना
लंकारादियथा विनवं संकल्प्य पूर्वकं वराय दद्यात् ॥ तैतो ब्राह्मणं ज्ञानं संकल्प्य
नृयसीदहिणा संकल्प्य च यथा शक्त्वा कृत्वा यस्य स्मृता ० प्रमादात् कुर्वतां कर्मसंक्रा
कर्मेश्वरार्थं कुर्यात् ॥ अथ दपियथा चरं सर्वं कार्यं ॥ विस्तरस्तु प्रयोगरत्नादौ ज्ञेय
॥ कत्या गृहे ज्ञाननिषेधो मदतरत्ने वक्रिपुराणे ॥ अग्रजाया तु कन्या यानं नृजी
तकदा चत ॥ दोहित्रस्य मुखं दृष्ट्वा किमर्थं ॥ तुरो चतीति ॥ ॥ अथ कपिलादाते
॥ सा च दशधोक्ता वाराहे ॥ सुवर्णं कपिला पूर्वादितीया गौरपिंगला ॥ तृतीया चैव
रक्ताक्षी चतुर्थी गुडपिंगला ॥ पंचमी बकुवर्णास्यात्यष्टी च श्वेतपिंगला ॥ सप्तमी

४८

श्वेतपिंगाक्षी अष्टमी कृष्णपिंगला ॥ नवमी पाटला प्रोक्ता दशमी पुच्छपिंगला ॥
एतादशविधा स्मृताः कपिलास्ते महामुने ॥ सर्वास्ते तामहातागा स्तारयंती न संश
यइती ॥ आदित्यपुराणे ॥ सहस्रं योगं दद्यात् कपिलां त्वेक एव हि ॥ सममेव पुरा
प्राह ब्रह्मा ब्रह्मविदं वरइति ॥ तथा ॥ रुक्मशृंगी रोप्य रुरी सहस्रां काम्यदोहिनी स
र्वत्सा कपिलां दत्वा वंशान् सप्तसमुद्धरेत् ॥ यावन्ती चास्य रोमाणि सर्वत्सा यानवन्ति
हि ॥ सुरती लोकमासाद्य रमते तावतः समादति महानारते ॥ समा नवत्सां कपि
लो धेनुदद्यात् यस्विनी ॥ सुवता वस्त्रं संवीतो ब्रह्मलोके महीयते इति ॥ ॥ अथ क
पिलादाने प्रयोगः ॥ ॥ पुण्यकाले कृतनित्यक्रियोऽद्येत्यादि ० मम गोसहस्रदानं
समफलावाप्तिं सवत्सकपिला रोमपरिमितं संवत्सरपर्यंतं कामधेनुलोकनिवा

दा० चं० का०

४९

सकामदमांकपिलासुवर्णशृंगीसैरोष्परुरांतस्त्रपृष्ठीकां स्यादेहो घं टा नरणां श्वेतव
स्त्रयुगलं चंदनं स्निग्धं शिखितं सोपस्करं रुद्रदेवतां च मुक्तां च या मुक्तां च
ये सुपूजिता यद्वा ह्यणायतु त्वमहं संप्रददेन ममेति दद्यात् ॥ मंत्रस्तुमात्से ॥ कपि
ले सर्वदेवातां पूजनीया स्मिन्निहिणी ॥ तीर्थदेवमयी यस्मादतः शान्तिप्रयत्नमेदति
॥ मंत्रांते प्रदक्षिणां कुर्यात्ततः सुवर्णदक्षिणां दद्यात् ॥ उक्तोपस्कारकपिलादा
नफलं मात्से ॥ वस्त्रं वनर्गुणं दत्वा दक्षिणां च चतुर्गुणं ॥ एतैरलेकता धेनुघंटा न
रणत्तृषिता ॥ कपिलां विप्रमुखाय दत्वा मोक्षमवाप्नुयात् ॥ तथा ॥ द्विगुणोपस्का
रो येतामहती कपिलास्तता ॥ उपस्काराः सुवर्णशृंगवस्त्रदेहनपात्राद्याः ॥ सा
मान्यगोदानेव ह्यमाणाः ॥ दाता सा विप्रमुखाय सर्गमोक्षफलप्रदा ॥ स सज

धृ

मकृताया पातुच्यते दश संयुताः ॥ या न्यान्मार्थयते कामात्सोस्तान्मार्थान्नेति मा
नवइति ॥ ॥ महाकपिलादानप्रयोगस्तु ॥ ॥ अथेत्यादि ० समसप्तजन्तकृतया
पतारा पूर्वकंपुत्रपोत्रादिशुतं स्वर्गमोक्षकामो विष्णुप्रीतिकामो वायथा काम
फलमुद्दिश्य गोत्राय शर्मणो सालेकताय इमां महाकपिलां द्विगुणोपस्कारो येतां
रुद्रदेवतां तु त्वमहं संप्रददेन ममेति दद्यात् ॥ ततः सुवर्णदक्षिणां दत्वा ह्यमाप
येत् ॥ मंत्रस्तु पूर्वमेवोक्तः ॥ इति महाकपिलादानप्रयोगः ॥ ॥ इति दशमहादाना
नि ॥ ॥ अथ दशधेनुदानानि ॥ ॥ यास्तु पापविनाशिन्यष्टकथिता दशधेनवः ॥ ता
सां स्वरूपे वक्ष्यामि नामानि च नराधिय ॥ प्रथमा गुडधेनु स्यात्ततश्च धेनुस्तथा परा
॥ तिलधेनुस्ततीया तु चतुर्थश्च जलधेनुका ॥ क्षीरधेनुस्तु विख्याता मधुधेनुस्तथा

दा०च०

५०

परा॥ सप्तमीशार्कराधेनुर्दधिधेनुस्ताथाष्टमी॥ रसधेनुस्तुनवमीदशमीस्यात्स्वस्त्या
तः॥ कुंत्या न्यातादिधेनूनां इतरासां तु राशयः॥ सुवर्णधेनुमप्यत्र केचिदिच्छंति मानव
ः॥ नवमीति लतेलेन तथाप्येवमर्थाः॥ रसधेनुस्ताने सुवर्णधेनुस्तिलधेनुर्वायोज
येत्॥ रातद्विधानेपिमत्स्ये॥ कृष्णजितं चतुर्हस्तं प्राग्मीवं वित्स्यसे ह्रुवि॥ गोमयेनो
पलिप्तायां दत्तां स्त्रीर्यसर्वतः॥ तथैव गवाजितं तद्वत्समपरिकल्पयेत्॥ लघुक
क्ष्णजितं॥ प्राङ्मुखी कल्पयेद्देनुमुदकादां सवत्सकां॥ प्राङ्मुखी प्राक्प्रारसां सव
त्सां उत्तरागोष्ठितवत्समहितं॥ उत्तमागुडधेनुस्यात्सदात्तारचतुष्टयां॥ वत्सेना
रणकुं वृश्चतारायां सधमास्मता॥ अर्धत्तारणवत्सस्यात्कृतिष्ठानारकेण तु॥
चतुर्थीरोनवत्सस्याद्बृहवितानुसारतः॥ तुलाफलरातं प्राङ्मुखी रस्यादिशति

५०

स्तुकेति॥ तारः फलसहस्रात्सकोनवतीत्युक्तं परिज्ञायां॥ धेनुवत्सो घृतस्येतो॥
सितसूक्ष्मावरावृतो॥ नुक्तिवर्णा विह्वपादौ शुचिमुक्ता फलेक्षणे॥ सितसूत्रनिर्ले
तोरसितकंबलकंबलौ॥ ताम्रगुडकपृष्ठेतो सितचामररोमकौ॥ ककुत्प्रदेवोगुड
कः॥ विद्रुमस्तूत्युगोपेतो नवमीतस्तनात्विती॥ हेमयुक्तौ को स्पृष्टौ होइं प्रनीलक
नालुकौ॥ सुवर्णशृंगी मरुगौराजंतद्वरसंयतो॥ नानाफलमयैर्दत्तैर्घ्राणां गंधकांडकौ
॥ गंधकरंदुकः कर्पूरोदिपात्रविशेषः॥ रावंरचित्वाधूपदीपादिनिर्चयेत्॥ वस्त्रमु
क्तादीनि तारतोमानाधिक्ये फलाधिक्ये॥ ॥ अथास्पष्टयोगः॥ यजमानः कृतनित्य
क्रियः पुण्यकालेषु चिरद्योत्यादि० ममसमस्तपापक्षयद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं
गुडधेनादिदानं करिष्ये इति संकल्पविघ्नवस्त्रान्तरणादिभिः संपूज्य प्रदक्षिणा

दा० चं० का०

५१

कृत्यसर्वपापक्षयकामदाममुकधेनुंगोत्रायशर्मणे ब्राह्मणायमुद्रजिताय
तुभ्यमहं संप्रददं नमसेति तद्वत्सकुरातिलजले गोपुच्छं दद्यात् ॥ विप्रस्तुदेव
स्यत्वेति प्रतिगृह्यस्वस्तीत्युक्ता यथाचारं वकामस्तुतिं पठेत् ॥ ततः सुवर्णदि
क्षिणां दद्यात् ॥ प्रार्थनां न च स्तुत ॥ यावद्दक्षीः सर्वतूतानायाचदेवे धवस्थिता ॥
धेनुरुयेण सा देवी वांछितं मे प्रयच्छतु ॥ देहस्थाया च रुद्राणि वांकरस्य सदा प्रि
या ॥ धेनुरुयेण सा देवी मम पापं व्योहतु ॥ विष्णोर्वक्षसिया लक्ष्मीः स्वाहायी
चो वितावसौः ॥ चंद्रार्कराक्षराक्रिया धेनुरुपपत्तनाश्रये ॥ चतुर्मुखस्य यान
क्ष्मीर्या लक्ष्मी धनदस्वच ॥ यालक्ष्मी लोकपालानां सा धेनुर्वरदास्तु म ॥ स्वधा स्वयं पि
तमुरव्यानां स्वाहायज्ञानुजस्तथा ॥ सर्वपापहरा धेनुस्तस्माच्छांतिप्रयच्छ मे इति ॥

५१

एवमामंत्र्यतां धेनुं ब्राह्मणायतिवेदयेत् ॥ पतदेवविधानं सर्वधत्तनां ॥ प्रत्यक्षं धेनु
वतिरिक्तानामित्यर्थः ॥ उक्तं रचनायास्तत्रानुपयोगात् ॥ ततो नृयसीदक्षिणां द
त्वा ब्राह्मणान् लो जयेदिति ॥ एतदेवविधानं स्यात्त एवोपस्कारस्मृताः ॥ अथने
षु यैवैव्येषु प्येवतीषाते तथा पुनः ॥ गुडधेनवादयः सर्वा उपरगादिपर्वसु ॥ य
थाश्राद्धं प्रदातव्यं नुक्तिमुक्तिफलप्रदं ॥ ॥ अत्र द्रोणपरिमाणतिलधेनुरुक्ता क
ल्पतरौ ॥ तत्प्रकारेतरं ॥ विष्णुधर्मोत्तरे ॥ अनुलिप्ते मही पृष्ठे वस्त्राजिनकुंराव
ते ॥ धेनुं तिलमपीकृत्वा सर्वरत्नैरलंकृतं ॥ धेनुं द्रोणेन कुर्वन् तन्म्राद्वक्त्रेन तु वत्स
कं ॥ स्वर्णशृंगीरोय्यखुरंगंधप्रायावती तथा ॥ कुर्याच्च राक्षसाजिह्वां द्वागुडं स्यामा
विकंबलां ॥ इह पादं ताम्रपृष्ठी शुचिमुक्ताफलेक्षणां ॥ प्रदास्तपत्रं अवयां फलदं

तमयीं शुभां ॥ स्वादासपुच्छी कुर्वन्त नवनी तस्तानां तितां ॥ सितवस्त्रयुगेच्छन्तां घं
 दानरत्नवितां ॥ ईदृक् संस्तानसंपन्नो कृत्वा श्रद्धा समन्वितः ॥ कां स्योपदोह
 नां दद्यात् केरावः प्रीयतामिति ॥ इति कर्तव्यतामंत्रास्तु गुडधेनुक्ता एव ॥ ॥
 प्रार्थनामंत्रस्तु वक्रियुगणे ॥ तिलाश्च पितृदेवत्यानिर्मिताश्चेह गोसवे ॥ ब्राह्म
 णाय मया धेनुर्दत्ता प्राणा तु केरावः ॥ इति मंत्रोत्तरमुक्तं ॥ प्रतिमा तिलधेनुवादीनां
 विक्रयाद्युक्तं हेमाद्रौ ब्राह्मणैर्वैवर्ते ॥ ॥ दत्तकमलीकरे तु देवत्वं प्रतिमानां प्रकीर्तितं
 ॥ धेनुनामपि धेनुत्वं शुक्लं दानयोगतः ॥ दातुं वै दानकमले धेनवः परिकीर्ति
 ताः ॥ विप्रस्य व्ययकाले तु द्रव्यं तदिति निश्चयः ॥ दानसंबन्धिविघ्ने ऽव्ययमागच्छते
 गृहं ॥ कृत्वा च विदुषाम्पेन विक्रेयं स्वच्छया विनो ॥ कुटुंबनरयां कार्यधर्मकार्यचस

वर्तः ॥ अत्र तथा नरकं यावित्येवमाह पितामह इति ॥ ॥ इति तिलधेनुदानं ॥ ॥ अथ
 घृतधेनुदानं ॥ ॥ विलुधर्मे ॥ तिलानां वेतया दद्यात् घृतधेनुं प्रयत्नतः ॥ वासुदेवा
 जगन्नाथं तद्दीर्घं निषेचनं ॥ संपूज्य पूर्ववत् पुष्पैर्गंधधूपैर्दिप्तिर्नरैरिति ॥ ॥ त
 त्रैव विधानमाह ॥ ॥ गव्यस्य सपिषः कुन्तां पुष्पमालादि नृषितं ॥ कां स्यापिधान
 संयुक्तं सितवस्त्रयुगेन च ॥ हिरण्यं सहितं तद्वत्तणि विद्रुममौक्तिकैः ॥ अत्र य
 लसहस्रपरिमणः कुन्तः ॥ ॥ द्वादशपुष्पाधिकं पंचरातपलाधिको वा ॥ इत्युय
 छिमया त्यादां चुरां नरोप्यमयां स्तथा ॥ सौवर्णे चाक्षिणी कुर्यात् शृंगचागरुकाष्ठ
 के ॥ सप्तधा त्वमये पार्श्वे पत्रोष्णीतचकंबले ॥ पत्रोष्णीतकोशेयं ॥ कर्पूरघ्रा
 णं ॥ फलमया वस्तुनात् ॥ राकरया जिह्वा ॥ गुडदीरमयं मुखं ॥ क्षौमपुच्छं ॥ रो

माणिसितसर्षपैः॥ तात्तपृष्ठी॥ एतादृशीकृत्वा॥ विधिना संपूज्य तथा ब्राह्मणेय
या विनववस्त्रालंकारादिभिः संपूज्य दद्याद्विधिस्तथावत्॥ मंत्रस्तुकां दे॥ घ
ते गवः प्रसूयंते घतं नृस्यं प्रतिष्ठितं॥ घतमश्विश्च देवाश्च घतं मे सप्रदीयतामि
ति॥ ॥ दनफलमपितत्रैव॥ घत्सीरवहानद्यो यत्र पायसकर्दमाः॥ तेषु लोकेषु
सर्वेषु सुपुण्येषु पजायत॥ सकामानां मये बुद्धिः कथितान् पस्यत॥ ॥ बुद्धि
ः फलं॥ विष्णुलोकं नरायांति नि कामा धेनुदानत इति॥ दक्षिणा तु हिरण्यमेवेति
हेमादिः॥ सुवर्णं च नृतिरात्मा वेत्युक्तं मद नरत्वे॥ ॥ इति घतधेनुदानं॥ ॥ अथ
जलधेनुदानं॥ स्कां दे॥ जलं कुंते नरव्याघ्रसुवर्णरजता न्वितं॥ सुवर्णं शृंगरजतरु
रा न्वितमिति॥ रत्नगर्भं रजमशेषस्तु ग्राम्येर्धातैः समन्वितं॥ सितवस्त्रयुगछेता

दूर्वापत्रवरो नितं॥ कुशमो सीमुरो श्रीखालकामलकैर्वृता॥ प्रियंगुपत्रसहितं
सितवस्त्रोपवीतितं॥ सच्छत्रं सडुपानकंदनविहरसंशितं॥ चतुर्भिः संचरतं नृय
तिलपात्रैश्चतुर्दिशं॥ स्वर्गितं दधिपात्रेण घृष्टं तं होत्रवता मुखे॥ ॥ तिलपात्राणि
तान्नमयानि॥ दधिपात्रं कांस्यमयं॥ उपोषितो वास्तुदेवं जलेशाय सत्पुत्र्यसंकल्प
जलधेनुं विप्रंच वस्त्रालंकारादिभिः संपूज्य सवत्सा जलधेनुं गुडधेनुं वदद्यात्॥ ॥
तौ ते या लाह्मीरित्यादि पूर्वोक्ते मंत्रैः॥ इति प्रार्थयेत्॥ ॥ इति जलधेनुदानं॥ ॥ अ
थ ह्रीरधेनुदानं॥ स्कां दे॥ ह्रीरधेनुं प्रवक्ष्यामि तानि बोधनराधिय॥ अनुलिप्ते म
हीपृष्ठे गोमये नराधिय॥ गोचर्ममात्रमातेन कुशाता स्तीर्य सर्वतः॥ तस्योपरि
महाराजस्य सेतुहस्ताजितं ततः॥ तत्र गोमयेन कुंडलीकां कृत्वा ह्रीरकुंते तत्र सं

रा०च०
५४

छाप्यचतुर्योरोनवत्सकं॥ शृंगानिचंदनागरुकाणि॥ प्रशस्तपत्रश्रवणांतिल
पात्रोत्तरित्यस्तां॥ मुखंगुडमयंहेमंवा॥ जिह्वाराकरयाफलेर्दंताः मुक्ताफलेश्च
णाइक्षुपादा॥ दर्शरोमासितकंबलाएतदृशीसवत्सांश्चर्च्यद्विजं वस्त्रालंका
रादितिः संपूज्यश्चैत्यादिंगोत्रीयशर्मणोसालंकृतायइमोहीरधेनुंपूर्वोक्तं॥
अक्रुसोपस्करयुतांसमस्तपापक्षयकामस्तुभ्यंमहसंप्रददेनममेतिवदेत्॥
देवस्यत्वास्वस्तीत्फक्कायपाशारंकासस्तुतिंयवेत्॥ ततोयालक्ष्मीरित्यादिमंत्रै
ः प्रार्थयेत्॥ ॥ इतिहीरधेनुदानं॥ ॥ अथमधुधेनुदानं॥ ॥ स्कादे॥ मधुधे
धेवस्यामिसर्वपापप्रणाशनी॥ अनुलिखेत्तेमहीपृष्ठे कृष्णाजिनकुरोत्तरं॥
धेनुंमधुमयीकृत्वासंपूर्णघटपूरिवां॥ तद्वच्चतुर्यनागेनसवत्सांपरिकल्पये

५४

त्॥ धेनुंद्विजं च पूर्ववदाच्यर्च्य॥ अष्टैत्यादि० गोत्रायशर्मणोसालंकृतायसौव
र्णमुखींश्चरुचंदनशृंगीवास्तपृष्ठीस्तत्रपुच्छांइक्षुपादांसिवकंबलकंबला
गुडमुखीराकराजिह्वांमोक्तिकनेत्रांफलदेतांदर्शरोमांश्चशस्तपत्रश्रवणां
नवनातस्तनीसप्तधात्योपेतान्ततश्चत्वारिपात्राणिचतुर्दिक्षुवित्तमेत्॥ वा
स्तुयुमेनाछापघंटारैश्चरणनूपितांकांस्यरोहिणोसुपूजितोपुच्छदेशोपवि
ष्टायमधुवातासृजायतइतिसंत्रमुक्ताइमोमधुधेनुंसर्वपापक्षयकामस्तुभ्यं
महसंप्रददेनममेति॥ ततः सुवर्णदक्षिणांदत्वायालक्ष्मीरित्यादिपूर्वोक्तं
मंत्रैः प्रार्थयेत्॥ ॥ इतिमधुधेनुदानं॥ ॥ अथवाकराधेनुदानं॥ ॥ स्कादे॥
तद्वच्चराकराधेनुंशृंगुराजतयार्थतः॥ अनुलिखेत्तेमहीपृष्ठे कृष्णाजिनकु

दा.चं.का

५५

शोत्रं॥ तारचतुष्टयपरिमिता॥ तच्चतुर्थोवत्सः॥ ॥ तारद्वये अष्टमांश इ
ति स्वराक्ष्यावाकार्या॥ सर्वधान्यानि चतुर्दिक्षु संस्थाप्य॥ अथेत्यादि० गोत्रा
यशर्मणो सालंकृता यदमाराकर्णधेतुं सुवर्णं गीमेक्षिकं नयतां गुडं मु
खीपिष्टमयी जिह्वां कंबलपटसूत्रेण वेष्टितां कंठगतं नरणात् पित्तं दक्षु पादां
रौप्यं ह्युरां नवनीतसनी प्ररास्तपत्रं श्रवणां सितचामरं नृषितां पंचरत्नस
मायुक्तां दर्शरोमां कां स्योपदे॥ हांगंधपुष्पाद्यर्चितां समस्तपापक्षयकामस्त
न्यमहं संप्रददे॥ नममेति सुवर्णं दक्षिणां दद्यात्॥ ततो याज्ञस्तीरित्यादि मं
त्रैः संप्रार्थयन् सीदद्यात्॥ विप्रमुखं नेहेदिति॥ पंचरत्नानि त्वपरां कं॥ ॥
कनकं हीरकं नीलं पद्मं रागं च मौक्तिकं॥ पंचरत्नमिदं प्रोक्तं नृषिभिः पूर्वद

५५

क्षिति रिति॥ इति शार्कराधेनुदानं॥ ॥ अथ दधिधेनुदानं॥ ॥ स्कंदे॥ तत्र नृ
लेपने कुराकृत्ता जिते अस्तीये सप्तधा न्योपरि दधिकुलं संस्थाप्य चतुर्थांशे नव
सं कृत्वा गोत्राय शर्मणो सालंकृता यसौ वर्णं मुखी प्ररास्तपत्रं श्रवणां मुक्ताफले
क्षणां चंदनागरुशृंगी मुखे विशेषां धेद्वै युक्तां शार्करया कृतजिह्वां श्रीखंडेन
कृतघ्राणां फल॥ मयदंतां सितकंबलं हंतां दर्शरोमां सूत्रमयपुच्छं रौप्यमूर्खी
वानवनीतसनी सिद्धुपादां सर्वानरणां नृषितां वस्त्रयुग्मेनाच्छादितां गंधपुष्पा
द्यर्चितां दमादधिधेतुं सर्वपापक्षयकामो दधिष्ठा॥ इति मंत्रं पठित्वा तु न्यमहं
संप्रददे नममेति॥ गुडधेनुं कृतेण व्यादद्यात्॥ ततः सुवर्णं दक्षिणां दत्वा याज्ञ
स्तीरित्यादि मंत्रैः प्रार्थयेत् इति॥ ॥ इति दधिधेनुदानं॥ ॥ रसे अथेधेनुदानं

रा०चं०
५६

॥स्काद॥रसधेनुंमहाराजकथयामिसमासतः॥अनुविष्टेमहीपृष्ठेकृत्ताजि
नकुरोत्तरे॥इक्षुरसस्पष्टंयूरियित्वातच्चतुर्धारीनवत्संसाद्यअद्येत्तादि
०गोत्रायशर्मणोसालंकृतायइमोरसधेनुंमुवर्णशृंगान्तरणयुतांगैष्यखुरांमुत्र
पुच्छांइक्षुपादांपुष्पकंबलांताम्रपृष्ठांपुष्परोमांब्रीहियुतांचतुर्दिक्षुहीयसमा
युक्तांसर्वगंधवित्तृषितांपूर्वादिदिक्षुतिलपात्रचतुष्टयावतांमुपूजितांसर्वपा
पक्षयपूर्वकैकविंशकुलो॥धुरणकामस्तस्यमहंसंप्रददेनममेतिसुवर्णदक्षि
णांदद्यात्॥मंत्रास्तुग्दधेत्कृत्वा॥शेषोपकारश्च॥एवमुच्चरयित्वापिदीयते
वेद्विजन्मने॥दशपूर्वपरंश्चैवअत्मानंनैकविंशतिरिति॥॥इतिरसधेनुदानं
॥॥अथरूपैस्वरूपतो गोदानं॥॥अंगिराः॥गौरेकस्यैवदातव्यमश्रोत्रियायकु

५६

उंविने॥साहितारयतेपूर्वात्सप्तमसप्तचमपुचेति॥देवलः॥कृशीलांलक्षणावतीयुव
नीवत्संसयुता॥बहुदुग्धवतीस्तिग्धांधेनुंदद्याद्विचक्षणो॥॥अथगोदानप्रयोगः॥
॥॥कृतनित्यक्रियःपुण्यकालेअद्येत्तादि०यथाराक्रिययाज्ञनिगोदानमहंकरिष्ये
इतिसंकल्प्य॥तद्यथा॥शृंगमूलेब्रह्मविष्णुस्योनमः॥ब्रह्मविष्णुपूजयामि०शृंगान्ते०
सर्वतीर्थेस्योनमःसर्वतीर्थान्०शिरोमध्रेशिवाय०शिखंपू०जलाटेदेवै०देवीपू०
नासिकेष्णुमुखायनमःषण्मुखंपू०नासिकायुटयोःकंबलाभ्यतरुस्य०कंबला
भ्यतरौनागोपू०कर्णयोःअश्विन्योनमःआश्विनौपू०चक्षुषोःशनिमास्करास्य०
शनिनास्करौपू०हंतेषुवायवेनमःवायुपू०जिह्वायांवरुणाय०वरुणपू०कुंका
रेसरस्वत्ये०सरस्वतीपू०गंडयोःपक्षमासास्य०पक्षमासौपू०श्रोत्रयोःसंध्यासौ

दा०च०

५७

० उनेसंधेयू० ग्रीवायां दंडाय० दंडं पू० कुक्षिदेवोरक्षोऽस्यो० रक्षांसि पू० उरसि साधे०
स्यो० साध्यान् पू० पादेषु धर्माय० धर्मं पू० जघांसु चाधर्माय० दैर्घ्यं धर्मं पू० खुरमधे
गंधर्वेऽस्यो नमः गंधर्वान् पू० खुरमधे पंतगास्यो० यन्तगान् पू० ॥ खुराणां यस्मिन्
प्रेक्ष्यारोऽस्यो० अक्षारसः पू० पृष्ठे एकद्वारुद्रोऽस्यो० एकाद्वारुद्रान् पू० सर्वसंधि
षुकैवस्तस्यो० वसून् पू० श्रोणि तटे पितृस्यो० पितृन् पू० लो गृहे सोमाय० सोमं पू०
० गुह्येऽप्रादित्यरश्मिः स्यो० आदित्यरश्मिन् पू० गोमूत्रे गंगावै० गंगं पू० गोमये य
मुनायै नमः युमुनां पू० शीरे सरस्वत्यै० सरस्वतीं पू० दधनि नर्मदायै० नर्मदां पू० ध
ने अग्रये० अग्निं पू० रोमसु अष्टाविंशतिरेव कोटिः स्यो नमः ॥ अष्टाविंशतिरेव
कीटीः पू० उदरे पृथिव्यै नमः ॥ पृथिवीं पू० पयोधरेषु समुद्रेऽस्यो नमः चतुः समु

५७

द्रान् पू० ॥ देवताः अंगेषु संपूज्य ॥ ॥ अद्येत्यादि० गोत्राय शर्मणे सुपूजिताय
पृथ्वीदानममफलकामः सर्वपापक्षयकामो विष्णुप्रीतिकामो वादमो प्रत्यक्ष
धेनुं सुवर्णशृंगीरोऽप्यखुरीताम्रपृष्ठीघंटा ग्रीवायां मुक्तालो गृक्षांकां स्पृशेहनीसि
तवस्तद्वयोपेतां सर्वान्नरगन्धर्वितां सोपस्करां रुद्रदेवत्यां तुभ्यमहं संप्रददेनममे
तितिलपात्रे घृताक्तं गोपुच्छं कृत्वा विप्रहस्ते सतिलकुशोदकं दद्यात् ॥ मंत्रस्तु ॥ य
ज्ञसाधनं नृताया विश्वस्याद्यौ घनानिनी ॥ विश्वरूपधरो देवः प्रीयतामनयागवा
॥ ततो दानप्रतिष्ठासि धर्मं सुवर्णं दक्षिणां दत्वा प्रार्थयेत् ॥ नमो गोभ्यः श्रीमती
भ्यः सौरभेयीभ्य एव च ॥ नमो ब्रह्मसुताभ्यश्च यवित्रास्यो नमो नमः गवो ममा
मतः संतु गवो मे संतु पृष्टतः ॥ गवो मे हृदये संतु गवां मध्वे वसो मम हं ॥ इति पा

दा०चं०

५८

नित्या॥ धेतुं द्विजं च प्रदक्षिणी कृत्य किंचिदनुव्रजेदिति॥ ॥ इति गोदानप्रयोगः॥ ॥
श्वेतवर्णादिगोदानफलमुक्तं पादे॥ श्वेतासुखप्रदाप्रोक्ता चंद्रलोकप्रदायिनी॥
रुक्तास्वर्गप्रदाज्ञेयागौरी स्यात्कुलवर्द्धिनी॥ रक्तरूपप्रदाप्रोक्ता पीतादारिद्र्यना
शिनी॥ पुत्रप्रदा कलसारा नीलो धर्मविवर्द्धिनी॥ कपिला सर्वपापघ्नी नानवर्णा च
मोक्षदेति॥ अथ समानवर्णगोवत्सदानफलं॥ ॥ महानारते॥ रोहिणी तु त्सव
र्णांतु सवत्सां च पयस्विनी॥ प्रदत्ता वस्त्रसंवीतां सूर्यलोके महीयते॥ समानवत्सं
धवलां धेतुं॥ सुव्रतां वस्त्रसंवीतां चंद्रलोके महीयते॥ समानवत्सां रुक्मां धेतुं॥
सुव्रतां वस्त्रसंवीतां अग्निलोके महीयते॥ वातरेणु सवर्णांतु सवत्सां कां स्पृशेहनी
॥ प्रदद्याद्वस्त्रसंवीतां वायुलोके महीयते॥ समानवत्साधु म्ना तु धेतुं दद्यात्पयः॥

५८

स्विनी॥ धूम्रवस्त्रसमा युक्तां यमलोके महीयते॥ अग्नेः समानवर्णांतु सवत्सां कां
स्पृशेहिनी॥ प्रदाय वस्त्रसंवीतां वारुणां लोकमश्नुतां॥ हिरण्यवर्णां पिंगां ह्रीं सव
त्सां कां स्पृशेहिनी॥ प्रदद्याद्वस्त्रसंवीतां कोबेरं लोकमाप्नुयात्॥ पलालधूम्रव
र्णांतु सवत्सां कां स्पृशेहिनी॥ प्रदद्याद्वस्त्रसंवीतां पितृलोके महीयते॥ सर्वत्सां
पीवंरी दत्वा त्रितिकटे मलंकृतं॥ विश्वदेवसमसंवाटे स्नाने श्रेष्ठं प्रपद्यते॥ समा
नवत्सां गौरी धेतुं॥ सवत्सां कां रयदोहांतु वस्त्रं लोकमाप्नुयात्॥ वत्सोपयः
क्षान्तीलां गीं सर्वरत्नसमन्वितं॥ गंधर्वासरसो लोका दत्वा प्राप्नोति मानव इति
॥ इति संकल्प्य तु तत्र तत्फलं संकीर्त्य दद्यात्॥ ॥ इति समानवर्णगोवत्सफलदा
नं॥ ॥ अथ रुक्मा धेतुदानं॥ मात्स्यं॥ अथेत्यादि० संकल्पादि पूर्ववत्॥ मंत्रस्तु

रा०च०
५७

॥ कृत्तधेनो नमस्तु संपुष्टविष्णुनिवात्मके ॥ त्रिजन्मा त्रिजन्मार्जितपापानि ध्रु
वेदानात्प्रनाशयेति ॥ अथ हेमशृंगीदानं ॥ मात्से ॥ दशसौवर्णिकेशृंगेखुराः प
चपला त्विताः ॥ पंचाशत्पलिकंकां स्पृशेत् ॥ तान् च पितथैव च ॥ वत्सं च त्रि
गुणं धेनवादक्षिणां च चतुर्गुणमिति ॥ एवं विधिवद्दानं फलमुक्तं नैदिपुराणे
विधिना तु यदा दत्ता पात्रे धेनुः सदक्षिणा ॥ दाता तारयते जंतुं तत्कुलानां मयु
तेश्च तमिति ॥ मोहात्तारते ॥ द्वासादाय त्रसौवर्णाः शय्यारलो ज्वलास्तथा ॥ व
राश्चासरसो यत्र तत्र गच्छति गोप्रदाः ॥ तथा ॥ यावति रोमाणि तथैव धेनवास्त
वंति वर्षाणि सहीयते सः ॥ स्वर्गाच्च तश्चापि ततो त्रलोके कुलिसमुत्पत्त्यति ॥ ५७
गोमता सः ॥ तथा ॥ साष्टं कृतां सवत्सां च धेनुं संपूज्य न क्तितः ॥ सरलपूर्णा

एषिवीतेन दात्तान संशय इति ॥ इति हेमशृंगीदानं ॥ इति स्वरूपनो गोदानति
रूपणं ॥ अथ कार्यास धेनुदानं ॥ मात्से ॥ अतः परं प्रवक्ष्यामि धेनुं कार्यासर्का
नुवि ॥ सर्वविश्वस्यागुद्यर्थं बुद्ध्याः स्वां नु कुरुते ॥ सा च कार्यासत्तारेण श्रेष्ठा
धेनुः प्रकीर्तिताः ॥ मध्यमा च तदधेनं तदधेनं कनीयसी ॥ पूर्ववद्दत्तान्यं च हि
रण्यं च तथैव च ॥ वत्सकं तु र्याशदानमात्रे निधायते ॥ कुर्वीत पूर्ववद्दत्तं वत्सधा
धेन्याऽप्युपस्कृतं मिति ॥ ततो वाराहो कृतिरधेनुदानवत्क्रियां कृत्वा ॥ अथेसा
दि ॥ संकल्प्यादादित आरभ्य दानं तं कृत्वा प्रार्थयेत् ॥ मंत्रस्तु ॥ हेमकुंदं दुसदरो
क्षीरणं वसमुद्रवे ॥ सोमप्रिये सुधन्वा त्विसौरनेयिन मोक्तते ॥ दत्तेयमिदं
थायरां कायामृताय च ॥ अत्रिगोत्रप्रजाताय सोमराजाय वै नमः ॥ यस्वे

रा०चं०

६०

वेपरयाजत्पात्रास्त्रयायप्रयच्छति॥ सयातिचंद्रलोकंतुसोमेनसहसोदते॥ इति
कार्यासधेनुदानं॥ अथलवणधेनुदानं॥ नविष्ये॥ तत्रयुधिष्ठिरं प्रतिकृत्तः॥
शृणुराजतप्रवक्ष्यामिलवणस्येदकल्प्यतां॥ गोमयेनानुलिख्येतुगर्तसंस्तरसं
स्थितं॥ आविकंचर्मविन्यस्यपूर्वाशानिमुखंस्थितं॥ वस्त्रेणाच्छादितं कृत्वाधे
नुंकुवश्तबुद्धिमात्रं॥ आढकेनैवकुवश्तबहुविशेषकल्प्यतां॥ गोविप्रचय
यावित्तवंवस्त्रालंकारादिभिः संपूज्यश्चेत्यादि० गोत्रायशर्मणे सुपूजितायइ
मांलवणधेनुंफलस्तनीसिंधुशक्तिवृणांसक्तुपिंडकपीलांयवास्यांकंवलपदस
त्रमैवेयकांतोनास्तपृष्टीगुडापानांकंवललांगलांमधुयोनिकांसर्वान्नरणा
नूषितांसर्वयापक्षयकामोविष्णुप्रीतिकामोवातुत्यमहंसप्रददेतममेतिपु

६०

त्रनायादियुतः प्रदक्षिणीकृत्यदद्यात्॥ शेषंमधुधेनुदानवत्॥ संत्रस्तु॥ लव
णेवैरसाः सर्वेतिष्ठंतिसर्वदेवताः॥ सर्वदेवमयेदेविलवणाख्यनमोस्तुतदिति
॥ पुराणांतरेषुषोडशप्रस्थमितांचतुर्थीरोनवस्तदुत्कृतं॥ इतिलवणधेनुदानं॥
॥ अथसुवर्णधेनुदानं॥ चक्रिपुराणे॥ सुवर्णधेनुचाप्यत्रसुवर्णाश्चतुर्दश॥ सु
निर्णिक्तसुवर्णेश्चसप्ततिर्मध्यमास्मता॥ चतुर्नितिश्चकनीयास्याञ्चतुर्थीरोन
वत्सकः॥ गुडधेनुविधानेनदत्तासर्वफलप्रदा॥ अत्रविशेषः॥ शैष्येणवत्सक
इतिकेचित्॥ तथान्ध्रयेत्यादि० प्रवालशृंगीघृतपात्रस्तनीपदरोमाकूप्रागरु
नासिकांमिश्रान्नरसवासितांशंरवशृंगीतरंरुक्मिललाटस्तानारीकेरश्चवणा
गुडजानुकांषंचगव्यापानवीकांस्यपृष्टंयदसूत्रलांगुलांसप्तधान्यसमायुक्तं

दा० चं०

६९

फलपुष्पोपेतं छत्रोपातस्तमत्वितां सुवर्णधेनुं रुद्रदेवस्यो महस्ताम्रमेकलावा
निकामः कुलसहस्रस्य स्वर्गे निवासकामश्च गोत्राय रामाय सुपूजिताय तु स्या
महंसं प्रददेनमम इति ॥ मंत्रस्तु ॥ सुवर्णधेनुं विप्राय प्रतिपद्ये दृशी नरः ॥ हि
रण्यपरेता पुरुषः पुराणः कृत्स्नपिंगलः ॥ तस्य हेमच्छविस्तृष्णविश्वात्मा प्रीयतां म
मेति ॥ अनेनैव तु मंत्रेण धेनुदानं प्रकीर्तितं ॥ अश्वमेधसहस्राणि फलमाप्नो
त्यसंशयं ॥ कुलानां च सहस्रस्य स्वर्गे नयति गोप्रद इति ॥ इति सुवर्णधेनुदा
नं ॥ ॥ अथ वंध्यात्वहरं सुवर्णधेनुदानं ॥ वायुपुराणे ॥ चतुर्विधा च या वंध्या न वे
दुस्तवियोजनात् ॥ वक्ष्ये तस्याः प्रतीकारं तत्स्वरूपं निबोध मे ॥ वंध्या तु चतुर्वि
धोक्ता ॥ वंध्या का क वंध्या स्त्री प्रसूता मृतप्रजा इति ॥ का क वंध्या तु का क वदे का

६९

पत्या ॥ शोषास्य एव ॥ धेनुरूपशोषमाह ॥ हेमाद्रौ कर्मविपाके ॥ हिरण्येन यथा ॥
राक्षसासवत्सां कारयेदहं ॥ धेनुं पलेन वत्सं च पादेन गुरुरब्रवीत् ॥ यथा राक्षसेति ॥
पलेन वा तदर्धं तदार्धं धेनवा पुनरिति ॥ कर्मविपाको रूपरिनाया प्रकारेण ॥
धेनुं रौप्यखुरं रत्नपुच्छेनियो जघं यमुनयोरपि गच्छे बध्ना रत्नमयतिलकं ललाटे
बधीयात् ॥ तदृशी रस्य र्चपाय सतैवेद्यं दत्त्वा मोदकान् अर्घ्यं पातु गुडं लवणं जीर
कं सुवर्णं दक्षिणां कंचुकं च नवे वेणुमयं शूर्पेति धाय एकं वायनं कंधेन वे ॥ अथ
गृहपतिपुत्रवती स्यो ब्राह्मणस्त्रीभ्यः षडष्टौ वा दद्यात् ॥ ततो वेदपारगमलौ लु
पे ब्राह्मणं रुणप्रसंदरिद्रकुटुंबिनमादूय वृत्वा यथा वित्तवं वस्त्रां लंकारादितिः
संपूज्य ततो धेनुं ॥ सोमो धेनुमिति मंत्रेण सवत्सां च संपूज्य आग्निमुपसमाधाय

श०च०

६२

समिदाज्यचरुद्वयैः सेमो धेतुमिति संवेण प्रत्येकमष्टोत्तरत्वात् संख्याया कृत्वा ॥
स्वयमुदङ्मुखः प्राङ्मुखो यो यविष्ठा यगो पुच्छे ॥ तद्वत्तेदत्वादद्यात् ॥ अथ
त्यादि० गोत्राय रामणे सुपूजि ॥ अता यद्मो सा लेक तां सुवर्ण धेतुं सवत्सरो य
त्तुरारज पुच्छो घटा युतं कंठारं लति लकां वायनो पेतां वस्त्र युग छत्ता मुका छां
गुलां मम जीवत्सु संतान प्रतिबंध की रूत सकल इति निरास पूर्वकं आयु
ष्मात्सु पुत्रा वा सिका मो वंधत्व हरामि मां सुवर्ण धेतुं यथा शक्ति सो यस्कारं रुद्र
देव आ तु मम हं संप्रददेन ममेति कुराति लो दकं दद्यात् ॥ मंत्रस्तु वा यवी ये
॥ धेतुं या गिरसः सत्रे वसिष्ठे सुरमिस्तथा ॥ इति ता च तथा ज्ञातोरग्रे म्यरुण
स्पन्व ॥ याश्च गावः प्रवर्तते वने पूषवते पुच ॥ प्रीयां तुता मम सदा पुत्र पौत्र प्र

६२

वर्धनाः प्रयच्छंतु तथा राजस्य मविच्छेदं तु संततेः ततो देवस्य त्वा० स्वस्ती तु क्ता यथा
राक्षिकामस्तुतिं पठेत् ॥ ततः सुवर्णं दक्षिणां दत्वा प्रार्थयेत् ॥ मंत्रस्तु ॥ वेधा त्वं
कां कं वेधा त्वं कस्या प्रसव एव च ॥ तथैव मृतं वेधा त्वं दोषं मम चतुर्विधं ॥ दानेना
नेन हरतु या सा का म दुघाम म ॥ इति गो प्रार्थयित्वा ॥ प्रदक्षि कृत्य विसृज्य नूयसी दक्षि
णां दत्वा यथा शक्ति ब्राह्मणा नृजो जयित्वा जीवत्सु संतानां सिरस्त इति तां संप्रार्थ्य
जीवत्सु संतानां वा सिरस्त्विति ते ब्रूयुः ॥ ततः सुदृष्टो नृजीतेति ॥ इति वेधा त्वं ह
रं सुवर्ण धेतुं दानं ॥ अथ नयतो मुखी दानं ॥ मात्स्ये ॥ रुक्म मं गी रो य रवुरी मुक्ता ॥
लां गुलां नृषितां ॥ कां स्या पदो हं नीरां जत्स वस्त्रां द्विज पुंगवे ॥ प्रसूय मातां यो दद्या
द्वेतुं इविण संयुतां ॥ यावद्वत्सी यो निगन्नो यावद्गर्भं नृमुचति ॥ तावदोः पृथिवी ज्ञे

दान० च०

६३

याज्ञौलवतकानता॥ देवजः॥ अलेकृत्योक्तविधिना सुवर्णत्रिफलाविता॥ देवा
च द्विफलामध्यापलेकादक्षिणाधमा॥ वराहे तु सुवर्णसाहस्रं तदर्धाधं मुख्यमुक्तं॥
सुवर्णसहस्रेण तदर्धेन पिवा पुनः तस्याप्यर्धं श्रोतं चापि पंचाशच्च ततोर्धकं॥ तथा
शक्त्वा पिदातव्यवितरणद्वयविवर्जितेति॥ हेमाद्रौ॥ उत्तयमुखी स्वर्णनिष्केण दत्ता
सद्यः शुद्धेत्यात केस्यश्च मर्त्य इति॥ सुवर्णनिष्कदक्षिणा युतेनापि हरिद्रेण दद्यादि
त्यर्थः॥ अत्र निष्कचत्वारिंशन्नायको ग्राह्यः अत्रत्यशक्ति विंशतिमाशको वा॥ अत्र
यदातप्रयोगः॥॥ शुचिरद्येत्यादि० उत्तयतो मुखी दानं कर्तुं गोब्राह्मणपूजां करिष्ये
॥ इति संकल्प्य॥ द्विजे कुटुंबेनंदरिद्रं वेदपारगमुनी लंघत्वा यथावित्तवं च स्त्रालं
कारादितिः संपूज्य तथा गमपि संपूज्य ७ त्वं मही मवनिं विश्वधेनामिति रुक्॥ इ

६३

तिगामनुमं अग्रदक्षिणी कृत्य अद्येत्यादि० गोत्राय नार्मणे अमुकशाखाध्यायिने इमां
धेनुपस्करं उत्तमौ तो मुखी सममुद्रसरोलववकाननोपेतपृथ्वी दानफलावाप्तये धे
नूवत्सरोमसं रययुगदेवलोकमहित्वपितृपितामहप्रपितामहकुलरातनरकोत्रा
रणपूर्वकघतक्षीरवहवहुकुल्याकदधिपायसकर्मदेनाधिकरेण कसितकामो
ब्रह्मलोकावाप्तिकामोरुद्रदेवत्यां इमां तु त्वमहं संप्रदेहे नम॥ मेति सद्यततिलपूर्ण
कांस्यपात्रयुतं गोपुच्छं तद्वस्त्रं सकुराजलंदत्या प्रार्थयेत्॥ मंत्रस्तु॥ इमां गृहो गोत्र
यमुखी नवात्राताममास्तु वै॥ मम वंशविशुद्धेश्च सदा स्वस्तिकरोत्तवेति॥ विप्रो दे
वस्य त्वेति प्रतिगृह्यस्त्रीत्फत्कायथा शारंगकामस्तु विंपवेत्॥ ततः सुवर्णमारम
पंचविंशतिचतुर्द्विसुवर्णमितां दक्षिणां दद्यात्॥ ततो नमूनामिति॥ ततो विप्र

दान०च०
ईध

स्तु॥ अं इरावती धिनमती हितिरुक्॥ स्योना पृथिवी तिरुक्॥ इति मंत्रद्वयं पठित्वा
बदेत्॥ प्रतिगृह्णीमि मां धेनुं कुटुंबाये विशेषतः॥ स्वस्ति न वतु मे नित्यं रुद्रमातर्न
नमोस्तुते॥ इति नत्वा गृहीतायां दक्षिणेन पाणिना वक्षसा कृष्यन्वते॥ गर्जेन्नु
संतु त्वेषामवेदमिति मंत्रेण गर्जना कृष्येत्॥ निष्क्रामिते सति स्मृत्यंतरमाह॥ त
तो यजमानः प्राणानायम्य अघ्रेत्यादि० कृतस्यो नयमुखी हातकर्मणः सांगता ।
सिधयं देवादि मंत्रैस्तर्पणं होमं च करिष्ये इति संकल्प्य छंदिले ग्निं प्रतिष्ठाप्या त्व
धात॥ अस्मिन् न्वाहिते ग्राह्यादि च ह्युषी आग्नेनेत्यंतमुक्तात्र प्रधाने॥ पृथि
वी त्रिः॥ गौरी सकृदा ज्येन प्रजापति चतुरशीत्याहत्या ज्येन रोषेण सिद्धं कृतमि
त्यादिसद्यो यस्य इत्यंतमुक्तासमिद्धयमादाय इधा बर्हिषी संनह्य परिसहना

ईध

दिव्ये० जुषधं॥ दिवांस्तर्पयामि अं उरांतस्तानि धी० अत्र वेपि तस्तर्पयामि २ अं इमं मे
गंगे यमुने० चतस्यंती स्त० सुषोमया॥ सरितस्तर्पयामि ३ अं अद्रिनिः सुमुद्रं स्तर्पयामि
सुतोमतितिः० दिवेदिवे॥ पर्वतांस्तर्पयामि ४ अं वनस्पतेरातव० सौत्तगाय॥ वन
स्पती स्त० ५ समुद्रज्येष्ठः० नामवंतु॥ रुक् समुद्रं स्तर्पयामि ६ अं अहिरिवज्रोर्गैः
० तु विश्वतः॥ तागांस्तर्प० मधुवातारुता० षधीः अं षधीस्तर्प० इत्यष्टानि स्तर्प
यित्वा॥ चतस्त आत्मा कुतीर्जुं कृयात्॥ अं छेद्या वा पृथिवी० गंतं स्वाहा पृथिव्या इदं
॥ ओम् नदी द्यौः मतिः स्वाहा पृथिव्या इदं २ अं मनुवः पृथ्वी बकुले० रधाते पेसुजगे
सु० अत्रात्वा स्वाहा पृथिव्या इदं ॥ ३॥ ओम् गौरी मिमाय० मत्स्वाहा गौर्या इदं० धरति
चतस्त आत्मा कुतीर्जुं कृत्वा ततः समस्त व्याहृतिनिः चतुरशीत्या कुतीर्जुं कृत्वा॥ प्रजाप

रात०च०

६५

तयदंतमसेतिसजेत॥ततःस्विष्टकृतादिहोमशेषं समाप्य॥न्यसीदक्षिणां दत्वा॥
गामनुव्रज्य गोमतीं विधां जयेत्॥सहानारते॥गावोऽस्मामुपतिष्ठंतु देमशं यः॥
पयोमुचः॥सुरत्यः सौरजे पञ्चसरितः सागरास्तथा॥गावः पश्याम्यहं नित्यं गावः॥
पश्यंतु मां सदा॥गावोऽस्माकं वयं तां सोयतो गावस्ततो वयं रघतहीरप्रदा गावो घत
यो न्यो घता वहाः॥घतनद्यो घता वर्तास्ता मे संतु सदा गृहे॥घतं मे हृदये नित्यं घतं ता
मेव संमहं॥स्मा प्रतिष्ठितं॥घतं मे सर्वतश्चैव घतमध्ये वसाम्यहं॥४॥गावो मे श्रमतः
संतु गावो मे संतु पृष्ठतः॥गावो मे हृदये संतु गावो मध्ये वसामहं॥५॥गावः सुरतयो
नित्यं गावो गुणुल संनिताः॥गावः प्रतिष्ठा नूतानां गावः स्वस्मयं न महत्॥६॥अ
न्ना मे वपरं गावो देवानां हविरुत्तमं॥पावतं सर्वं नूतानां रक्षंति च वहंति च॥७॥हविः

६५

षां मंत्रपूतेन रयं यत्समरादिवि॥रुषीणां मपि होतृत्वाणां गावो होमे प्रतिष्ठिताः॥८॥स
र्वेषां मे वं नूतानां गावः शरणमुत्तमं॥गावः पवित्रं परमं गावो मे गावो मे गलमुत्तमं॥
९॥गावः सर्वस्य लोकस्य गावो धन्याः सनातनाः॥नमो गोसंश्रीमतीस्यः सौरजे यीस्य
एव च॥१०॥नमो ब्रह्मसुतास्यश्च पवित्रास्यो नमो नमः॥पुनः प्रदक्षिणं कृत्वा धेनुं द्विज
वरं चतद्वति॥११॥इति जपित्वा नमस्कृत्य विसृज्य यायसादिना सम्यक् द्वादशबाह्या
न्ना जपित्वा ते सोदक्षिणां दत्वा स्वस्मयं न वाचयित्वा सुहृद्युक्तो नुं जीनेति॥इत्युक्त्या
तो मुखीदानप्रयोगः॥अथ प्रसंगादुच्यते मुखी प्रतिग्रहप्रायश्चित्तं॥समोच
यतो मुखी प्रतिग्रहदोषपरिहारार्थं कृच्छ्रप्रप्रायश्चित्तं तथा प्रत्याप्तायेन करिष्ये
तिसंकल्पकृच्छ्रप्रप्रायश्चित्तं कुर्यादित्युक्तं दानोद्योते अरुषस्मृतौ हस्यप्रायश्चित्तं

रा० चंडी०

६६

त्रेषराक्तस्य ॥ इत्युत्तयतोमुखीप्रतिग्रहप्रायश्चित्तं ॥ इत्युत्तयतोमुखीगोदंमैततिरूप
णं ॥ अथदशदानानि ॥ मदनरत्नेजातूकर्ण्यः उक्तोत्यादीनिदानानिदशदद्या
त्ततस्तु ॥ गोक्षतिलहिरण्यपात्रवासोधासंगुडानिच ॥ रौप्यं च वणमित्याहुर्दशदो
नात्युत्तुक्रमात् ॥ इति ॥ एतानिदशदानानिनराणां मृत्युजन्तवः ॥ कुर्यादत्युदया
यंचैतपिदिपरत्रचेतिहेमाद्रिः तत्रादौगोदानं ॥ दानविधिस्तुपूर्वैर्कुर्यात् ॥ ममस
मस्तपापक्षयार्थं इमां गांधेनूपस्करं रुद्रदेवतां सुवर्णं दक्षिणा युक्तं गोत्राय शर्मणे
सुयुजिताय तु त्वमहं संप्रददे ॥ नममेतिदद्यात् ॥ मंत्रस्तु ॥ यज्ञसाधनसंनूताविश्व
स्याद्यौघनाशिनि ॥ विश्वरूपधरो देवः प्रीयतामनयागवा ॥ गवामंगेष्वपिप्रार्थये
त् ॥ इतिगोदानं ॥ अथनृदानमाप्ति ॥ निवर्जप्रमिता नृदेया ॥ दद्यात्तस्तेनदंडेन ॥

६६

त्रिंशद्दण्डानिवर्तनमितिस्मरणात्तदनायत्यातिसवाणिकनकादीनियानिच ॥
तानि नृमिप्रदानस्य कलां नाहंति षोडशीति ॥ अथेत्यादि ॥ गोत्राय शर्मणे सुयु
जिताय षष्ठिवर्षसहस्रपरिमितस्वर्गे शिवपुरनिवासकामः सर्वपापक्षयकाम
श्च इमां नृमिंबहुसस्यप्रदं विष्णुदेवतां तु त्वमहं संप्रददे नममेतिदद्यात् ॥ मंत्रस्तु
॥ सर्वेषामाश्रया नृमिर्वराहेण समुद्यता ॥ अतस्तस्या फदाश्रितः शान्तिप्रय
स्यारोहंति बीजानिकाले चैव महीतले ॥ त्वत्प्रदानं च सकलाममसंतु मनोरथाद
ति ॥ इति नृमिदानं ॥ अथतिष्ठदानं ॥ तिलास्तु द्रोणत्रयमिता देया ॥ म
णपंचकपरिमितान्नवेति ॥ अथेत्यादि ॥ गोत्राय शर्मणे इमे तिलाः सोमदेवता
विष्णुदेवता वा सर्वपापक्षयकामस्तु त्वमहं संप्रददे नममेति मंत्रस्तु ॥ महर्षे

ह० चं० ३०

हृ

गोत्रसंज्ञताः कस्यपस्यतिलाः स्मृताः ॥ तस्मादेवां प्रदानेन समपापं व्यथो हतु ॥ इति
तिलदानं ॥ ॥ अथ हिरण्यदानं ॥ ॥ तच्च निष्कत्रयमितं स्तवर्णं कनिष्ठं ॥ द्वादशमा
षको निष्कः ॥ अथेत्यादि ० गोत्राय शर्मणे इदं हिरण्यं अग्निदेवते समस्तपापक्षयका
मस्तस्य महसंप्रददेन ममेति ॥ मंत्रः ॥ हिरण्यगर्जस्तु ० इति हिरण्यदानं ॥ ॥ अथ
जयदानं ॥ ॥ घृतं तु प्रक्षामितं दद्यात् ॥ विंशतिशारे कसिदं नवति ॥ अथेत्यादि ०
गोत्राय शर्मणे इदं माज्यं विष्णुदेवते समस्तपापक्षयकामस्तस्य महसंप्रददेन म
मेति मंत्रस्तु कामधेनुः समुद्भूतं सर्वकृतुकं संस्थितं ॥ देवानामाज्यमाहारमतः
शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ इत्याज्यदानं ॥ अथ वस्त्रदानं ॥ सूक्ष्मवस्त्रद्वयबहुमूल्यं अश्लेष
हस्तमितं वानतमूतं तु दद्यात् ॥ अथेत्यादि ० गोत्राय शर्मणे समस्तपापक्षयकाम

हृ

मेवार्हस्य देवते वा ससीतु स्य महसंप्रददेन ममेति मंत्रस्तु सीतवातोऽस्तु मंत्राणां
लज्जयारक्षणं परं ॥ देहालं कारणं वस्त्रमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ इति वस्त्रदानं ० अथ धा
न्यदानं ॥ सार्धं खारिद्वयं व्रीहयो देयाः ॥ तच्च सार्धं शतद्वयमणपरिमितं मणषट्कं
चेति ॥ अथेत्यादि ० गोत्राय शर्मणे इदं अमुकस्य प्रजापतिदेवते समस्तपापक्षयपू
र्वकैहिकामुष्मिकसकलशिवफलावाप्तिकामस्तस्य महसंप्रददेन ममेति मंत्रस्तु
॥ सत्यं समस्तपापक्षयपूर्वकैहिकामुष्मिर्देवमयं धान्यं सर्वोत्पत्तिकरं महात्मा ॥
प्राणिनां जीवनेषां यमते शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ इति धान्यदानं ॥ ॥ अथ गुडदानं ॥ ॥
गुडपलषष्टिमितं दद्यात् ॥ अथेत्यादि ० नमः समस्तपापक्षयपूर्वकं गृहे लक्ष्म्या
लैर्यत्वं सिद्धिकामो गोत्राय शर्मणे सुपूजिताया गुडोरसवर्यः सोमदेवतः सरस्वति

रा० चेडी०

हृ

णस्तुत्यमहंसंप्रददेनममेति॥ मंत्रस्तु॥ गुडोमिस्करसोऽहृतं मंत्राणां प्रणवयथा॥ रा
नेनानेनमेतस्मात्पारोक्षस्मी॥ सिरादग्ने॥ ॥ इतिगुडदानं॥ ॥ अथरजतदानं॥
पुनत्रयमितेरोप्यदद्यात्॥ अथेत्यादि० र्थंममसमस्तपापक्षयपूर्वकशिवविष्णु
पितृप्रीतिकामोगोत्रायशर्मणसुपूजितायइदंरजतंविष्णुदेवतंसदक्षिणंतुम्या
महंसंप्रददेनममेतिदद्यात्॥ मंत्रस्तु॥ श्रीतिर्यत्रपितृणांचविष्णुशंकरयोःत्य
दा॥ शिवनेत्रोद्भवरोप्यमतःशान्तिप्रयच्छमे॥ इतिरजतदानं॥ ॥ अथलवणदा
नं॥ ॥ लवणंसाधवारिकंदद्यात्॥ अथेत्यादि० र्थंममसमस्तपापक्षयपूर्वकशिव
प्रीतिकामोगोत्रायशर्मणसुपूजितायइतिदंलवणंसर्वरसोत्कृष्टंसोम्यदेवसंसद
क्षिणंतुम्यामहंसंप्रददेनममेतिमंत्रस्तु॥ यस्मादन्तरसासर्वेनात्कृष्टलवणांवि

हृ

ना॥ शंभोःप्रीतिकरयस्मादतःशान्तिप्रयच्छमे॥ इतिदरादानानि॥ ॥ अथपंचधेनु
दानानि॥ तत्रादौपापानोदधेनुदानंब्राह्मणोदानोपस्करास्तुगोदानोक्ताएवसर्व
त्र॥ अथेत्यादि० र्थंममात्मनोवाक्कायकर्मजिराजन्ममोपार्जितसमस्तपापानोद
कामोगोत्रायशर्मणसुपूजितायइमांरुह्णांपापानोदधेनुंयथारक्षितोपस्कारा
रुद्रदेवतांतुम्यामहंसंप्रददेनममेतिमंत्रस्तु॥ अजन्तोपार्जितंपापंमनोवाक्का
यकर्मजिः॥ तत्सर्वंनारायणात्पापधेनुप्रदानतः॥ ततःस्तवर्णदक्षिणंदद्यात्॥ ॥
इतिपापानोरधेनुदानं॥ ॥ अथरुणायनोदधेनुदानं॥ ॥ ब्राह्मोअथेत्यादि० र्थं
ममाजन्तोपार्जितैहिकामुष्मिकसमस्तरुणपातकछेदकामोगोत्रायशर्मणस्तुपू
जितायइमांसमस्तरुणायनोदरक्तधेनुंयथारक्षितोपस्कारोरुद्रदेवतांतुम्यामहंसंप्र

दा० चे० डी०
६१७

संप्रददेनममोतिमंत्रस्तु॥ एकाहिकामुष्मिकं यत्तु अजन्तो पार्जितं रुणं॥ तत्सर्वना
नामायां तुरुणधेनुप्रदानतदिति॥ ततः सुवर्णदक्षिणां दद्यात्॥ इति रुणापनोदधेनुदा
नं॥ ॥ अथ प्रायश्चित्तधेनुदानं॥ ॥ ब्राह्मे॥ अथैत्यादि० र्यं मया जन्मप्रवृत्तिश्च याव
दाचरितसमस्तपातकस्य कृतप्रायश्चित्तस्यामरणं तदा पापनोदकामो गोत्राय र्योर्म
णे सुपूजिताय प्रायश्चित्तत्वेन द्वां कपिलां धेनुं यथाशक्तिसोपस्करं रुद्रदेव्यां तु स
महं संप्रददेनममोतिमंत्रस्तु॥ प्रायश्चित्ते समुत्पन्ने निवृत्तिर्न कृता क्वचित्॥ तस्य
पापस्य शुद्धयर्थं धेनुमेनां ददामि ते॥ ततः स्तव रुणैर्णदक्षिणां दद्यात्॥ ॥ इति प्राय
श्चित्तधेनुनेदो॥ ॥ अथ वैतरणीदानं॥ ॥ ब्रह्मवैवर्ते॥ यासां वैतरणीनाम यम
द्वारे महानदी॥ वातयोजनविस्तीर्णा पृथुत्वेना महासरित्॥ अगाधानां तरूणा च दृष्ट

इति

माता न्नयप्रदा॥ यतं तितत्रैव मर्त्याः क्रांदमानाः सुदारुणी॥ उल्लेखति शीते च॥
मारुते वातिवातरां॥ दातारं तारयेद्यस्मात्तस्माद्वैतरणी स्मृतेति॥ दानकाळे पित
त्रैव॥ मदनरत्ने॥ अथ ते विषुण्व्यतीपाते दि० नक्षत्रे॥ अन्येषु पुण्यकालेषु दी
यते दानमादरात्॥ पाटलामथवा कृष्णां दद्याद्वैतरणी तुगां॥ स्वर्णशृंगीरी प्यखुरां
कां स्य पात्रोपदोहदानं॥ कृष्णवस्त्रयुगलं नानासमन्धान्यसमन्वितं॥ कार्पासद्वीण
शिरवरे आसीनां हेमीयमप्रतिमां लोहं दंडयुतां महिषारूढां याशस्तौ हेतुत्वाद्
रुद्रं दमय मुदुपपदसूत्रेण बध्वा उडुपे धेनुं कृत्वा छत्रापातसमायुक्तं वैतरणी
गामृत्काले वा दद्यात्॥ तद्यथा॥ यमप्रतिमां गां विप्रंचयथा विनवं वस्त्राब्जं का
रादितिः संपूज्य॥ अथैत्यादि० र्यं मम यमद्वारस्थितैर्वैतरण्या रम्भन कृतारणार्थं गो

दा० चं० ५०

५०

त्रायशर्मणे सुपूजिता यदमां कृष्णं गंगं सर्वसां यमप्रतिमा सहितां कृष्णवस्त्रयुगलं
नंससधा त्रयुतां रक्ता मायायुतं कृतां स्वर्णशृंगा युपस्करोपेतां कार्या सद्रोणशिरां
सच्छत्रोपानत्कां रुद्रदेवतां तु त्पमहं संप्रददेन ममेति सति लज्जघ्नतंगो पुच्छं ह्निह
स्ति दद्यात् ॥ मंत्रस्तु ॥ यमद्वारे यथा घोरा वैतरणी नदी ॥ तां तर्तुं कामो दत्ता त्रे कृष्णं वै
तरणी तु गामिति ॥ ततः सुवर्णं दक्षिणं प्रापयेत् ॥ विष्णु रूपं द्विजश्रेष्ठं देवपंक्ति
पावनं ॥ तर्तुं वैतरणी मेतां दत्ता कृष्णं तु गामिमं ॥ तां तो गो पुच्छं स्वकरे धत्वा नुव्रजेत्स
प्रयदति ॥ धेनुप्राप्य नामं त्रस्तु ॥ धेनुके त्वं प्रतीक्षस्व यमद्वारे महापथे ॥ उन्नितीर्षुर
हं देवि वैतरणी येन मोक्षते ॥ इति प्रणम्य नृपसी दक्षिणं दद्यात् इति ॥ कृष्णया अर्चना वे
त्यवर्णमपि देया ॥ गोरं नावेदं देयं ॥ पित्रादेरशक्तौ पुत्रादि दद्यात् ॥ तत्राश्राय

५०

मंत्रे उन्नितीर्षुरयमियं पठेत् ॥ इति वैतरणी दानं ॥ ॥ अथ उक्तां तधेनुदानं ॥ ब्राह्म
॥ उक्तां तं वैतरणी च दत्ता दानानि चैव हि ॥ प्रेतेषु कृत्वा तं प्रेते रावधर्मण दाहयेत् ॥
तद्यथा ॥ यो मुमूर्च्छः पुरुषस्य चेतनवेद्यां श्रोत्रियं वेदपारंगं ब्राह्मणमाह्वय ॥ अ
द्येसादि० र्थं मम सुखेन प्राणोत्क्रमण प्रतिबंधको कृत्वा निरुत्पन्नं कृत्वा निरुत्पन्नं कृत्वा निरुत्पन्नं कृत्वा
लपापक्षयद्वारा सुखेन प्राणोत्क्रमण सिद्धिर्धर्मं दत्तां उक्तां तिसंज्ञकां धेनुं यथाशक्तिसोप
स्करं रुद्रदेवतां गोत्रायशर्मणे सुपूजिता यतु त्पमहं संप्रददेन ममेति ॥ मंत्रस्तु ॥
अस्मत्क्रांतौ प्रकृतस्य सुखोत्क्रमणं सिद्धये ॥ कृत्यं संप्रददेना सिद्धेनुमुत्क्रांतिसंज्ञका
मिति ॥ ततः सुवर्णं दक्षिणं दद्यात् ॥ गोरं नावेतु तत्स्वरूपं तंगो मूल्यं वा दद्यात् ॥
पित्रादेरशक्तौ तु पुत्रादि देया ॥ तत्तममेति पदस्थाने पित्रादेरिति वदेत् ॥ ॥ इति

हा० चंका०

५९

उक्तांतधेनुदानं॥ इयमेवमोक्षधेनुरितिकेचित्॥ मोक्षदेवास्तदेवास्तवेदरास्ते
फणीयते॥ तत्प्रीवयेछिजाग्रायमोक्षधेनुंददाम्यहं॥ इत्युक्त्वा॥ अथेत्यादि० र्थं
मसमस्तपापक्षयपूर्वकं संसारमोक्षावाप्तिकामः श्रीपापापहमसाविष्णुप्री
तिकामश्चइमांमोक्षधेनुंयथाशक्तिसोपस्करंरुद्रदेवतांगोत्रायशर्मणोमुपू
जितापतुभ्यमहंसंप्रददेनममेतिसंज्ञेस्तु॥ मोक्षदेहिहृषीकेशमोक्षदेहिजना
र्दन॥ मोक्षधेनुप्रदानेनमममोक्षास्तवेगतरिति॥ ततःस्तवर्णदिक्षिणां
दद्यात्॥ मोक्षधेनुरन्तावेतुपूर्वेक्तिमनुसंधेयं॥ इतिमोक्षधेनुदानं॥ अथ
महिषिदानं॥ महिषीदानमाहात्म्यकथयामिधुधिर॥ पुण्यपवित्रमायु
ष्यसर्वकामप्रदंतथा॥ दानकालेपितत्रैव॥ चंद्रसूर्यग्रहेकार्तिकेयाश्रयनासि

५९

तचतुर्दशसंक्रांतौसर्वारिहृताशायचित्रप्ररास्तयेदेया॥ अथमप्रस्तादोषवर्जि
तादद्यात्॥ तत्रादोषमरूपायैमहिष्येनमइतितत्प्राथयेत्॥ महिषीब्राह्मसता
चलक्ष्मीरूपेणसंस्थिता॥ प्रार्थिवासिमयादेवियममोर्गतिवारयेदिति॥ तथा॥ माहि
षीयमरूपात्वंविश्वामित्रविनिर्मिते॥ पूजिताहरमेयायंसर्वदानफलप्रदे॥ इन्द्रस्वा
चारसेदेवीमहिषीरूपविष्णुना॥ सर्वलोपप्रदेदेविदीर्घशृंगीनमोक्ततेइति॥ अथे
त्यादि० र्थंममदीर्घायुष्येकार्तिकमुष्मिकयज्ञयाजित्वपितृतारणात्मशुनविंशति
धेनुदानसमफलावाप्तिसर्वदोषक्षयपुत्रपौत्रवहुत्वसूर्यलोकनिवासमहारा
जावासिकामश्चगोत्रायशर्मणोमुपूजितायइमांमहिषीसालंकृतारत्नमाल्यवस्त्रा
वृतांसर्गशृंगीरोप्पखुरोयमदैवतांतुभ्यमहंसंप्रददेनममेतिसंज्ञातिकुलजलद्व

दा० चंड़ी०

७२

स्नेदद्यात्॥ विप्रो देवस्य त्वेति परमं पृष्टिदेशं स्पृष्ट्वा स्वस्तीति प्रतिगृह्य यथाशाखं काम॥
 स्मृतियंते॥ दाता तु॥ इंद्रादि लोकपालो कपालानां याराज्यमहिषीश्रुता॥ महि
 षीश्रुता॥ महिषीदानमाहात्म्यात्सास्तमे सर्वकामदा॥ धर्मराजस्य साहाय्ये यस्या
 : पुत्रः प्रतिष्ठितः॥ महिषासुरस्य जननीयासास्तवरदा ममेति॥ इति दत्ता प्रदहि
 णाकृत्य ब्रह्मणेतां पयस्विनीमिति॥ दक्षिणा तु॥ दशपंचत्रिरेको वास्तवर्णः॥
 अतिनिरुद्धे ज्ञेयः॥ ततो न्यूनं सौ दक्षिणां दत्वा कर्मेश्वरार्पणं कुर्यात्॥ हेमाद्रौ
 न विष्णुपुराणे॥ अनेन विधिना दत्त्वा महिषीद्विजपुंगवे सर्वान्कामानवाप्नोति इ
 दं लोके परत्र च॥ ब्राह्मणः सर्वकामस्तु दत्तत्रियोजनकाम्यया॥ धनकामस्तु वैश्यो
 वैष्णुद्रोतिष्ठषितामियात्॥ महिषीदानमप्येव देवज्ञेयं॥ ॥ इति महिषीदानं॥

७३

अथमेषीदानं॥ ॥ तविष्ये॥ शृणुपरिपरंदानं सर्वकं लभता नानं॥ यद्वत्वा विविधं पा
पं स यो विलयमिच्छति॥ अयने विषुवे ग्रहणद्वयेऽः स्वप्नदशने विन्नचितानुरेकाच्छेती॥
र्यं गृहे वा कार्यं॥ शंकरं ब्राह्मणं विष्णुं गौरीं गायत्रीं श्रीं सहितं यथा शक्तिस्तु वर्णप्रतिमा
ः कृत्वा दद्यात्सहानं गलौकपालां सहं श्रुत्वा संपूज्य तत्पश्चिमतः स्वर्गस्थो क्तेना
अग्निप्रतिष्ठाप्य स्थापितदेवतामंत्रैस्त्रिंशत्पैरहोत्तरात्ताद्या विंशतिरष्टाष्टसंख्या
कां कुती वां कुत्वा॥ ततो मेषीं द्विजं च वस्त्रालंकारादिनिर्यथा विनवं संपूज्य अद्येत्या
दि० र्यं मम सर्वपापक्षुः स्वप्नस्तु चितारिष्टविनाशपुत्रपौत्रधनकीर्तिर्यशः कामः
दूमां मेषीं स्तुवर्णतिष्ठकाद्यं किं तां कौशेयपरिधानं सप्तधान्यसमायुक्तं सोयस्क
रं सन्मुखस्थापितलवणं ब्राह्मविष्णुशिवादिप्रतिमायुक्तं उक्तोपस्कारांगोत्रायश

दा० चं० १०

७३

मणे सुप्रजिताय दमां मेवी तु स्य म हं संप्रददेन म मेति दत्वा सुवर्णां दक्षिणां दद्यात् ॥ मं
त्रस्त ॥ वाङ्मनः काजे येनितं यत्किंचित्मनुकुतं ॥ तत्सर्वं विजयं यातु तदा नापमे
वितमिति ॥ प्रतिमा स्थापनं तिष्ठ कुं ते मेवी प्रत्यक्षा सुवर्णनिर्मिता वा ॥ विप्रो देवस्य ते
तिष्ठेति प्रतिगृह्य यथा शारंगकामस्तुतिं पठेत् ॥ प्रतिगृहीत विप्रसंज्ञा षण्णं मुखावलोक
नं च वर्जयेत् ॥ तत्र विष्णुपुराणे ॥ रातेन कारयेतां तु सुवर्णस्य प्रयत्नतः ॥ यथा नारायण
वाकुर्याद्विष्णुस्य नकारयेदिति ॥ इति मे धिदत्तं ॥ ॥ अथ अजादानं ॥ ॥ स्तुतुः ॥ अ
जापालो महिपालो अजादानैर्दिवंगतः ॥ अयने विष्णुवे चैव युगादौ ग्रहणेषु च ॥ अमा
वास्या मजारी तपोर्णमास्यां च रास्यति ॥ विधितं सप्रवक्ष्यामि विश्वामित्रेण निर्मितं
॥ अयने विष्णुवे चैव युजां विप्रं चैव यथा वित्तं वस्त्रालंकारादितिः संपूज्य अयेत्यादि

७३

र्थं मम सर्वपापक्षयकामः ऐहिकामुष्मिकशुनफजप्रितिकामो वागोत्राय नार्मणे दमां अ
जां सतथा सोपरि स्थिता वस्त्रमा लोपरो नितो वज्रने न्नी हे मश्रुं गीता म्पृष्टी रोष पादं
सरोहन पात्रां स पुत्रां त्वाष्ट्रदेवतां तु स्य म हं संप्रददेन म मेति कुक्षौ तिजोदकं त्वादद्यात् ॥
मंत्रवासे अजस्रद्वेय जसं पत्के रे शुभे ॥ सृष्टां त्वं देहि मे पापं जन्मांतरवातेः कृतमि
तितया ॥ त्वं पूर्ववृक्षणा स्तथा पवित्रं नैव तापरं ॥ त्वत्सूतो स्थिता यज्ञानं स्माच्छां
तिं प्रयष्टु मे देवस्य तेतिष्ठेति शृंगे प्रतिगृह्य ततः सुवर्णां दक्षिणां दद्यात् ॥ ॥ इत्यजादानं
॥ ॥ अथ मंदाग्नित्वं हरं मेषदानं ॥ ॥ बौधायनः ॥ अग्ने माघनवे घस्य यस्त्रेताग्ने
विनाशकः ॥ वक्ष्यामि तत्स्वनीकारं यथोक्तं ब्राह्मणापुरा ॥ पक्षार्थे न तर्ह्येन तर्ह्येन
पिवापुरेनः ॥ राजतं कारयेत्सोमं अग्नेर्वाहनमुत्तमं ॥ सौवर्णांश्च खुराः कार्याः स्वे

रा० चं० ५०

७४

तवस्त्रेण वेष्टयेत्ततः श्वेतपुष्पं श्वेतगंधं मधुत्कटं धूपं दद्यात् ॥ द्रोणद्वयं तंडुलं
शोणितं पूजयेत् ॥ मिषादाग्नेयं दिशिसमिदा ज्यतिक्षेप्तैर्होमः कार्यः ॥ ॥ अथास्य प्रा
योगः ॥ ॥ पुष्पकाक्षे अद्यत्यादि ० यं मे मम पूर्वकर्म विद्याकोत्पन्नेनाग्निना राज्ञति
ताग्निमाद्यत्वनिरासक्षिप्रं जगराग्निप्रवक्तृत्वसिधायुरारोग्यतासिधयर्थं मे भदानक
रिष्यदृति संकल्प्य ॥ मेघप्रतिमां मेघं वा प्रत्यक्षं संस्थाप्य आग्नेयां स्वर्गद्वारं कृत्वा विधिना
ग्निं प्रतिष्ठात्वा धाय त्रिरग्निं क्रमेण समिदा ज्यत्वा कृतिलाक्षेत्रं ररातां विनाति
रक्षा संस्तव्या वा नुदुर्यात् ॥ ऐतैर्मंत्रैः ॥ समिदा ज्यत्वा कृतिलाक्षेत्रं ॥ ॐ अ
ग्निमूर्धा ० अग्नय इदं ॥ ॐ अग्ने न य ० ॥ ॐ अग्निनाग्निः स ० ॥ इति त्रिभिर्मंत्रैः विवक्षि
त संस्तव्या समिदा ज्यतिक्षेप्तुं कृत्वा सिद्धिं कृदि प्रणीता विमोक्तं कृत्वा कुत्रैव देके यज

७४

मानमन्त्रिषि चैदेति मंत्रैः ॥ बोधायनः ॥ आपे हि षेति तच्चेन हिरण्येति तच्चेन च ॥ पवमा
नानुवाकेन मार्जयेद्देगिणं ततः ॥ रातो वातानुवाकेन रांतिं चापि प्रकल्पयेत् ॥ तस्मै
धुतावते रोगी प्राङ्मुखः स्यात् ॥ स दक्षिणं पूजिताय दद्यात् नमः ॥ नमः ॥ मन्त्रि
॥ गोत्राय नमः ॥ सोऽप्युक्तं पूजिताय इमं सोऽप्युक्तं मेघं प्रत्यक्षं राजतं वा ॥ रुणं देवतं संक
ल्प्य कृत्वा कामस्तु नमः ॥ संप्रददेन ममेति दत्त्वा प्रार्थयेत् ॥ बोधायनः ॥ देवानां
यो मुखं हव्यं वाहनः सर्वपूजितः ॥ तस्य त्वं वाहनं पूज्यं देवैर्देवैर्हविर्भिः ॥ अग्निमां
द्यं पूर्वकर्म विद्याकोत्पन्नेनाग्निना राज्ञति ॥ तत्सर्वं नारायेक्षिप्रं जगराग्निप्रवधयेदिति ॥ विप्र
स्तुष्टो देवस्य त्वेति प्रतिगृह्यया राखं कामस्तुति पठेत् ॥ ततः सुवर्णं दक्षिणं दत्त्वा
यथाशक्ति न्यसीद्वा क्षणं श्वनो जयित्वा सुहृत्को नुजीतेति ॥ इति मन्त्राग्निं

हा० चं० का०

पु५

हरं मेषदानं ॥ अथ दशाक्षदत्तानि ॥ मात्स्ये ॥ प्रथमो धातुः शौचश्च द्वितीयो लव
णाचलः ॥ गुडाचलः तृतीयः स्याच्चतुर्थे हैमपर्वतः ॥ तिलशौचः पंचमः स्यात्पुष्टः का
र्पासपर्वतः ॥ सप्तमो घृतशौचः स्यादष्टमो रत्नपर्वतः ॥ नवमो राजतः शौलोदरामः ॥
शार्कराचल इति ॥ काळं मात्स्ये ॥ अथ ते विषुवे चैव व्यतीपाते दिनक्षये ॥ शुक्लपक्षे तृती
ययामुपरागे तिथि क्षये ॥ विवाहोत्सवयज्ञे कदादृश्यामथवा पुनः ॥ शुक्लायां च द
श्यां चापुण्येर्द्देवा विधानतः ॥ धातुशौलादयो देवा यदा श्रद्धा विधानतः ॥ तीर्थे वा पट्ट
णे वा पि गोष्ठे वा रथे वा गणे ॥ तत्र चतुरस्रं द्वादश हस्तमंडपं उदयं प्राङ्मुखं वा प्रा
च्यामुदीच्यां वा एकमेव द्वारं न चत्वारि ॥ तोरणमप्येकमेव मंडपं गोमये नोपलभ्य कु
त्रानास्तीर्य तस्मिन् पर्वतं कुर्यात् ॥ पर्वते निष्कं कर्त्तव्यं ॥ धातुद्रोण सहस्रगोत्रमे

पु५

त्रमोगिरिः ॥ पंचरातिको मध्यमः ॥ त्रिलिः शतैः ॥ कनिष्ठः स्यात्मेरुव्रीहिचयो महान्
॥ मध्येतदुपरिमंदारपारिजातककल्पवृक्षादयो हेममया स्त्रयः ॥ मध्ये वल्यतरुमंदार
रपारिजातौ दक्षिणोत्तरयोः ॥ पूर्वमयो हरिचंदनं संतापो मुक्ताफलवज्रगोमेदगरु
त्मतनीलरत्नवेड्य ॥ एतानि मुक्ताफलापूर्वादिदिगवस्थितराजतंगचतस्रफनिवे
रपानि ॥ मंदारश्रीषेखंडगडैरनितः प्रवाळावानितः ॥ शुक्तिशिलातलतलखात ॥
शार्कराचलेति हरिचंदनेति नाराचरपको ॥ तत्र पूर्वादिदिक्षु ब्रह्मविष्णुरुद्रसूर्यप्रतिमा
ः पद्मिं संघामुनिं संघांश्च हैमाः प्रागादिदिक् चतुष्टये क्रमेण पूर्वोक्तमुक्ताफलादिभि
र्नृपितैरौष्ण्यं चतुष्कंतद्विदिग्दके रौप्यमिंद्रादिलोकपाळप्रतिमाष्टकसंमता
छीखंडैर्लतानां स्थापने प्रवाळशिलाशुक्तीः प्रागादिषु मेघानां श्वेतपीतकपूर्वरक्तव

दा० चेदी०

७६

स्त्राणि वंशात् मिह तज्जलस्य गतं गंधपुष्पनाता फलानि च परितः स्त्रोसैष्य पंचवर्णवि
तातकं चोपरिबधीयात् ॥ ततो यवैर्मैरैः षोडशांशेन प्राच्यां मेदरं तदुपरितरूपं
गणत्रयं कदंबं च सौवर्णकदंबमूले हैमः कामदेवश्चरुणो दसरस्त्रानुगंधपूर्णो
प्यपात्रं रौप्यं चैत्ररथाख्यं वनं गंधपुष्पफलवस्त्राणि च स्थापयेत् ॥ यामिमे रुषोडशां
शेन गंधमयं गंधमादनं ॥ तदुपरि सौवर्णजंबूकवृक्षं तन्मूले सौवर्णमुदङ्मुखधनं
मानससरस्त्राने सद्यतं रौप्यपात्रं रौप्यगंधवाख्यं वनं नानापक्वफलवस्त्रमाख्यानि च
स्थापयेत् ॥ पश्चिमे मे रुषोडशांशे तिलमयं विपुलपर्वतं तदुपरि सौवर्णविपुलं त
न्मूले प्राङ्मुखं सौवर्णहंसप्रतिमां सितोदसरस्त्राने दधिपूर्णं रौप्यपात्रं रौप्यवैभ्रौ
तज्जवनं वस्त्रफलमाख्यानि च स्थापयेत् ॥ उत्तरे मरुषोडशांशे मितपार्श्वः पार्श्व

७६

पर्वतं तदुपरि सौवर्णवटं तन्मूले दक्षिणामुखं सवत्सां सुवर्णधेनुं तदस्त्राने मधुपूर्णं
रौप्यपात्रं रौप्यस्य वित्रं वनं वस्त्रफलमाख्यानि च स्थापयेत् ॥ एवं वक्ष्यमाणे पर्वते
पश्चिमे रुद्रव्यचतुर्यांशे तलवणादिद्रव्येण प्रागादिबुनिष्कं पर्वताज्ञेयाः ॥ अत्राचा
र्यस्त्वेकः ॥ रुद्रिजश्चत्वारः ॥ प्राच्यामेकमेव कुंडमितितत्रैव जुहुयुः ॥ अथ यजमान
ः कृतमित्यक्तियः ॥ पुण्यकांक्षे अद्येत्यादि ० र्यं अमरोगे धर्वयुत विमानकरणैकस्वर्गलो
कगमनसाग्रमन्त्रं तत्काले देवलोकनिवासोत्तररत्नलोक राजराजत्वं कामईश्वरप्रीति
कामोवाश्वे धाम्यपर्वतदानं करिष्यदिति संकल्प्य ॥ आचार्यमृत्विजश्च वृत्तामधुपर्का
दिना संपूज्य मंडपपूजनाद्याचार्यविनियोगां तं कुर्यात् ॥ तत आर्चयेन्निवग्रहस्थापना
दि कुंडसमीपस्थितकलशं स्थापयन् तं कुर्यात् ॥ ॥ अथ रुद्रिजप्राक्कुंडे यहविद्वा

दा० नचं०

५५

त्रिंशदेवतास्यः तत्र तन्मैर्यता कृति लैः पृथायवधता न्यामिलिता न्यां कुर्वीश्वेति त्रिति
साधनैः प्रत्येकमष्टवारं कृत्वा दशलोकपालेभ्यो हवमुत्पराकाद्वोरुद्रेभ्यो द्वादशा
दितेभ्यश्च प्रत्येकमष्टाष्ट संख्याया समिधुर्वाज्याहुतिर्निर्जुहुयुः ततः पुरुषसूक्तेन ब्र
ह्मविष्णुरुद्रस्यः समिधिलैर्वासूर्यकामदेवधनदहंसकामधेतुस्यस्ति लैर्घृतेन वाञ्छ
ष्टात्ररातं जुहुयुः ॥ तत्र चतुःपंचारादेवतास्यस्ति लैर्घृतेन चेति ॥ ततो यजमानो मे
रुमवरुह्य पूजयेत् ॥ तत्र मंत्रः ॥ त्वं सर्वदेवगणाधाम् प्रतिधिर्विराजमस्मद् हृद्देवमरपर्वत
नारायाण्यु ॥ क्षेमं विधत्स्व कुरु शांतिमनुत्तमाः संपूजितः परमनक्ति मतामयाय ॥ त्व
मेव जगवानीशो ब्रह्मविष्णुर्दिवाकरः ॥ मूर्तामूर्तं परं बीजमतः पाहिसनातन ॥ यस्मा
त्तल्लोकपालानां विश्वमूर्तेश्च मंदिरं ॥ रुद्रादित्यैव सूनोश्च ततः शांतिं प्रयच्छ मे ॥ यस्मा

५५

दस्युत्पममरैर्नारीक्षिश्चत्तिरस्तव ॥ तस्मात्मासधुराशेषदुःखसंसारसागरात् ॥ मं
दरस्यतु ॥ यस्माच्चैत्ररथेन त्वं नद्राश्च प्रमुखेन च ॥ शोचसे मंदराक्षि प्रमेवंतु छि
करो जगवं ॥ गंधमादनस्यतु ॥ यस्माद्बुधमणिर्जबूद्दीपे त्वं गंधमादन ॥ गंधर्व
वनशोभावानतः कीर्तिर्दृढास्तमे ॥ स्तुपाश्वस्यतु ॥ उत्तरैः कुरु निर्यस्मात्सा
वित्रेण वने च ॥ सुपाश्वे शो नै जसे नित्यमतः श्रीरक्षयास्तमे ॥ ततः सर्वजाग
रणे ह्यते प्रातः कृत्वा कृतनित्यक्रियः कुंडसमीपस्थकवराजलेन सपरिवारं य
जमानमतिषिंचेयुः ततो यजमानो गृहीतकुस्तमे रं प्रदक्षिणी कृत्योपतिष्ठे
त् ॥ अन्तंब्रह्मरसः प्रोक्तामन्त्रे प्राणाः प्रतिष्ठिताः ॥ आन्ताद्भवेति नूतानि जगदं
ते ॥ अन्नमेव यतो ह्यस्मीरं न मेव जनार्दन ॥ धाम्यपर्वतरूपेण पाहितस्मानमो

हा० चंड़ी०

पुट

नमः॥ इति कपलाय पुष्पाजलिप्रक्षिप्य तमस्कृत्य प्रादुर्बोपविश्याददुर्बो न्योगु
र्वादिनिःक्रमेण गिरिंदयात्॥ अथेत्यादि० गोत्राय नार्मणे सावकृताय गुर्वेच सरो
गंधर्वेयुत विमानकरणकस्वर्गलोकगणैः सनानंतरं सप्रमनंतरं रातावधिसमये
देवलोका निवासोत्तररत्नलोक राजराजत्वप्राप्तिकाम इमं धान्यमयमेतं सुवर्णमं
रादिदृष्टपंचकसौवर्णब्रह्मविष्णुरुद्राकादिप्रतिमायुक्तं मुक्ताहीरकादिनूषित
रोप्यमयशृंगचतुष्क्रोशितं रूप्यमयं द्वादशालोकपालप्रतिमायुतं रोप्यमया
वितवा त्वितंदृक्चंद्रमितकंदरं दिकचतुष्टयस्थापितं रोप्यपात्रस्थितं घटादप्रसू
वर्णदिकचतुष्टयस्थापितकपूरं रत्नवस्त्रांबुधवंतानां फलमाप्स्यन्ति तानां कृपक
रणसहितं तुल्यमहंसंप्रददे॥ नममेति गुरुहस्ते दद्यात्॥ सच ॐ स्वस्ति देवस्य॥

७८

त्वेति प्रतिगृह्ययथाशास्त्रं कामस्कृतं पवेत्॥ यजमानः कृतेतद्धान्यमयमेतत्पर्वत
दातकर्मणः सांगता सिध्यर्थं इमां गां दक्षिणां तेन तुल्यं० नममेति दद्यात्॥ चतु
र्विंशतिधनुषक्षेत्रे गुर्वौ शौगुरवे चतस्रश्चतस्ररुत्विग्मः दशपक्षेत्रे गुर्वेषट्॥ रुत्वि
गस्यै एकैका एकधेनुषक्षेत्रे तु गुर्वेकमेव कपिला॥ रुत्विग्यः सुवर्णं दद्यात्॥
इति मदनरत्नादयः॥ ॥ एवं पूर्वस्थितमंदराख्यविक्रान्तं सप्रतिमं सोपस्करं गोत्राय
नार्मणे रुत्विजे तुल्यमहंसंप्रददेत् नममेति दद्यात्॥ एवमेव दक्षिणस्थं गोधूममयं
गंधमादनपर्वतं यथापश्चिमं स्थितं लमपविपुलाख्यपर्वतं तथा उत्तरदिकस्थ
माषमयं स्तुपाश्वताख्यपर्वतं रुत्विग्यो दद्यात्॥ लवणाचलादिदानप्रयोगे बु
धान्यपदस्थाने लवणादिपदं प्रक्षेप्य॥ ततस्फलानि तु तत्र वक्ष्यामः॥ ततो ग्रह

रा० चंडी०

पु०

वेद्यां यजमानो देवताः संपूज्यावाहिताश्च देवताश्च संपूज्य नमस्कुर्यात् ॥ गुरुस्ता देव
ता विसर्जयेत् ॥ ततो यजमानो मंडपं ग्रहपीठं प्रति मोक्षकरादि सर्वगुरवे प्रतिपा
द्यन्त्यसीदद्यात् ॥ प्रसादात् कुर्वतां कर्म यस्य स्मृत्येतिकर्मे श्वरार्पणं कृत्वा ब्राह्मणा
भोजयित्वा त्रिषोऽहीत्वा स्वयं स्तुह्य क्तोऽनुंजीतेति ॥ ॥ इति धातुमेव पर्वतसाधा
रणदानप्रयोगः ॥ ॥ अथ लवणाचलदानं ॥ ॥ पाद्ये ॥ उत्तमः षोडशोऽक्षः कर्तव्यो
लवणाचलः ॥ मध्यमस्या ततोर्ध्वेन चतुर्निर्धमस्मृतह ॥ विन्नहीनो यथाशक्त्या शो
णाहर्ध्वतुकारयेत् ॥ चतुर्थोर्ध्वेन विष्कंभं पर्वतान्कारयेत् ॥ अथ न्यायः ॥ सव
विष्कंभं पर्वतेऽक्षेति मदनः विधानंतु पूर्ववत् ॥ हेमन्तस्तु लोकपालान्का
मदेवादिवादिनापि पूर्ववत् ॥ तथैव संपूज्य प्रार्थयेत् ॥ मंत्रस्तु ॥ सोऽन्नापरससा

३८

नूतो यतोयं लवणोरसः ॥ तदात्मकत्वेन च मां याहि पापां नमो नमः ॥ यस्मादन्तरसा
ः सर्वे नोऽक्षेष्टवर्णविना ॥ प्रियं च त्रिवयोर्नितं तस्माच्छांतिं प्रयच्छ मे ॥ विष्कंदेहस्त
मुद्रुतं यस्मादारोपवर्धनं ॥ तस्मात्पर्वतरूपेण पाहि मे सारसागरात् ॥ अथ न्यायः ॥
संकल्पयंतं उमालोक प्राप्स्यन्तं तं परमति प्रागक्षिकामंडं श्वरप्रीति क्रामो
बालवणाचलदानं करिष्येति संकल्प्य अथ मेव विशेषोऽयं सर्वपूर्ववत् इति ल
वणाचलदानं ॥ ॥ अथ गुडाचलदानं ॥ ॥ पाद्ये ॥ आयातः संप्रवक्ष्यामि गुडप
र्वतमुत्तमं ॥ यत्पदानांततः स्वर्गं प्राप्नोति सुरपूजितं ॥ उत्तमो दशजितारि मंधमः
पंचमिर्मतः ॥ त्रिजितारि कनिष्ठस्या तर्धेनास्त्वित्तवान् ॥ तुलास्त्रियां पलनांत
नारस्या द्विरोतिस्तुलेत्यमरः ॥ विधिस्तु पूर्ववत् ॥ प्रार्थना मंत्रस्तु ॥ यथा देवेषु

हा० चंडी०

८०

विष्वात्मा प्रवरश्च जनार्दनः॥ सामवेदस्तु वेदानां महादेवस्तु योगिनां॥ प्रणवा
ः सर्वमंत्राणां नारीणां पार्वती यथा॥ तथारसांतां प्रवरः सदैवैक्षरसोत्तमः॥
समस्तस्मात्पुण्यं लक्ष्मीददस्व गुडसर्वदेति॥ यस्मात्सोऽन्ताग्पदायिन्यान्तात्वं
गुडप्रवृत्ता॥ नवासश्चापिर्वत्स्यास्तस्मात्पाहि सर्वदेति॥ दानवाक्यंतु॥ ॥ अ
द्येत्यादि० र्थं समस्तकलपापक्षयोत्तरं गेधर्वपूज्यमानत्वपूर्वककक्षरातविधि
गौरीलोकप्राप्त्यन्तरं संयं नापराजितायुगारोग्या पूर्वकसप्तद्वीपाधिपतित्वकम
हेश्वरप्रीतिकामोवेतिसंकल्पदाने च विशेषोऽस्य पूर्ववहिति॥ ॥ इति गुडाच
दानं॥ ॥ अथ स्तवर्णाचलदानं॥ ॥ पाद्ये॥ उत्तमः पलासाहस्तो मध्यमः पंचति
रातेः॥ तदर्थेनाधमस्तु हस्तवित्रोपि राक्षितः॥ अस्मवित्रः पालादूर्ध्वकुर्यात्॥

८०

धात्यपर्वतवद्विधानं॥ यर्वतं संपूज्य प्रार्थयेत्॥ मंत्रास्तु॥ नमस्ते ब्रह्मगर्ताय ब्रह्मबी
जाय वै नमः॥ यस्मादनंतः फलदास्तस्मात्पाहि त्रिलोयथा॥ यस्मादग्नेरपत्यत्वं यस्मा
त्तेजो जगत्पतिः॥ हेमपर्वतरूपेण तस्मात्पाहि सदा ममेति॥ दानवाक्यंतु॥ अद्येत्या
दि० र्थं समस्तकलपापक्षयोत्तरं रातकल्यावधिश्चानेदकारकब्रह्मलोकजागेनंत
रपरं मपदप्राप्तिकाम इति संकल्पे दानावाक्ये च विशेषः॥ अत्र सर्वगुर्वादि स एव
देयं तदस्यैव विषयं॥ ब्रह्मवेषु तु ल्वायुरुषं दानवत्यर्थं चतुर्थं शोबागुरवेदत्वात्
द्विनिष्टोऽस्यो वदेयामिति हेमाद्रिः॥ ॥ इति स्तवर्णाचलदानं॥ ॥ अथ तिलाचल
दानं॥ ॥ पाद्ये॥ उत्तमोदरा निद्राणैः पंचनिर्मध्यमो मेवः॥ त्रिभिः कनिष्ठो राजेंद्र
तिलत्रैलः प्रकीर्तित इति॥ वृक्षविष्कं नादितु॥ सर्वपूर्ववत्॥ मंत्रास्तु॥ यस्मा

दा० चं० ॥

८१

मलयनेविलोदेहस्वेदसमुद्रवाः॥ तिलाः कुशाश्च माषाश्च तस्माच्छं नो न वेवह
॥ हयकयेषु यस्माच्च तिलैरेवैतिरक्षणं॥ नवकु द्वारबोलेन्द्र तिलाचलनमोक्तते॥
दानवाकंतु॥ ॥ अथेत्यादि० यं मम सकल पाप हृद्यहीर्घ्यायुष्य पुत्रपौत्र समन्ति
तातेतरपितदेवागंधर्वपूर्वक पूज्यमानत्वपूर्वक कृत्तक गमनानंतर सहाय्यवैष्ट
वपदप्राप्तिकाम इति संकल्प्य च विशेषोत्सवपूर्ववत्॥ ॥ इति तिलाचलदा
नं॥ ॥ अथ ह्येयव्रते तिलपर्वतदानं॥ स्कादे॥ पूर्वाह्ने संगवेस्ततुः शुचिर्नृत्त
समाहितः॥ सर्वपापविशुद्ध्यर्थं नियमस्नानेनरः॥ नियममंत्रास्तु॥ त्रिदेवस्य
व्रतदेवाः करिष्यन्मुक्तिमुक्तिदं॥ नवंतु संतिधे मेघत्रये देवास्त्रयो नय इति॥ त
था ब्रह्मा विष्णु महेशानां सौवर्ण्यलसंख्यया प्रतिमास्तु प्रकर्तव्यास्तदर्थेन हि

८१

ज्ञोत्तम॥ सांप्रंशतत्रयं शं नो द्रोणां तिलपर्वतः॥ कर्तव्यः पर्वतो विष्णुब्रह्मणोः पूर्वसं
ख्यया॥ शाय्यात्रयततः कुर्यादुयस्कारसमन्वितं॥ संपूज्य विप्रवर्येभ्यो दत्त्वेति तमवा
प्नुयादिति॥ ॥ अथास्य दानप्रयोगः॥ ॥ यजमानः कृतनित्यक्रियः पुण्यकाले तीर्था
दीप्तात्वा च म्याद्येत्यादि० यं ममेसितफलावाप्तिमेरुदानं समफलावाप्तये चार्धोदये
तिलपर्वतदानं करिष्ये इति संकल्प्य॥ वेदपारगान् ब्राह्मणान् नृत्वा यथाविनवं वस्त्राब्ज
कारादितिः संपूज्य ततः तिलपर्वते ब्रह्महीनां प्रतिमास्वर्णमयाः संस्थाप्य षोडशो य
चारैः संपूज्य ब्रह्मादीनां अंगपूजां कुर्यात्॥ तद्यथा॥ नमो विश्वसृजे तुभ्यं संत्यापपरा
मात्मने॥ देवाय देवपतये यज्ञानां पतये नमः॥ ब्रह्मणे नमः॥ षादो पूजयामि॥ इ
त्याहृतगंधपुष्पाणि च प्रक्षेपेत्॥ ॐ हिरण्यगर्ताय नमः॥ ईरौप्यं॥ परमात्मने न०

रा० चंका०

८२

जानू० अं वेधसे० जैघेपू० अं यमोद्वाय० गुह्यं अं हंसय० कटिंपू० अं शतानंदाय० व
हं० अं सावित्रिपतये० बाहुंपू० अं सविदाय० पूर्ववत्क्रंपू० अं यजुर्वेदाय० दक्षिणवत्क्रं
पू० अं सामवेदाय० पश्चिमवत्क्रंपू० अं अथर्वेदाय० उत्तरवत्क्रंपू० अं चतुर्वत्क्रय०
वत्क्रंपू० अं हंसाय० नेत्राणिपू० अं कमलासनाय० ॥ शिरसिपूजाया० अं लोकोत्थाय
० सर्वांगपूजाया० ततो लोकपालात्परितस्ततस्तत्रैः पूजा० ततो विष्णुवांगपूजा ॥ हिर
ण्यगर्जसुषुप्रधानाद्यक्रूरुययक ॥ प्रसीदस्तु मुखे नंत पूजां गृहाण मत्कृता ॥ इति
संप्रार्थ्या पूजयेत् ॥ अं अनंताय० ॥ पादौपू० अं विश्वरूपाय० ईरं० अं मुकुंदाय० जा
नुंपू० अं गौविंदाय० जंघेपू० अं प्रद्युम्नाय० गुह्यं पू० अं ज्ञानाय० नाभिपू० अं लो
कोत्थाय० उदरं पू० अं औक्तुनवहसे० वक्षेपू० अं चतुर्भुजा० बाहुं० अं विश्वमुखा

८२

० मुखं० अं सहस्रशिरसे० शिरसि० अं सर्वेश्वरा० सर्वांगं० ततः शिवांगपूजा ॥ आदि
त्यचंदनयनौ दिग्वासादौ तस्मिन् ॥ पूजां दत्ता मया जन्तया गृहाण करुणा करेति तथा म
हेश्वर महेशाननमस्तेति पुरांतक ॥ जीमूतके रायनमो नमस्ते वृषजनेति आद्यमंत्रे
ण संप्रार्थ्या द्वितीयेन त्वा पूजयेत् ॥ अं ईशाना० पादौ० अं चंद्रोखराजानुं० अं पद्मप
तये० जंघे० अं शंकराय० उरु० अं उमाकांता० गुह्यं० अं नीललोहिता० नाभि० अं क
निवाससे० उदरं० अं नागयज्ञोपवीतिने० बाहुं० अं पंचवक्त्रा० वत्क्रं० अं त्रिलोचना
० नेत्राणि० अं रुद्राय० शिरः० अं विश्वेश्वरा० सर्वांगं० इत्यंगपूजा ॥ ततः पंचमता
द्यपचाराः पीठं छत्रं कमंडलुं श्वेतवस्त्रयुगब्रह्मणे ॥ प्रीतां वरद्वयं विष्णुवे ॥ लोहि
तवस्त्रयुगं शंकराय ॥ कमलैस्तु लसीपत्रैर्विल्वपत्रैश्चक्रमेण संपूज्य ॥ ततो ब्रह्मा

रा०चं०

८३

विष्णुशिवंतामंत्रेण क्रमेण शोभन्नातंति छेद्यंतां कैंद्रुत्वागामे कौ कंदया
त॥ ततः तिलपर्वतं प्रतिमात्रयं रायात्रयं च दद्यात्॥ संकल्योक्तफलं संकी
र्त्वे॥ गोत्राय शर्मणो सुपू० मंत्रो तु॥ यस्मात्तद्धुवने विष्णुर्देहस्वेदसमुद्भवाः॥
तिलाः कुशाश्च माषाश्च तस्माच्छुतो नर्वज्रह॥ हव्यकव्येषु यस्माच्च तिलैरेवाति
रक्षणा॥ तवाहु इरशौ छेदं तिलाचलनमोक्तं तद्वृत्ति॥ अतस्तत्सर्वं तिलाचल
दानेन कुर्यात्॥ स्कादे॥ अथेदयेति संप्राप्ते सर्वगंगा समं जल॥ पूतात्मनो द्वि
जाः सर्वे न वेर्युर्ब्रह्म संमिताः॥ यत्किंचिद्वायते दानं मे रुतुल्यं तु तद्वेति दि॥
तथैवाचात्र दानविशेषो निर्णयामते स्कादे॥ चतुःषष्टिपलं मुख्यममंत्रं तत्र
कारयेत्॥ तत्र अद्वादये च त्वारिंशत्पलं वापि पंचविंशतिमेव वा॥ तत्तु कां स्प

८३

यमुक्तं तत्रैव॥ एवं सुघटितं कार्यं कां स्पता जनमुत्तममिति स्कादे॥ निधाप्य पायसं
तत्र यद्गमष्टदलं लिखित॥ पद्मस्य कणिकायां तु कर्षमात्रं सुवर्णकं॥ तदन्नावेत
दधं वा तदुर्ध्वं वा यिकारयेत्॥ कृत्वा तु तदुल्लेः शुक्लैः पद्ममष्टदलं तु वि॥ अमंत्रं स्था
पयेत्तत्र ब्रह्मविष्णुशिवात्मकं॥ तेषां पूजा ततः कार्या श्वेतमाल्यैस्तु शोभनैः॥
वस्त्रादिलिखितं कृत्य ब्राह्मणाय निवेदयेदिति॥ अथेत्यादि० समुद्रसमग्रं संस्पृक्ष
पृथ्वीदानं समफलं वाप्तिकामो गोत्राय शर्मणो सुपूजिताय ब्राह्मणाय इदं पाया
संपूरितं कां स्पयात्र अष्टदलं पद्मस्थितं सुवर्णं वस्त्रादिलिखितं कृतं ब्रह्मविष्णु
शिवात्मकं विष्णुदेवतं तु स्यमहं संप्रददेन ममेति दत्त्वा मंत्रं कृत्॥ सुवर्णपायसा
मंत्रं यस्मादेतत्रयीमयं॥ अथ वयोस्तारकं यस्मात्तद्गृहाण द्विजोत्तमेति॥ कां स्प

रा०चं०

रध

पात्रदानमुक्तं स्कादि॥ समुद्रमेखलां पृथ्वीं सम्यक् दत्तुं श्रयत फले॥ तत्फलं लभते म
र्त्यः कृत्वा दानममंत्रकमिति॥ अमंत्रपात्रा॥ इत्यर्हो दयेति लाचलदानं कोस्य॥
पात्रदानं च॥ ॥ अथ कार्यासाचलदानं॥ पात्रे॥ कार्यासमवर्तस्तद्विंशद्गारे
रिहोदितः॥ दगतिर्मध्यमः प्रोक्तः कतिष्ठः पंचजिः स्मृतः॥ अथ धनोत्तारं
णे केन वा कुर्यात्॥ विधिस्तथा न्यपर्वतवत्॥ दानं तु प्रज्ञातायां स्वर्या॥ अरुणो
दयात्सूर्यो दयात्प्राक् नाडिका चतुष्टयमध्ये इत्यर्थः॥ अथेत्यादि० प्रीत्यर्थं म
म सकलपापक्षयोत्तरा कल्याणवधिरुद्रलोकतिवासनेतरं शूलोकराज्यत्वकामइ
तिसंकल्पे दानवाकोचवदेत्॥ मंत्रस्तु॥ त्वमेवावरणं यस्मा लोका नामिह स
र्वदा॥ कार्यासाचलतस्तस्मात्त्वमधध्वंसतो न वा॥ ॥ इति कार्यासाचलदानं

रध

॥ ॥ अथ घृताचलदानं॥ ॥ पात्रे॥ विंशत्या घृतकुंजानां मुत्तमः स्याद्दुताच
लः॥ मध्यमस्तदधेन तदहोनाधमस्तदिति॥ अथ चित्रस्तद्व्यासां वापि
कुर्वीतेति॥ विष्कंजादिपर्वताश्चतुर्थं शीतकार्याः कुंजः पलसहस्रात्मकः इत्
क्तदानविवेके॥ घृतकुंजः पात्ररव॥ शालितंडुलः पूषणी पात्राणि कुंजाना
मुपरि निवेशयेत्॥ अहतशुक्रपुष्पैरावेष्टयेत्॥ इत्तदंडः कलान्वितः अ
न्यत्सर्वधौ धान्यपर्वतवत् बोध्यं॥ उदयात्प्राक् घटिचतुष्टये मध्ये दध्यात्॥ ॥
अथेत्यादि० प्रीत्यर्थं मम सकलपापक्षयपूर्वकं हंससारमयुक्तं किंकिणीजा
लमात्मकवर्णविमानकरणशंकरलोकगमनपूर्वकं सिद्धचारणविद्याधरा
चित्तवृत्तिसृष्टयित्सहतात्तत्संप्रुवावधिकविचरणकामेति संकल्पे दान

दा० चं० का०

८५

वाक्केचवक्तव्यं॥ मंत्रोतु॥ संयोगदुतमुत्पन्नं यस्मादमृततेजसः॥ तस्माद्दुताची
विश्वात्मा प्रीयतां मम शंकरः॥ यच्च तेजो मयं ब्रह्म घृतेन च प्रतिष्ठितं॥ घृतप
र्वतरूपिण तस्मान्नः पाहि नृधरेति॥ ॥ इति घृताचक्षदानं॥ ॥ पाद्ये॥ अथ
रत्नाचक्षदानं॥ ॥ अथातः संप्रवक्ष्यामि रत्नाचक्षमनुत्तमं॥ मुक्ताफळसह
स्रेण पर्वतस्यादि होतमः॥ मध्यमः पंचाशतिकस्त्रिंशताचाधमः स्मृतः॥
चतुर्थो न विष्कंतादयः॥ वज्रगोमेदो पूर्व० इंद्रनीलेदक्षिणे० पद्मरागयुतः॥
सुवर्णः वैडूर्यविद्रमः दानवाकंपतु० अद्येत्यादि० प्रीत्यर्थं मम अनेकजन्मकृत
ब्रह्महत्यादि पापक्षयोत्तरपरमेश्वरपूजितत्वसाग्नकल्परातो बधिविह्वलीक
निवासानंतरं आयुरारोग्यरूपगुणोपेतसद्यद्दीपावधिसहाकाम इति संकल्पे

८५

दानवाक्केचवक्तव्यं॥ मंत्रोतु॥ यथा देवगणाः सर्वरत्नेषु वयवस्थिताः॥ त्वंचरत्ना
मयो नित्यमतः पाहिसदा चक्ष॥ यस्मादक्षप्रसादेन वृष्टिं प्रकुरुते हरिः॥ रत्नाचक्षप्र
सादेन तस्मान्नः पाहिसर्वत इति॥ अन्यत्सर्वधा त्वपर्वतवत्॥ ॥ इति रत्नाचक्षदा
नं॥ ॥ अथ रौप्याचक्षदानं॥ ॥ पाद्ये॥ दशानिः पञ्चसहस्रे रत्नसौरजताचक्ष
ः॥ पंचतिर्मध्यमः प्रोक्तस्तद्वैनाधमः स्मृतः॥ अत्यराक्तो विंशतिपलाहर्षकु
र्यात्॥ विष्कंतादयस्तृतीयो रोति॥ अन्यत्सर्वधा त्वपर्वतवत्॥ दानवाकंपतु० अद्ये
त्यादि० प्रीत्यर्थं मम सकलपापक्षयपूर्वकदशाहस्रगोदानसमफलावाप्तिपूर्वकां
धर्वासुरोगणपूज्यमानत्ववशिष्टवैतनवयावदाक्षतसंपूर्वसोमलोकं निवास
काम इति संकल्पे दानवाक्केचवक्तव्यं॥ मंत्रस्तु॥ पितृणां वल्लभं यस्माद्दुर्मेहोः

दा० चंद्री०

८६

संकरस्पृष्टु॥ रजतं पातु तस्मान्नः शोक संसार सागरादिति॥ ॥ इति रोषा च
जदा तं॥ ॥ अथ राकरो च दानं॥ पाप्मे॥ अष्टनिः शर्करा नारैरुत्तमस्मान्नहा
चलः॥ चतुर्निर्मधमः॥ प्रोक्तस्तदं दं चाधमस्मतः॥ नारेण स्वल्पविशेषि
नारोर्देनापि नापुनः॥ चतुर्थे शो न विष्कं तादयः मंदार पारिजात कल्पवृक्षा
दयो हे मा एव पूर्वतः॥ पूर्वयश्चिमे हरि चंदनं संतप्तौ० धन दोदड० मुखौ गंधमा
दने॥ प्राड्० मुखा वेद मूर्ति विपुला चले॥ हे मी क्त पार्श्वे दक्षिणा मुखी स्तरनी अ
न्यसर्व धान्य पर्वतवत्॥ अथैत्यादि० र्थममसक क्षपा पक्ष्या नंतर कल्पना
तव धि विष्णु लोक निवासानंतरं सप्त द्वा पाधियस्यो चरं जन्मा सुतत्र यावच्छि
नायुरारोग्यादिकाम इति संकल्पे दान वाक्ये च वक्तव्यं मां शीतु॥ आरोग्या मृत
त्रौ

८६

सारो यं परमः शर्करा चळः तस्मान्नानंदकारित्वं कुरु शीलेन्द्र सर्वदा॥ अमृतं पीब
तां ये तु निपेतुर्नु विशीकराः॥ देवानां तत्समुत्थो यं याहिनः शर्करा चळ॥ नमो नव
धर्म तुर्मध्याङ्गता शर्करा यतः॥ तन्मयो सिमहा शील पाहि संसार सागरादिति॥ स
र्वत्र ब्राह्मण नो जने शक्या कार्यमेव॥ दाता पूर्वयुः कृतो यवासः परे शुर्दानांत
रं अक्षरा ववणो नुं जीत॥ एवं प्रसन्नचित्तो दानं दद्यादिति॥ ॥ इति शर्करा च
ळदानं॥ ॥ इति दशा चळदानानि॥ ॥ अथ शिखर दानानि॥ ॥ विष्णु धर्म॥
गुडे सुवस्त्र ववण धान्य काजाति शर्करा॥ खर्जर तंडुल द्राक्षा शौ मं मलयजे
न च॥ फलैर्मनोहरै रम्यैः शिखराणि प्रदाययेत्॥ माघ मार्गशीर्षे वैशाखे रोहि
णी युता या ततु यायां प्रोष्ठ पदभु कुत तीयायां वा दद्यात्॥ शिखर प्रमाणं तु

ह० चं०

८५

आत्मसमप्रमाणं प्रादेश्य न्यधिकं शरीराध्वं प्रमाणं स प्रादेशं वा ॥ ॥ अथास्य हा
नप्रयोगः ॥ ॥ उक्तकाले यत्नमातः कृतनित्यक्रियः पूर्वह्नि ॥ अथेत्यादि ० र्थं स
मदुःखदोर्नापत्वा नावपूर्वककल्यकोटिरातत्रयावच्छिन्नगौरीनवं निवासा
नंतरं पृथ्वीपतित्वकामश्च गुडशिरवरदानमहं करिष्ये इति संकल्प्य गणेशपूजा
नादिनां दीक्षां तं कृत्वा आचार्यवरणानियथा विनवं वस्त्रालंकारदिनिर्मधु
पर्कपूजां तं कृत्वा आचार्यवरणादि ० गोमयेनोपलिप्तायां नुविद्वद्गुपात्राण्यासी
र्यमूले द्विहस्तविस्तारं दक्षदक्षमयमुत्पलं कृत्वा तदन्तरे रक्तवस्त्रेणावेष्ट्य गु
डादिदेयद्रव्येणापूर्यन् उपरिद्वद्गुपत्रकटमासीर्यतत्र द्यौमादिवस्त्रोपरि खंड
वर्णात्तंचंद्रमौलिं पद्मासनाक्षसूत्रकमंडलुवरदानयकरीहैमांगौरीसशि

८५

खरां सूत्रेणावेष्ट्य कुंकुमादिना पूजयेत् ॥ अथांगे पूजा ॥ ॐ नवा न्ये नमः ॥ पादौ
पूजयामि ॥ ॐ कामित्यै ० जानुपू ० ॐ कामदेव्यै ० उरुपू ० ॐ जगैश्वर्यै ० नाभिपू ० ॐ
आतंदायै ० हृदयपू ० ॐ तंदायै ० स्तनौपू ० ॐ वैराग्यधारिण्यै ० बाहवः पू ० ॐ श्रितिकं
ठयै ० कंठपू ० ॐ सुमुखायै ० मुखेपू ० ॐ ज्ञतायि ० शिरः पू ० ॐ त्रिलोचनायै ० नेत्रा
णिपू ० ॐ चंद्रशेखरायै ० तालेपू ० ॐ सर्वात्मिकायै ० सर्वांगपू ० इत्यंगपूजा ॥ ततो
जलिना पुष्पाद्यादाय प्रदक्षिणी कृत्य परेत ॥ यस्यां निवासः पार्वत्याः शिखरत्वं स
रैव तं ॥ तस्मान्मोपाहिता गवंत्वं गौरीशंकरः सष्टपुष्पांजलिं समर्प्य नमस्कृत्य गीत
वाद्यनिर्घोषैः जागरं कुर्यात् ॥ प्रजाते स्नानादिकृतनित्यक्रियः शिखरपश्चिमतो
प्राङ्मुखोऽपविश्य ॥ अथेत्यादि ० संकल्पोक्तफलं संकीर्त्य गोत्राय रामायणं इदं

दा०च०

८८

गुडं शिखरं गौरी प्रतिमा सहितं सोपस्कर तुल्यं महं संप्रददेन ममेति दद्यात् ॥ ततः
सुवर्णं दक्षिणं दत्वा न्यसी च दत्वा ब्राह्मणं श्रमं नो ज्यतदिने हरिं दत्तं वा ॥
न्यतो मुक्त केशस्तु स्त्री प्राप्नीयात् ॥ इह ब्रह्मादि शिखर पद स्नाने संकल्प्य दे
तत्तद्वदंतत्र वक्तव्यमिति विशेषः ॥ अन्यत्सर्वं पूर्ववत् इति गुड शिखरादि
शिखर दानाति ॥ इति नाना शिखर दानाति ॥ ॥ अथ समस्त पापहरं ॥ त्रिशू
ळ दानं कर्म विपाक सारे ॥ श्रुता ध्यान संपन्नं याचितार मकिंचने ॥ ब्राह्मणं
दातुमाहूतौ दानार्थं न ददाति यः ॥ मनुष्याणां हि संकश्रजरे शूलवान् वेत्ते
॥ वायु पूरणे ॥ कक्षयक्षे चतुर्दशं मष्टम्या वासिते तरे ॥ कुर्याद्वा दशानि के
ण त्रिशूलं जज्ञा त्वितं ॥ सुवर्णमानं तु निष्कचतुष्कः सौवर्णिकः ॥ षट्पंचा

८८

शदधिकरातद्वयपञ्चमूल्यो वा नातौ निधाय संपूर्णं तिलताम्रवितिर्मितं ॥ पात्र
मादु कमानं स्यात्तत्र शूलं न्यसेत्पुनः ॥ ततः शैवपंचाक्षरेण रुद्र प्रकोश वैदिकं
त्रेण त्रिशूलाय नमः ॥ इति नाम मंत्रेण वा त्रिशूलं संपूज्य हैमं विश्वं रूपाक्ष क
मलोपरि संपूज्य ॥ अघोरे न्यदति मंत्रेण प्रणिपत्य ततो विप्रं वृत्वा यथा वित्तं
वस्त्रं लंकारादितिः संपूज्य अयेत्यादि ० मम बुध बुधि पूर्वक काय वा इत्यान कृ
त कर्माद्या तन्मार्जिता न्यजन्मोपार्जित मनुष्य हिंसन दानार्थं मादु त ब्राह्मण नि
राकरण जस्योदरं नृज जतित पीडय नोदका मोयं स्वर्णमय त्रिशूल विरूपाक्ष
प्रतिमा युतः सोपस्करो गोत्राय शर्मणे ० संपूजिताय तुल्य महं संप्रददेन ममे
ति ॥ मंत्रास्तु ॥ नगवश्च न गुनेत्र दक्षयज्ञ प्रमदन ॥ तवायुध प्रदानेन या

रा० चं०

८७

पंतर्पतुशंकर॥ युगांते येन लोकानां त्वं संतकविनाशन॥ विदग्धया स्वपाने
न तेन पापं व्यमोचय॥ येन दार्धं कवणार्धं त्रिपुरासु दुर्जयं॥ तेन पाशुपते
नारुममश्रुं विनाशाय॥ यदि बुद्धि कृतं पापं मनोवाकायमानं संतत्सर्वं
मये दाशुश्रुत्वा दानप्रश्नावते इति॥ ततः सुवर्णपरिमितां दक्षिणां दत्वा द्विज
नोजनसंकल्पं विधाय त्रयसी दत्वा कर्मस्वरार्पणं कुर्यात्॥ इति त्रिशूळदानं
॥ ॥ अथ दारिद्र्यहरं कुबेरमूर्तिदानं॥ वायवीये॥ दारिद्र्यो जायते मर्त्यो दानवि
घ्नं करोति यः शिवं यायते येन कर्मणा तच्छुभमे॥ पञ्चार्द्धेन तदर्थं चतुर्थं
नो न वायुनः अथ सार्धं माषद्वयादारस्य पंचाशत्तमाषावधि वा वित्तशाला
हितेन पुष्पकविमानस्यां कुबेरमूर्तिपार्वयोः पद्मशंखाकारयुतां कृत्वा शु

८७

भेदं क्रियेत्॥ ० ममेह जन्मनि पूर्वजन्मनि वा दानविघ्नजतित दारिद्र्यविनाशपूर्
वकं यथेति तद्धनप्राप्त्यर्थं कुबेरमूर्तिदानं करिष्ये इति संकल्प्य गोमयेनोपलिप्ते द्वि
चतुरेकद्रोणतंडुलराशौ कुबेरप्रतिमां राजाधिराजायेति संपूज्य ततः आग्नेयांस्व
गस्य विधिनाग्निं प्रतिष्ठाप्य समिदां ज्वरुतिः प्रत्येकमष्टोत्तरशतं राजाधिराजा
येति मंत्रेण हुत्वा तत्संख्यया घृताक्तलिप्तेर्बाह्विति निश्चुत्वा कुबेरमूर्तिदद्यात्
अथेत्यादि॥ प्रीत्यर्थं ममेह जन्मनि जन्मांतरे वा कृतदानविघ्नजो नितर्तीव्रदारि
द्र्यविनाशपूर्वकं यथेति तद्धनप्राप्त्यर्थं चंद्रमां कुबेरमूर्तिं कुबेरपुष्पकविमान
स्थां पार्वयोः पद्मशंखाकारयुतां सोपस्करो गोत्राय शर्मणे सुपूजिताय तुभ्य
महं संप्रददेन ममेति॥ मंत्रौ तु उत्तराशां पते देव कुबेर नरवाहन पद्मशंखा

रा० चंडी०
१००

निधीनां त्वेति श्री कंठवद्वनदानविधानमया प्राप्तद्वारिधं नवदुःखदा तस
र्वतवदानेन यापमानु विनाशयेति ॥ देयद्रव्यतृतीयां चतुर्थ्यां वा सुवर्णद
क्षिणां दद्यात् ॥ इति विशेषः ततो ब्राह्मणनोजनसंकल्पं कृत्वा नृयसी च दद्या
त् ॥ इति द्वारिहरं कुबेरमूर्तिदानं ॥ ॥ अथ उमामहेश्वरमूर्तिदानं ॥ ॥ न विवे
॥ अथ द्यादिसरोलवनकाननसमागरां कपूष्पीदानसमकळावाप्तये इमामु
मामहेश्वरमूर्तिं सोलं कृतां सोयस्करां सोयस्वरणां गोत्राय शर्मणे तु स्यमं देन
ममेति मंत्रस्तु ॥ शिवरात्र्यात्मकं यस्मात्तद्गदेतद्वराचरं ॥ तवदानेन मेवरा
त्र्यां पृथिवी स्यात्कृतिश्चला ॥ सुवर्णदक्षिणां दद्यात् ॥ ॥ इति उमामहेश्वरमू
र्तिदानं ॥ ॥ अथ लक्ष्मीनारायणमूर्तिदानं ॥ ॥ स्कां दे ॥ संकल्पादि पूर्ववत् ॥

१००

मंत्रस्तु ॥ लक्ष्मीतिवासदेवेशारां वचक्रगदाधरा ॥ तवदानातिथरालक्ष्मीमह
हे स्यात्सदा ध्रुवं ॥ सुवर्णदक्षिणां दद्यात् ॥ ॥ इति लक्ष्मीनारायणमूर्तिदानं ॥ ॥
॥ अथ हरिहरमूर्तिदानं ॥ ॥ संकल्पादि पूर्ववत् ॥ मंत्रस्तु ॥ ॥ शिवो नाम शिवं
साक्षात्तथानारायणोऽपि च ॥ अस्य दानाद्वरिहरौ प्रसन्नोस्तः सदा मम ॥ ॥ इति
हरिहरमूर्तिदानं ॥ ॥ अथ सूर्यमूर्तिदानं ॥ ॥ सूर्यारुणसंवादे ॥ संकल्पादि पृ
र्ववत् ॥ मंत्रस्तु ॥ ग्रहाणामधिपः सूर्यः पद्महस्तः प्रताकरः ॥ दानेनास्यरवि
रायुः शान्तिश्चीदः सदा मम ॥ सुवर्णदद्यात् ॥ ॥ इति सूर्यमूर्तिदानं ॥ ॥ अथ
गणपतिमूर्तिदानं ॥ ॥ स्कां दे ॥ यत्तमानमतीरीशद्विश्वायमुमासुतं ॥ विघ्ने
शरत्प्रचुरतु मेदास्यामती ल्लदं ॥ इति प्रार्थ्य संकल्पादि कृत्वा दद्यात् ॥ मंत्रस्तु

रा० चंडी०

१७१

॥ गणनाथो विघ्नहरो गौरी सूनुरतीष्ठः ॥ अस्पदानेन मेशांति प्रसंनोक्त विनाय
क इति ॥ इति गणेश मूर्तिदानं ॥ ॥ अथ जगदंबिकादानं ॥ देवीयुगयो ॥ संक
ल्पादि पूर्ववत् ॥ मंत्रस्तु ॥ अदिमायामहाराक्तिर्विश्वमाता जगन्मयी ॥ दानेन
स्याः प्रसंनोक्त सर्वदा मम शांतवी ॥ इति जगदंबिकादानं ॥ ॥ अथ सरस्वति
मूर्तिदानं ॥ वायवीये ॥ संकल्पादि पूर्ववत् ॥ मंत्रस्तु ॥ वीणा पुस्तक संयुक्ता
वाङ्मूर्तिः समंलंकृता ॥ गृहाण त्वं हि जगदंबा कृतिस्तु कुले मम ॥ इति
सरस्वती मूर्तिदानं ॥ ॥ अथ शाळग्रामदानं ॥ हे माद्रौपादे ॥ शाळग्रामशि
लाचं क्रेयो दद्याद न मुत्र मं ॥ नृचक्रं ते न दत्तस्य तस्यै लवनकाननमिति ॥ अ
थेत्यादि ० मरौ लवनकानन नृचक्रदानं समफलकामोयं शाळग्रामो घंटां

१७२

खादिसोयस्करणा तुलसीपत्राद्यर्चितः सवस्त्रतास्तादि पात्रे स्थितो यथाशा
क्ति सोयस्करः सांलंकृतो गोत्राय शमं यो सांलंकृताय तुल्यं महं संप्रददेत् न
मेति मंत्रस्तु ॥ महाकोशनिवासे न चक्राद्यैरुपरो नितं ॥ शाळग्रामप्रदा
नेन मम संतु मनोरथा इति ॥ सुवर्णदक्षिणा सर्वत्र ॥ नरजतं ॥ एवं संकल्पा
दि सर्वदेव मूर्तिशिलादानेनैषियोजनीयं ॥ मणिः शाळग्राम इति हेमाद्रि
णा स्मर्याते ॥ घोरप्रतिगृहेषु च गणितमिति ॥ इति शाळग्रामदानं ॥ ॥ अ
थ शिवनामिदानं ॥ लेप्ये ॥ संकल्पादि पूर्ववत् ॥ मंत्रस्तु शाळग्रामशिला
पुण्यानुक्तिमुक्तिप्रदायणी नीति ॥ शिवनामिः प्रदानेन पूर्णाः संतु मनोर
थः ॥ इति तथा महाकोशनिवासत्वे शाळग्राममहेश्वर ॥ प्रीयतां तव दानेन

दा० चं० ५०

१७२

ब्राह्मविष्णुमहेश्वराः॥ इति शिवनामिदं॥ अथ लिंगदानं॥ लैप्ये॥ संकल्प्यादि
पूर्ववत्॥ मंत्रस्तु॥ सालंकारमहालिंगनिवासत्वं वषध्वज॥ प्रीयतां वदेवे
नं शिवो गौर्यायुतस्य मे॥ तथा॥ कैलासवासि गौरीरां नगवन्तगुनेत्रनृत्त॥
चराचरात्मके लिंगे रूपं दिशतु वांछितमिति॥ रुद्राक्षमाला सहितं लिंगं द
द्यात्॥ कोटिगुणपुण्यं न वति॥ अथ मारकतलिंगदानं॥ इदं मारकतं लिंगं ले
प्यपीरुसमन्वितं॥ धातुं हृदि रमनियुक्तमेकादशयुलान्वितं॥ संप्रदद्याद्विधा
नेन पृथ्वीदानफलं लजेत्॥ इति॥ रुद्राक्षमाला यक्तुं॥ संकल्प्याकृतमेव॥ का
श्मीरलिंगदाने तु मारकतपदस्थाने काश्मीरपदं वदेत्॥ मंत्रस्तु॥ मृत्यंजये
ना गौरीरासुनुत्यां वषवाहन॥ संप्रदानेन तेरां नो मम संतु मनोरथा इति॥ इति

१७२

लिंगदानं॥ अथ घंटादानं॥ पादौ॥ अद्यत्यादि० मम संकल्प्य घंटा नादश्रवण
लोकनिवास प्राप्तिकामो० गोत्राय शर्मणो सुपूजिताय० इमां घंटां विष्णुदेवत्यां
तुभ्यमहं० दैनममेतिदं० मंत्रस्तु॥ घंटादेव प्रिया तित्यं दैत्यत्रासरासदा॥ संप्रदा
नेन मे तस्या विजयोक्तुमिदममेति॥ सुवर्णदक्षिणा देया॥ इति घंटादानं॥ अथ
शंखदानं॥ पादौ॥ अद्यत्यादि० गोत्राय शर्मणो अयं शंखः सुपूजिताय० विष्णुदे
वते तुभ्यमहं संप्र० नममेति मंत्रः॥ शंखं शुभकरं तित्यं सर्वमंगलदायकं॥ त
स्मादस्य प्रदानेन शान्तिरुक्तुमिदममेति॥ सुवर्णदक्षिणा॥ इति शंखदानं॥ अ
थ काष्ठचक्रदानं॥ मृत्यंजययकके॥ अद्यत्यादि० मम महा मृत्युतिरासार्थं
काष्ठचक्रदानमहं करिष्ये इति सकल्प्य॥ शक्तितीर्थे कृते च द्राकारमनेक

दा० चं० ॥

७३

मुक्तामालात्मकरश्मियुक्तं कावचं विप्रं च गंधाब्जकारादिनीः संपूज्य दद्यात् ॥ गोत्राय ० पूजिताय ० दंडं काञ्चनं मुक्तादामयुतं सुपूजितं महामृत्युनिवारणकामस्तन्यमहं संप्रददेत ममेति ॥ मंत्रस्तु ॥ इमं मेरांजतं चक्रं देदु रश्मिसमाकुलं ॥ अथ मृत्युविनाशाय दत्तमायो विदधयद्वाति ॥ ततः सुंदे राकालौ स्मत्वा अग्निं प्रतिष्ठाप्य ॥ ओं कावचक्राय नमस्तस्मै त्वनेतमंत्रेणा ह्येतरशतघटाकृतिलेहत्वा पापसादिना द्वादशब्राह्मणालोजयित्वा स्वयं ॥ अक्षरलवणसकृदंजति ॥ इति काञ्चनचक्रदानं ॥ ॥ अथ परमायमृत्यु हरयं ममूर्तिदानं ॥ मृत्युं जये ॥ ॥ लोहपात्रे स्थितं कांस्पयवृषदंतुराजतं ॥ तस्मिन्काञ्चेश्वरः स्वर्णैः पुरुषाकारतागतः ॥ तद्रूपं तु ॥ ईर्ष्यतीति दंडह ॥

७३

स्नोक्तदृक्पाशाहस्तकैः ॥ कुट्टो वस्त्रालंकृतस्याद्रोगिणामनयप्रदः ॥ अलंकृतः स्वर्णालंकारैः त्रिलोहारैर्हृतैर्वृतः ॥ त्रिलोहं कांस्पयितलारं पुरुषाकारैर्हृतैः दंडहस्तैः कृत्वा महिषपृष्ठे अष्टम्यां चतुर्दशपादा दद्यात् ॥ दक्षिणा तु घृतपूर्णघटः ॥ सुवर्णवा ॥ एवं कृत्वा दानेनायममृत्युनाशान्मुच्यते ॥ तान्शोषमृत्युः ॥ इत्ययममृत्युहरयं ममूर्तिदानं ॥ ॥ अथ काञ्चनपुरुषदानं ॥ ॥ न विष्ये ॥ देवं निष्कृतं पार्थदानेषु विधिरुत्तमः ॥ मध्यमस्तु तदर्थे न तदर्थेनाधमः स्मृत इति ॥ इत्यशक्तौ पंचसौवर्णिकेन वा ॥ ततोऽप्येन तु प्रतिगृहीता दुःखशीका वहस्यात् ॥ चतुर्थ्यां चतुर्दशपां न द्रायां करणे वा कुर्यात् ॥ काव्यपुरुषस्वरूपमाह ॥ शेषदशानंस्तवर्णेनेत्रं खड्गोत्तकमांसपिंडयुतवामकरं जयाकुसुमकुंड

दानचंडी०

१७४

करकृतस्रजिणंशंखमालाधरंछूरिकायुतकटिदेशंअतिदीर्घंछुल्लाजिनयुतंनि।
र्माय॥ ॥अथेत्यादि०॥ ॥अथमृत्युव्याधिसर्वबाधानिवारणाव्याहृतैश्वर्यप्रति
धर्मश्रीपुत्रपौत्रादिकत्वरत्नांतेपरमपदावासिकामोवाकालयुनुषदानमहं
कारिष्ये०॥ काळयुनुवंसंपूज्यविनूष्यद्विजंरुत्वायथाविनवंवस्त्रालंकारादि
निःसंपूज्यपुण्यांजलिंरुहीत्वापठेत्॥ सर्वकाळवरोयस्मात्कळत्वंकेनचोच्य
ते॥ ब्राह्मविष्णुशिवादीनांत्वमसाध्योसिमुब्रत॥ पूजितस्ययथातत्त्वामार्थि
तेश्चयथासुखं॥ यदुच्यतेतवविनोतकुतुष्यतमोस्तुतइतिसंप्रार्थ्य॥ ॥अथे
त्यादि०॥ ॥अथमृत्युव्याधिइत्यादि॥ राज्ञपरमपदावासिकामांतं संकल्पो
क्तवत्फलं संकीर्त्य गोत्राय शर्मणे० सुपूजिताय दमं काळयुनुषं साळं कृतं

१७५

उक्तोपस्करं विष्णुदेवतं तु त्वमहं संप्रददेन ममेति दत्वा पूर्वोक्तं संख्याकासौ।
वर्णदक्षिणात्वेन दत्वाळं विसृज्य तन्मुखं नेहेत् तत्पुत्रोच्च॥ ततः शंता पृथिवी।
शिवमंतरिहं सिति जपित्वा॥ हस्तौ पादौ प्रक्षाल्या च मृत्युं सीदहीणां दत्वा
विप्रात्संनो ज्यमुह्युक्तो नुजीतेति॥ अनेन विधिना यस्तु दानमेतत्प्रयच्छ।
ति॥ नाथमृत्युं जयेत स्य ता च व्याधि जयं कृतं॥ न वत्स व्याहृतैश्वर्यः सर्वबाधा
विवर्जितेति॥ हेमाद्रिः॥ इति काळयुनुषदानं॥ अथ सर्वसंयत्करदानं॥ ॥
ब्रह्मांडपुराणे॥ सूर्यो यरागादिपुण्यकाळे देवाळ्यादिपुण्यदेशे गृहे वा का।
यं॥ प्रतितस्त्रिकुशमिश्रोदकेन स्नात्वा कृतनित्यक्रिया च मृगानां यम
० अथेत्यादि० सर्वसंपदायुरारोग्यसमस्तपापनाशपुत्रपौत्रादिकुलवृद्धि।

हा०चं०
१७६

र्यसुवर्णशृंगं रौप्यदंतमौक्तिकपुच्छं सुवर्णनातिं कृत्वा तदुपर्यात्मप्रमाणां
स्तीलात् संस्थाप्य वाससा छाद्य संगंधरत्नचिह्नवारिपात्राणि कांस्यचतु
गधदधिमधुयुतातिचत्वारि मृदश्च प्रागादिदिक्कदानदेशाद्वा हेमं पकरो रवा
मवर्णं कुंभं च संस्थाप्य ॥ देशाकांक्षे संकीर्त्य ० मम सप्तजन्मोपात्तपापनाश
कामात्मपितृपुत्रापमृत्कपरिहारनार्याधनदेशाद्यवियोगकामः सकलेषु
फलावाप्तिब्रह्मलोकावाप्तिकामश्च कृत्वा जिनदानमहं करिष्ये इति संका
ल्प्य ॥ जीर्णपीतवाससा स्वागन्तं नृत्य ॥ यातिका निचपापानि मया लोकात्क
तानि च ॥ लोहपात्रप्रदानेन प्रदानेन प्रणश्यतु मया नृवै ॥ इति मंत्रेण सति
लं लोहपात्रं कृत्वा जिनस्य वामपादे निवेदयेत् ॥ यातिका निचपापानि क

१७६

पोत्थानि कृतानि च ॥ कांस्यपात्रप्रदानेन तानि नश्यंतु मे सदा ॥ इति मंत्रेण म
धुमयं कांस्यपात्रं कृत्वा जिनं दक्षिणापादे निवेदयेत् ॥ परापवादपैशूत्यादुपा
सांसस्य नक्षणात् ॥ तदुत्पितं तु मे पापं नाम्ना वात्रा त्प्रणश्यतु ॥ इति मंत्रेण सति
लं ताम्रपात्रं वामहस्ते ॥ कन्या नृतं गवांचैव परदारमैश्वर्यं ॥ रौप्यपात्रप्रदा
नेन क्षिप्तं नाशं प्रयातु मे ॥ इति मंत्रेण मधुमयं रौप्यपात्रं दक्षिणहस्ते ॥ जन्मज
न्मसहस्तेषु कृतं पापं कुबुद्धिना ॥ सुवर्णपात्रदानात्तं नाशया भुजनाद न ॥ इ
ति मंत्रेण साक्षत हेमपात्रं मध्ये तथा हेममुक्ताविजुमहाडिममातुल्लिगादिति
संपूज्य ॥ पुनर्देशाकांक्षे संकीर्त्य ० अमुकगोत्रो मुकशर्मर्हि मम सप्तजन्मोपा
पादि ० ब्रह्मलोकावाप्तं मुक्ता ० गोत्राय शर्मणे ० स पूजिताय तृप्ताय इदं क

दा०चं०

१७९

लाजिनं यथाशक्ति सोपस्करं वृषत ध्वजप्रीतये तु न्यमहं संप्रददेनममेति ॥
एतदक्षिणापरिमाणं तु गारुडे ॥ सुवर्णनिष्कृतं तदधर्तदधं वानतो न्यू
नत्वेनाधिकफलं ॥ अथ सद्यः सद्भिजो राजन् चित्ररूपसमो हि सः ॥ दाने च श्रा
द्धकृत्ये च दूरतः परिवर्जयेत् ॥ इति गारुडोक्तं ॥ स्व॥ ग्रहात्युषतं विप्रमंडले
स्नानमाचरेत् ॥ पूर्णकुंभेन राजेंद्रावायां पकचस्य तु ॥ कृत्वा वाचायकं च
शमंत्रेणानेन मूर्धनि ॥ आप्यायतां समुद्रस्वारुचौ दद्यात्कृष्णोदरा ॥ अहते
वाससी कृत्वा आचोतः शुचितामियात् ॥ तद्वत्संहितं कुंभेनी त्वक्षयं चतुष्प
य इति ॥ ततो न्यसीदक्षिणां दत्वा शिषो गृह्णीयात् ॥ दानेनानेन सकलारिष्टया
पनाशो नूतिदानफलं चेति हेमाद्रिः ॥ होमादिविशेषस्तु मंत्रांतरादवगंतव्यः

एष

इति

॥ ॥ अथैकलाजिनदानं ॥ ॥ अथ शय्यादानं ॥ ॥ माहात्मारंते ॥ यजमानः पुण्य
काले अष्टदले तिलप्रसंनिक्षिप्य तस्मिन् शय्यामा स्तीर्य तस्याः समंतादिशदिक्
णचतुष्टये शिरोनगोचपंचकुंभान् क्रमात् ॥ घृतं ॥ कुंकुमं ॥ गोधूमं ॥ जलपूर्णं
कुंभमुष्टीषीघृतपूर्णकलशं ॥ संस्रधान्यातिचसंस्थाप्य ॥ अथेत्यादि ॥ ममसम
स्तपायक्षपूर्वकास रोगासेव्ययुतविमानकरणकेंद्रपुरगमनोत्तरषष्टिसहस्र
वर्षाधिकरणकक्रीडणस्त्रीसहस्रसंघसमावृतसर्गलोकमहिमत्वत उत्तरं षष्टि
योजनमंडलराज्यतो गान्तरं शिवसायुज्यता वाप्तिकामः शय्यादानमहं करिष्ये
इति संकल्प्य ॥ द्विजं सपत्निकं वृत्वा यथा विनवं वस्त्रालंकारादितिः संपूज्य शय्या
यां लक्ष्मीनारायणप्रतिमां कवचमयीं संस्थाप्य संपूज्य सपत्नीकविप्रेण सह ॥

दा० चं० ३०

१७८

यां प्रदक्षिणी कृत्यतमः प्रमाणे देवै इति चतुर्दिक्षु क्रमेण प्रमृतिष्यादिसंकीर्त्य०
मम सर्वया पक्षयेत्यादि० शिवसायुज्यतावासिकामो गोत्राय शर्मणे० सुपूजिताय०
इमो रायां ईशानादिको याचतुष्टयस्थापनक्रमेण घृतं कुंकुमगोधूमजलपूर्णं
कुंजसमेताहंसतृलिप्रच्छिन्नोश्च नगं दोषधानिकं प्रछादतपदास्तत्रां सप्तधा
न्ययुतांतां बूलायतनादर्शं लालवंगाकपूरयुतां सुगंधपरिमलनोग्यवस्तुचं
दनागरुदीपिको यात छत्रचामरासनयुतां नोजनताजनजलपात्रपंचवर्णा
वितानां केरा प्रसाधिवंजनशालाकापुष्पमालादियुतां श्रीलक्ष्मीनारायणप्रति
मासहितां युक्तोपस्करमंगिरोदैवतां गोत्राय शर्मणे० सुपूजिताय सालंकृताय
सच्चिकाय तुल्यमहंसंप्रददेत ममेति रायोपवेक्षितविप्रहस्ते साक्षतकुरीदकं

१७८

क्षिपेत्॥ मंत्रस्तु॥ यथा न कुरु राय नं श्रुत्यं तुरमया विना॥ तथारायाममाप्सस्तु
श्रुत्या जन्मजन्मनीति॥ ततः सुवर्णमेव दक्षिणां दद्यात्॥ ततो नूयसीदत्वा ब्राह्मणां
श्च नोजयेदिति॥ ॥ इति रायादानं॥ ॥ अथ रायदानं॥ ॥ न विष्ये अद्यत्यादि० गोत्र
यशर्मणे० इदं रायनं सुरवस्पर्शं श्रीविष्णुप्रीतिकामः तुल्यमहंसंप्रददेत ममेति
॥ मंत्रस्तु॥ मृदुः रायानं सुरवदं केरावस्य प्रियंसदा॥ दानेनानेन सौभाग्यं सर्व
दास्तु गृहे मम॥ ततः सुवर्णदक्षिणा॥ ॥ इति रायनदानं॥ अथ कश्चिपुदानं॥
॥ न विष्ये॥ अद्येत्यादि० गोत्राय शर्मणे० कश्चिपुं यावज्जीवं शीतवातो ह्युनिवारण
कामस्तुल्यमहंसंप्रददे॥ मंत्रस्तु॥ मृदुरं बीजकार्या संपूरितं सुरवदं नृणां॥ तं स्मा
दस्याः प्रदानेन सुरवं स्यात्सर्वदा ममेति॥ ॥ इति कश्चिपुदानं॥ ॥ अथ वस्त्रदानं॥

रा०चं०

१५७

नि॥नंदिपुराणे॥वस्त्रं यश्चायिने दद्याच्छुभं वापि यदुच्यते॥स तवेधनवान् श्रीमान्
बृहस्पतिपुरे वसेदिति॥विलुधमोक्षरे॥वासो हि सर्वदेवस्य सर्वप्रायोज्यमुच्यते॥
वस्त्रदानात्सुवेषस्याद्वयविणमयुतः॥युक्तो वावर्ण्यसो जायते विरोगश्च त
याद्विजः॥दत्त्वा कायसीकं वस्त्रं स्वर्गलोके महीयते॥दत्त्वा गजं च तत्रापि फा
लं दुरागुणं न वेदिति॥॥अथेत्यादि० गोत्राय नमो देवदेवतवस्त्रं स ह्मन्निव
प्रियं देहालं कारणं बार्हस्पत्यदेवतं तु न्यमहसंप्रददेनमम॥मंत्रस्तु॥सि
तं रुर्यं सुखं स्पर्श इति नानादेः प्रियं सदा॥देहालं कारणं यस्मादतः शान्तिप्रय
छमे॥॥इति श्वेतवस्त्रदानं॥॥अथ पीतवस्त्रं॥संकलादि०॥मम समस्त
पापक्षयकामः॥मंत्रस्तु॥पीतं वासः सुमंगल्यं देवानां प्रीतिवर्धनं॥दानेना

१५८

नेन मे पापहरत्वा शुजनार्दन॥॥पीतवस्त्रदानं॥अथ रक्तवस्त्रदानं॥॥न वि
ष्ये॥अथेत्यादित्य प्रीतिकाम० मंत्रस्तु॥रक्तवस्त्रं सदारं संप्रादित्यं प्रियं सदा॥
श्रीकरं नूपदं नित्यमतः शान्तिप्रय छमे॥इति रक्तवस्त्रदानं॥अथ निळवस्त्रदानं
॥॥न विष्ये॥अथेता० बळायुश्रीदृष्टिकामः० मंत्रस्तु॥मनोहरं नीळवस्त्रं वळरा
मप्रियं सदा॥आयुविवर्धनं श्रीदमतः शान्तिप्रय छमे॥इति नीळवस्त्रदानं॥॥
अथ चित्रवस्त्रदानं॥न विष्ये॥अथेति० षण्मुखप्रीतिकामः॥मंत्रस्तु॥षण्मु
खस्य प्रियं नित्यं चित्रवस्त्रं मनोहरं॥तस्मादस्य प्रदानेन शान्तिरस्तु सदा मर्मेता॥
इति चित्रवस्त्रदानं॥॥अथ कृष्णवस्त्रदानं॥॥न विष्ये॥अथेति० सवारीष्टनय
पीडापमत्पुपरिहाराय मृत्योः प्रीतिकामश्च० मंत्रस्तु॥कृष्णं वासः प्रियं मृत्योः स

दा० चं०

१००

वर्हिष्टविनाशनं॥ मयपीडामृतिहरमतः शान्तिं प्रयच्छ मे॥ इति कृष्णवस्त्रदानं॥ ॥
अथ पटकुळदानं॥ ॥ न विष्ये॥ अथेत्यादि०॥ कीर्तिकांति सर्वदेवप्रीतिकाम०
॥ मंत्रस्तु॥ पटकुळं सदारं संपवित्रं कांतिदं नृणां॥ कृष्णादीनां प्रितिकरमतः शान्तिं
प्रयच्छ मे॥ इति पटकुळदानं॥ ॥ न विष्ये॥ अथ मृतक पर्यटदानं॥ ॥ अथेत्या
दि० पितृ तसिकामः मंत्रस्तु॥ कीदृजं त्रसरं पुण्यं मृतक पर्यटं सज्जकं॥ पितृणां
प्रतिदं यस्मादतः शान्तिं प्रयच्छ मे॥ ॥ इति मृतक पर्यटदानं॥ अथे० र्णावस्त्रदा
नं॥ न विष्ये॥ अथेत्यादि० सर्वदेवप्रीतिकामः० मंत्रस्तु॥ उर्णावस्त्रं चारुचित्रं
देवानां प्रीतिवर्धनं॥ सुखस्पर्शकरं तित्युमतः शान्तिं प्रयच्छ मे॥ सकळा तथि
रसमादीनामप्ययमेव मंत्रः॥ ॥ इत्यूर्णावस्त्रदानं॥ ॥ अथ कंबलदानं॥ ॥

१००

स्कां दे॥ कंबलः पटगर्तश्च महाशीतविनाशनः॥ सरावविपरीतश्चेत्तं त्रदृष्टि वि
नाशकः॥ अथेत्यादि० श्रीविष्णुप्रीतिकामः मंत्रस्तु॥ शीतवर्षाहरः पुण्याद
हो बलविवर्धनः॥ कंबलस्य प्रदानेन शान्तिरस्तु सदा ममेति॥ ॥ इति कंबलदा
नं॥ ॥ अथ चित्रकंबलदानं॥ ॥ न विष्ये॥ अथेत्यादि० लक्ष्मीनारायणप्रीति
कामः० तुल्यमहं संप्रददे॥ मंत्रस्तु॥ उर्णा पटश्चाविकादिसर्वदे प्रियः शुचिः॥
चित्रकंबलदानेन मम संतु मनोरथाः॥ ॥ इति चित्रकंबलदानं॥ ॥ अथ त
त्रपात्रदानं॥ ॥ वाराहपुराणे॥ ॥ अथातः संप्रवक्ष्यामि पात्रदानमनुत्तमं॥ कृ
त्वा ताम्रमयं पात्रं यथा वित्तवविस्तृतं॥ तस्यो त्रेहं मीळक्ष्मीनारायणप्रतिमानुमा
महेश्वरप्रतिमां च संपूज्य द्विजमपि पूजयित्वा॥ परायवा दयैश्च दत्तं नृणां॥

चनक्षणादिउत्पन्नपापं दानेन ताम्रपात्रविनश्यतु ॥ नारीरोत्यसकळपाप
 नाराकामोगोत्राय शर्मणे ० मृपूजिताय ० इदं ताम्रपात्र उमामहेश्वर प्रति
 माळस्मीनारायण प्रतिमा सहितं तुल्यमहं संप्रददेन ममेति ॥ मंत्रस्तु ॥
 परायवा दपैशूत्या दत्तक्षस्य च नक्षणात् ॥ पापं गोत्रोत्थितं ताम्रपात्र दत्त
 क्षणार्पित्विति ॥ एवं संकल्प्य प्रतिमादिसर्वपात्रेषु बोध्यं ॥ इति ताम्रपात्र
 दानं ॥ अथ प्रसंगात्तम्रपात्रदानमपि ॥ ॥ न विष्ये ॥ अथेत्यादि ० आयुरागे
 ण्यबलवृद्धिश्च सूर्यप्रीतिकामः ० मंत्रस्तु ॥ सूर्यप्रीतिकरं ताम्रमारेण्यबल
 वर्धनं ॥ तस्मादस्य प्रदानेन नृणां तिरस्कृतमममेति ॥ इति ताम्रपात्रदानं ॥
 ॥ ॥ अथ कास्यपात्रदानं ॥ ॥ वाराहे ॥ अथेत्यादि ० कामाकामकृतपाप

नाराकामः ॥ मंत्रस्तु ॥ यानि पापात्पुनैकानि कामाकामकृतानि च ॥ कां स्यपात्र
 प्रदानेन तानि नश्यंतु मे सदा ॥ ॥ इति कां स्यपात्रदानं ॥ ॥ अथ प्रसंगात्कां स्य
 दानमपि न विष्ये ॥ ॥ अथेत्यादि ० ब्रह्मविष्णुशिवप्रीतिकामः ॥ मंत्रस्तु ॥ कां
 सिवां स्यान्निर्वाणं साक्षात्कां स्यमेतद्विज्ञावसुः ॥ कां स्यं विष्णुमयं यस्मादतः शान्तिं
 प्रयच्छमे ॥ ॥ इति कां स्यदानं ॥ ॥ अथ लोहपात्रदानं ॥ ॥ न विष्ये ॥ अथेत्यादि
 ० बौद्धैर्ज्ञानाज्ञानकृतपापक्षयकामः ॥ मंत्रस्तु ॥ ज्ञानाज्ञानकृतं पापं म
 या लोनात्कृतं चिरात् ॥ लोहपात्रप्रदानेन समपीडां व्यपोहत्वेति ॥ ॥ इति लो
 हपात्रदानं ॥ ॥ अथ शैष्यपात्रदानं ॥ ॥ विष्णुधर्मे ॥ अथेत्यादि ० कस्याप्यप
 परदारनिमर्शनादिपापक्षयकामः ० मंत्रस्तु ॥ केन्यादूषणतः पापं परदारान्नि

निमर्शने॥ रौप्यपात्रप्रदानेन तानि नश्यंतु ते सदेति॥ ॥ इति रौप्यपात्रदानं॥
 ॥ ॥ अथ सुवर्णपात्रदानं॥ ॥ वाराहे॥ अथेत्यादि० जन्मांतरसहस्रोत्पत्तु
 क्षतनाशकामैः० मंत्रः जन्मांतरसहस्रेषु यत्कृतं दुष्कृतं मया॥ तसर्वनाश
 माया तु स्वर्णपात्रप्रदानतः॥ इति स्वर्णपात्रदानं॥ अथ स्थाळीदानं॥ ॥ कृ
 त्वा ताम्रमयी स्थाळी पलानां पंचतिः शतैः॥ अत्राक्तस्तदधेन चतुर्थी शो
 नवायुतः॥ अत्राक्तो मन्मयी॥ यायसेनघृतं पूणशर्कराजलपात्रयुतां च स
 वस्त्रा मंडले संस्थाप्य गंधमध्यादिना लंकृत्य॥ आदित्ये ह न संक्रांतौ चतुर्दशा
 मष्टमीषु च॥ एकादश्या तृतीयायां विप्राय प्रीतिदाययेत्॥ ॥ अथेत्यादि०
 यावज्जीवे स कुडंबस्य यथेष्टमन्त्रतस्ततो ज्वादि लानकामः इमां स्थाळी पाय

संपूर्णां घृतशर्कराशकजलपात्रवस्त्ररतां मंडलं स्थां संलंकृतं गोत्राय शर्मणे० तु
 स्य महं संप्रददेन ममेति मंत्रस्त॥ इयं पायसपूजां तु स्थाळी घृतजलपात्रयुतां॥ दानात्सं
 पत्तिपात्रं स्पामतः पाहि महेश्वरेति॥ सुवर्णदक्षिणा॥ ॥ इति स्थाळीदानं॥ ॥ अथ
 वेदपुराणदानानि॥ वायवीये॥ अथ दशपुराणानि सहिरण्यानि पर्वणि॥ लिखि
 त्वायः प्रयच्छेत्सुविद्यापारगोत्तवेत्॥ रामयणं तारतं च दत्त्वा स्वर्गं महीयते॥ धर्मशा
 स्त्रतरो दत्त्वा स्वर्गलोके महीयते॥ त्रिविधे॥ धेनुदानसहस्रेण सम्यक् दत्तेन यत्कं
 ॥ तत्कं समवाप्नोति पुस्तके कप्रदानतः॥ इति॥ संगच्छतुर्दश॥ विद्योक्ता मदन
 रत्नेन दीयुराणे॥ विद्याश्चतुर्दश प्रोक्ता क्रमेण चर्यया लिखिताः॥ षडंगं चतुरो वेद
 धर्मशास्त्रपुरातनं॥ मिमांसा तर्कशास्त्रं चरता विद्याश्चतुर्दश॥ आसानवांता

रा०चंका

१०३

रोत्यन्ताः पराविद्याः सहस्रदाः ॥ इति ॥ युगतनेयुगणं ॥ तत्रैव कालमाह ॥ चंद्र
सूर्योपरागेवासंक्रांत्ययनवासरे ॥ शुक्लेक्षि शुक्लतद्वेत्रे कृत्वामंडपमुत्तमं ॥ चतु
रस्तवितातेचबद्धापुष्पोपशो निते ॥ तत्रत्यस्यामनेदिव्यं दिव्यं गंधादिवासितं
॥ तत्र संस्थापयेद्यंत्रेनागदंतमयं शुभे ॥ संस्थाप्य पुस्तकं तत्र नैगमं सारतादि
कं ॥ नैगमं वेदपुस्तकं ॥ पुण्यं पवित्रं संपूज्य वस्त्रालंकारनृषणैः ॥ पूजयेच्च
दिशां पाळां लोकपालान्यथाकमं ॥ कत्यास्त्रियश्च संपूज्यामातरः कल्याणव
ताः ॥ रास्त्रसद्भावविदुषिदद्यात्पुस्तकमुत्तममिति ॥ ॥ अथास्य दानप्रयोग
ः ॥ ॥ यजमानः कृतनित्यक्रियः शुचिः पुण्यकाले देशकोलो संकीर्त्य गोसहा
स्तदानसमफालावाप्तिर्स्वर्गलोकमहिमत्वसकलचतुर्दशविद्यावेदवेदांग

१०३

पारगत्वसिद्धिद्वारा श्री परमेश्वर प्रीत्यर्थं नृमुक्तपुस्तकदानमहं करिष्ये ॥ ॥ ३ ॥
तिसंकल्प्य ॥ ॥ पूर्वोक्तमंडपादियथाशक्त्वा कल्पयित्वा नागमयं त्रेवस्त्रद्व
यंबद्धपटसूत्रवे ॥ छिते पुस्तकं संस्थाप्य हैमीसारस्वतप्रतिमां रौप्यमयं सिंहवि
हंतुतत्रवाह्यपरितो लोकपालांश्चावाह्यतत्र कृत्वा सित्यः कुमार्यश्चावाह्य ॥ यागुगू
यासिनीवालीयाशकायासरस्वती ॥ इंद्राणीमहूर्जतयेवरुणांतीस्वस्तये ॥ इति सं
त्रेणयद्वा ॥ देवीवाचमजनयंत देवास्तां विश्वरूपाः पशोवोमदंति ॥ सानोमंदेष
मूर्जंडहानाधेनुर्वागस्मानुपस्तष्टुतैतु ॥ इति संत्रेणवा ॥ ॥ आवाहितदेवता
ः षोडशोपचारैरत्यचद्विजं च वृत्वा यथाविनयं वस्त्रालंकारादिभिः पूजयेत् ॥
अथेत्यादि ० गोत्रायशर्मणे ० संकल्पोक्तफलं संकीर्त्य ० इदं पुस्तकं प्रतिमायु

दा० चंडी०

१०४

तंससिंहं उर्णा पटवधं दृढसूत्रवेष्टितं नागमययंत्रे स्थितं यथाशक्ति सोपस्करयु
तं सारस्वतदैवतं तु स्यमहं संप्रददे तममेति ॥ मंत्रस्तु ॥ सर्वविद्याश्रयं ज्ञानका
रणं लब्धिताहारं ॥ पुस्तकस्य प्रदानेन प्रीणा तु मम तारती ॥ सारस्वती जगन्मा
ता ब्रह्माधिदैवतं ॥ अस्याः प्रदानावागीना प्रसन्ना जन्म जन्मेति ॥ ततः सु
वर्णं दक्षिणां दद्यात् ॥ इति पुस्तकदानं ॥ ॥ अथ रत्नदानं ॥ ॥ तविष्ये ॥ ॥
माणिक्यं पद्मरागं च वैडूर्यं वज्रमेव च ॥ मरकतं च गोमेदं पुष्परागं च मोक्षि
कं ॥ हरितं च नैवेता निरत्ना मुक्तानि सूरितिरिति ॥ रत्नादानां धरिर्लक्ष्मीस्वपदं
च प्रयच्छतीति ॥ ॥ अथेत्यादिना श्रीलक्ष्मीनारायणपदावाप्तिकामः ॥ मंत्रस्तु १०४
॥ यस्माद्वक्ष्ये सुसर्वेषु सर्वदेव्या व्यवस्थिताः ॥ तस्माद्वत्प्रदानेन वांछितं फलं

मत्तुमे ॥ इति नवरत्नादानानि ॥ ॥ मौक्तिकदानं मंत्रस्तु ॥ मौक्तिकं नृषणं विष्णोः
श्रियो गौर्याः शिवस्य च ॥ दानेनास्य मुखं चास्तरेहिकामुष्मिकं ममेति ॥ प्रवाळ
दानं मंत्रस्तु ॥ प्रवालं तुष्टिदं श्रीदं कांतिदं शुभदं तथा ॥ दानेनास्य मही सौख्यं रां
तिरस्तु सदा ममेति ॥ कर्णनृषणं दानं ॥ ॥ मंत्रस्तु ॥ नृषणं कर्णयोस्त्रीणां स्वर्ण
रत्नादिसंयुतं ॥ ताटकस्य प्रदानेन सौभाग्यं वर्धतां ममेति ॥ मांगल्यमणिदानं ॥
मंत्रस्तु ॥ मांगल्यमणयो लक्ष्म्याः गौर्याः प्रीतिकाराः सदा ॥ तस्मादेषां प्रदानेन
रांतिरस्तु सदा ममेति ॥ कुंकुमदानं मंत्रस्तु ॥ कुंकुमं शोभनं रम्यं सर्वदा मंग
लप्रदं ॥ दानेनास्य महत्सौख्यं सौभाग्यं सदा ममेति ॥ इति कुंकुमदानं ॥ ॥
अथ हरिद्रादानं मंत्रस्तु ॥ गौर्याः प्रीतिकरं तत्पुं हरिद्रा सर्वकामदा ॥ तस्मा

दा० चं० ५०

१०५

तस्याः प्रदानेन सौत्तागपुंजत्तजत्तति॥ इति॥ सिंहप्रदाने मंत्रस्तु॥ सिंहप्रदो
नितेरस्यगणेशस्य प्रियं परं॥ दानेनास्य पराजित्सीलिरामेचास्तु संततिरिति
॥ कस्तूरिदानं मंत्रस्तु॥ कस्तूरीनागपदनिम्बदेवमर्त्यजनप्रिया॥ दानेना
स्यैः सुखं नोगः शान्तिरस्तु सदा ममेति॥ कर्पूरदानं मंत्रस्तु॥ कर्पूरं शीतलं
चारुदेवर्षिगुरुसेवितं॥ तस्मादस्य प्रदानेन लक्ष्मीप्रीतिकाराममेति॥ कर्पू
रं रुचिरं विप्रग्रहाणे मंसुपूरितं॥ पुष्पगंधस्थितासामेकमलाप्रीयतामिति
॥ नानास्तु गंधद्रव्यदानं मंत्रः॥ गंधो मनोहरो दिव्यः शान्तिदः सुखदस्तथा
॥ तस्मादस्य प्रदानेन सुगंधः स्यात्सदा ममेति॥ इति नविष्णुपुराणोक्तं
नानाद्रव्यदानं मंत्रः॥ अथ देवे गलंतिकादानं॥ नविष्णुपुराणे॥ व

१०५

संतसमये ज्ञत्वा गत्वा देवालयं शुभं॥ शिवस्य विष्णोरर्कस्य इष्टदेवस्य वायुनः॥
स्तवंतं कारयेत्कुंतेन अछिन्तं देवमस्तु के॥ दिवा रात्रौ स्तवे देवं जलं मासचतुष्टयं
॥ स्तवंतं बिंदुसंख्यकाद्वै स्वर्गलोके महीयते॥ इति अत्र प्रयोगस्तु वसंते शुभदिने
स्थिरज्ज्वाहौ कृतनित्यक्रियः॥ आचम्य प्राणा नायाम्पुं अद्येत्यादि० देवशिरः
सिद्धवज्रजलं बिंदुसमसंख्यकाद् शिवपुरादिनिवासकामो मासचतुष्टयं दिवा
रात्रौ च देवे गलंतिकादानं महं करिष्ये इति संकल्प्य॥ प्रासादं सम्यक् प्रक्षाल्य
देवं पंचामृताद्युपचारैरस्य च देवे गलंतिकां बध्नीयात्॥ मंत्रस्तु स्कांदे॥ ॐ न
मः शंकरः शंभुर्नमो वापिशिवो हरः॥ प्रीयतां मे महारुद्रो जलसेकप्रदाना
तइति॥ एवं मासचतुष्टयं देवे गलंतिकादानं कृत्वा जंते प्येवं पंचामृतादिपू

हा० चं०
१०६

जनं कृत्वा यथाशक्ति ब्राह्मणाः शौजयित्वा देवेभ्यो दक्षिणां दद्यादिति ॥ त्रयाः ॥
गामपिलोकातामुदकं जीवनं स्मरते ॥ पवित्रममृतं यस्मात्तदेयं पुण्यमिच्छ
तेति ॥ ॥ इति स्कांदे कृतदेवगलंतिकादानं ॥ ॥ अथ प्रपादानं ॥ ॥ न विष्ये ॥
अतीतेस्मालुने मासि प्राशे चैत्रमहोत्सवे ॥ पुण्येऽपि विप्रकथिते मंडपं का
रयेत्ततः इति ॥ पुरमध्ये चतुष्पथे जलरहिते मार्गे बृहन्मूले प्रपाते मंडपं का
यित्वा तन्मध्ये सुगंधकान् जलकुंजान् संस्थाप्य ॥ प्रपापालकं बहून् पुत्रं सं
स्थाप्य प्रार्थयेत् ॥ प्रयेयं सर्वतामात्यामृतेभ्यः प्रतिपादिता ॥ अस्याः प्रदा
नात्सकला मम संतुष्टनोरथा इति ॥ ततो निवारितं तोयं देयं मासि चतु
ष्टय ॥ त्रिपक्षं वा महाराजजविनाज्जीवने परं ॥ प्रत्यहेकारयेत्तस्यो जोज

१०६

पेक्षकितो द्विजान् ॥ अनेन विधिना यस्तु ग्रीष्मोत्पापप्रणाराते ॥ पात्नीयमुत्तमं रघा
त्तस्य पुण्यफलं शृणु ॥ कपिलाशतदानस्य सम्यक् दत्तस्य यत्फलं ॥ तत्फलं सम
वाप्नोति सर्वदेवैः सुपूजिता इति ॥ ॥ इति प्रपादानं ॥ ॥ अथ हैमंतिकेऽग्निदानं ॥
॥ इति न विष्ये ॥ अग्निं हैमंतं त्रिचिरेरुतौ तीर्थे सुरालये ॥ मवे देवाळये चैव अग्निं
प्रज्वालयेत्तु यः ॥ षष्टिवर्षसहस्राणि स्वर्गलोके सहीयते ॥ इति तथा च ज्वालये
द्वक्त्रिसेवनायं द्विजन्तान् ॥ दातव्यं दीपकोरं देवमुद्दिश्य माधव ॥ इति माधवो
क्तेश्च ॥ ॥ इति हैमंतं त्रिचिरुतावग्निदानं ॥ ॥ अथ दीपदानं ॥ सर्वतः ॥ देवाणां
रे द्विवागारे दीपं दद्याच्चतुष्पथे ॥ मेधाविज्ञानसंपन्नश्च ह्यश्वसदानवेत्ततपो
त्तरायणे दीपदानं ॥ अतिप्रशस्तं ॥ मंत्रस्तु ॥ दीपो ज्ञानप्रदो नित्यं देवतानां हि ॥

हा० चंडी०

१०७

यः सदा ॥ दानेनास्य न वेत्सौ रं वं शं तिर्मे वां छितं फळं ॥ सुज्योतिस्ते लयात्रं
च दीपं वा कुसमस्ततं ॥ सुखस्यादस्य दानेन शंतिरस्त सदा ममेति ॥ इति
दीपदानं ॥ ॥ अथ पांथपरिचर्या ॥ ॥ नवीष्ये ॥ ॥ पांथं परिचरेद्यस्तत्राय
नासननो जनेः ॥ सस्यत्येन प्रयासेन जयति क्रतुयाजिन इति ॥ तथा ॥ अ
प्रणेद्येति धिः सायं मपि वा नृत्तुणो दकैरिति ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ प्रचेता अपि
॥ यः सायं चैश्वदेवांते सायं वा गृहमागतः ॥ देववत्पूजनीयो सौ सूर्यो दुः सोति
धिः सता इति ॥ तथा ॥ दिवा तियो तु विमुखे गते यस्यातकं नृणां ॥ तदेवाष्ट
गुणं पुसां सूर्यो ह्यपि मुखे गते ॥ तस्मात्स राक्षसां राजेन्द्र सूर्यो दुः सोति धिनरः ॥
पूजयेत्पूजिते तस्मिन् पूजिताः सर्वदेवता इति ॥ ॥ इति पांथपरिचर्या ॥ ॥ अ

१०७

थ गोपरिचर्या ॥ विष्णुः ॥ गेवां कंडयते चैव सर्वकल्मषनाशन ॥ गवां प्रास प्र
दानेन स्वर्गलोके महीयते ॥ इति प्रासदानं मंत्रस्त्वपराके ॥ सुरमिस्त्वेतगता
तादै विविष्णुपदे स्थिता ॥ सर्वदेवमये प्रासं मया दत्तमिदं प्रसा ॥ प्रार्थना नंत्रस्तु ॥
ततः सर्वमये देवि सर्वदेवैरलंकृते ॥ मातर्ममा तिलवितं सफलं कुरुने दिनीति
प्रार्थयेत् ॥ ॥ इति गोपरिचर्या ॥ ॥ अथ धर्मघटदानं ॥ ॥ विष्णुः ॥ श्रीतलेन सुगं
धेनवारिणा पूरितं घटं ॥ शुक्लचंदनलिसांगं पुष्पदामोपशो नितं ॥ दध्मोदनमृतं
कुर्याच्छ्रावं तस्य चोपरि ॥ उपनछत्रं संयुक्तं धर्मो रं वं कल्पयेद्घटं ॥ पुष्पा दत्तं गृ
हीत्वा तु इति मंत्रमुदीरयेत् ॥ नमोस्तु विष्णुरूपय नमः सागर संतव ॥ अथ पांथ
पार्थना स्मात्स्वं दुःख संसारसागरादिति ॥ प्रार्थना मंत्रस्तु ॥ उदकुं नो मया

हा० चं० ३०

१०८

दत्तो ग्रीष्मकाळे दिने दिने ॥ ग्रीतोदकप्रदानेन प्रीयतां मधुसूत ॥ इति न विष्ये ॥ प्रस
हधर्मघटको वस्त्रसंवेष्टितो नवा ॥ ब्राह्मणस्य गृहे देयः ग्रीतामलजलः शुचिः ॥
वसंत ग्रीष्मयोर्मध्ये पानीयं यः प्रयच्छति ॥ पालेपुष्पसुर्वर्णस्य फलमाप्नोति मा
नवः ॥ मार्गशीर्षे तस्मात्प्रदत्तं तु यः क्षिपेत् ॥ दिने दिने सहस्रस्य गवां दान
फलं च तेन ॥ उच्चापतंतु ॥ मार्गशीर्षमासे कायं ॥ न विष्ये ॥ मंडकाक्षेपक ॥ न
अपक्वानैः सर्वकामिकैः ॥ उद्दिश्य शंकरं विष्णुं ब्रह्मणमैशं च वापि हन ॥ ततः
सति लंघ्नीं ह्यश्वनेन मंत्रेण दद्यात् ॥ राघधर्मघटो दत्तो ब्रह्मविष्णुशिवात्मकः
॥ अस्य प्रदानात् सकलाममसंतु नो रथा इति ॥ अनेन विधिना यस्तु धर्मकुंतं
प्रयच्छति ॥ वसंत ग्रीष्मसमहर्षे स्वशांतिरस्तु सदा स मेति ॥ योगप्रदानफलं

१०८

लनेन ॥ इति धर्मघटदानं ॥ कच्छदादानमंत्रस्तु ॥ ॥ कलशं वज्रं दं न व्यंजकेन
परिपूरितं ॥ दानेनास्य महत्सौख्यं शांतिरस्तु सदा स मेति ॥ अथ जलपात्रदान
मंत्रोपि ॥ वारिणा पूरितं पात्रं तापत्रयहरं शुभं ॥ देवर्षिपितृभ्योऽस्तु र्भ्यः गृहाणतु
सत्तमेति ॥ अथ यज्ञोपवीतदानं ॥ बौधायनः ॥ यज्ञोपवीतदानेन जायते ब्रह्म
वर्चसः ॥ तस्मात्तानि प्रदेया निवाहणेनो विपश्चिते ॥ ॥ इत्युपवीतदानं ॥ अथ मा
सदानानि ॥ हेमाद्रौ ॥ माघे तिष्ठदा नात्यायनाशः ॥ यमलोकं जयकाश्र्म ॥ फा
ल्गुने प्रियंगुदानाच्च ह्मीवात्सवेति ॥ चैत्रे चित्रस्तदानात्सौख्यवान्भवति ॥ वैशा
खे प्रपूषदानात्सर्गप्राप्तिः ॥ ज्येष्ठे च दानात्सर्वान्कामानवाप्नोति ॥ आषाढे चं
दनकर्पूरदानात्सकलात्फलतिशयः ॥ श्रावणे वस्त्रदानात्सहाफलं ॥ ताद्रे फणि

रा०चं०का०

१०९

तदानात्फलातिशयः॥आश्विनेष्टदानेनरूपवान्॥कार्तिकेदीयान्तदानाच्चा
नर्गलफळं॥मार्गशीर्षेजवणदानाद्वावात्॥पौषेस्वर्णदानात्तुष्टिमान्॥स
र्वमासशुक्लपक्षेषुयुष्मदानात्तहालक्ष्मीमवाप्नुयात्॥कृष्णपक्षेषुफलदाना
त्फलातिशयः॥॥इतिमासपक्षदानानि॥॥अत्रत्यः॥अथधामासेदानं॥
॥हेमाद्रौपाद्ये॥॥अधामासेतुसंप्राप्तेगुप्तसर्पिर्युतानिच॥चंद्रवद्वर्तुळा
सम्यक्ब्रीहिएककृतानिच॥साज्यातिदधिसिन्धुमिश्राणिअधामासेत्पोत्तम॥
त्रयस्त्रिंशदपूपानिदातव्यादिनेदिने॥वृत्तीपातदिनेयद्वाद्वादव्यामथवा
तृप॥पौष्णमास्यासमायावातवम्पावात्पोत्तम॥अष्टम्यामथपंचम्याकु
याद्विंशतमनुत्तमं॥अधामासेतुसंप्राप्तेत्रयस्त्रिंशदुद्देवताः॥उद्दिश्यापूप

१०९

दानेनपृथ्वीदानफळंलभ्येत॥इति॥देवतानामातितुत्तविष्ये॥विष्णुंजिह्नुंम
हाविष्णुंहरिंकुल्लमधोऽस्यजं॥केशवंमाधवराममच्युतंपुरुषोत्तमं॥गोविंदंम
नंश्रींश्रीकंठंविश्वसाक्षिणं॥नारायणंमधुरिपुमनिरुद्धिस्त्रिविक्रमं॥वासुदेवं
जगद्योनिमनंतंशेषरायिनं॥संकर्षणंप्रद्युम्नंचदैत्यारिंविश्वतोमुखं॥जनार्द
नंधरावासंश्रीपतिंप्रतिनामसिः॥त्रयस्त्रिंशदपूपानिकांस्पपात्रेनिधायच॥
सद्यैधतंसहिरण्यंचब्राह्मणायनिवेदयेत्॥अथेत्यादि०ममममस्तयापक्षय
स्त्रीपुत्रपौत्रादीनांचायुरारोग्यधनधात्यादिसंपत्तिवृद्धिपृथ्वीदानसमफलावा
सिविपुवादिश्रीपत्यत्रयस्त्रिंशदेवताउद्दिश्यश्रीपुरुषोत्तमनास्करप्रीतिकाम
श्चगोत्रायशर्मणे०सुपूजितायेदंवायनकंत्रयस्त्रिंशदपूपीद्येत्कांस्पपात्रसम्प

दा० चं० ३०

११०

वर्णघृतनाबूळफळदक्षिणादिसोपस्करं श्रीविष्णुरूपाय तु त्वमहं संप्रददेन
ममेति वदेत् ॥ दानं मंत्रस्तु ॥ विष्णुरूपी सहस्रारुः सर्वपापप्रणशानः ॥
अपूपान्नप्रदानेन मम पापं व्यपोह तु ॥ नारायण जगद्बीजनास्करप्रतिरू
पकः ॥ दानेनानेन पुत्रांश्च सपदं चानिवर्धय ॥ यस्य हस्ते गदाचक्रं गरुडो य
स्य वाहनं ॥ शंखः करतले यस्य स मे विष्णुः प्रसीद तु ॥ कलाकाण्ठादिरूपे
णेति मेघघटिकादिना ॥ यो वंचयति नूतानि तस्मै कालान्नैतमः ॥ कुरु क्षेत्र
मय देवः सूर्यपर्वद्विजो हरिः ॥ पृथ्वीसममिदं दानं गृहाण पुरुषोत्तम ॥ मल
नां च विष्णुर्धर्मपापप्रशमनाय च ॥ पुत्रं पौत्रादि वृद्धं धर्मं प्रदत्तं तव नास्क
र ॥ मंत्रैरेतैश्च यो दद्यात्त्रयस्त्रिंशदपूपकान् ॥ प्राप्तोति विपुलां लक्ष्मीं पुत्र

११०

पौत्रादिसंपदमिति ॥ इत्युक्तं महानारते च ॥ ॥ रात नमलमासव्रतं तु दान
रूपं सर्वेषां नित्यं ॥ मलमासं यदा संधोपासत तर्पणं ॥ श्राद्धादित्यमंजा
यं निष्कळं तद्व्रतं विनेति ॥ न विष्ये ॥ करेण प्रत्यवायोक्तेः ॥ ॥ इति धिमा
से दानरूपव्रतं ॥ अथ प्रातर्नित्यघृतपात्रछायादानं ॥ ॥ न विष्ये ॥ ॥ कां
स्यात्र स्थिता ज्ञेयश्चात्मरूपं निरीक्ष्य तु ॥ समुवर्णमुषो दद्यात् सर्वविघ्नो
पशान्तये ॥ ॥ अथेत्यादि ० ममेतच्छरीरावच्छिन्नसमस्तपापक्षयसवग्रह
पीडाशांतिशरीरोत्थार्तिनाशममैतः प्रसादायुष्यायुरारोग्यादिसर्वसौ
ख्यकामो गोत्राय शर्मणे ० इदं स्वदेहछायावीक्षितं ज्यपूरितं कांस्यात्र स
मुवर्णं विष्णुर्देवतं तु त्वमहं संप्रददेन ममेति ॥ मंत्रोक्तु ॥ यालक्ष्मीयश्च मे

दा० चं० का०

१११

दोस्तोसर्वंगे समुपस्थितं ॥ तत्सर्वं नारायाज्यत्वं श्रियमायुश्च वर्धय ॥ आज्यं ते
जः समुद्दिष्टमाज्यं यायहरं स्मृतं ॥ आज्यं सुराणां माहारः सर्वमाज्ये प्रतिष्ठि
तं ॥ अज्यपात्रप्रदानेन शान्तिरस्तसदमम ॥ इति नित्यछायादानं ॥ ॥
अथ संक्रातिदानानि विश्वामित्रः ॥ ॥ मेषसंक्रमेणेनानौ मेषदानं महा
फलं ॥ वृषसंक्रमणं दानं गवां प्रोक्तं तथैव च ॥ वस्त्रान्नपानदानानि त्रिषु
ने विहितानि तु ॥ घृतधेनुप्रदानं तु कर्कटं च विनिश्चयते ॥ पात्रं दद्यात्समु
वर्णसिंहे च विहितं तथा ॥ मैकस्याप्रवेशे वस्त्राणां वेश्मना दानमेव च ॥
कीटोदृष्टिकः ॥ धनुप्रवेशे वस्त्राणां यानानां दानमुच्यते ॥ शयप्रवेशे दारु
णां दानमग्रे स्तथैव च ॥ सप्तो मच्छः ॥ कुत्तप्रवेशे दानं तु गवां संबुत्तणस्य च ॥

१११

शान्तप्रवेशे तु स्नानमावासा मपि चोत्तमं ॥ दानान्यथैतानि मया द्विर्जैः प्राक्ता
निकाळेतु नरः प्रदत्त्वा ॥ प्राप्नोति कामं मनसा स्वर्गाद्यं तस्मात्स्वरां संतिहिकालदा
नं मिति ॥ ॥ अत्र काळसमयः ॥ ॥ इति संक्रातिदानानि ॥ अथ नानाधान्यदा
नानि ॥ तत्र मंत्राः ॥ हेमाद्रौ दानं खंडे ॥ देयं तद्योनयेत्पूर्वतं तोविष्टं च पूजयेत् ॥ त
त्र मंत्रैः प्रदद्याद्देसर्वदानेष्वयं विधिरिति ॥ तत्रादौ नंदुलमंत्रः ॥ पावनात्सर्वयज्ञे
षु प्रशस्ता हेमकर्मणि ॥ तंदुलानां प्रदानेन प्रीयतामग्निदेवताः ॥ तथा ॥ ब्रीहि
जास्तंदुळाः रुद्धाः पितृदेवद्विजप्रियाः ॥ तस्मादेषां प्रदानेन सर्वकामांश्च मे सदा
॥ ब्रीहिदानमंत्रस्तु ॥ ब्रह्मणानिर्मिताः पूर्वंब्रीहयो यज्ञसधने ॥ अनेन ब्रीहि
दानेन मम संतु मम नौरथा इति ॥ यवदानमंत्रस्तु ॥ धान्यराजाश्च मैत्रेयसुरा
ना

रा०चं०

११२

प्रीतिकरायवाः॥ तस्मादेवांप्रदानेन ममास्त्वन्निमंतं फळमिति॥ तथा॥ पूर्वमेव
हियज्ञार्थं ब्रह्मणानिर्मितायवाः॥ अनेन यवदानेन शान्तिरस्तु सादा ममेति॥
गोधूमदानमंत्रस्तु॥ धान्यचूडामणिर्जंबुद्वीपे गोधूमसंज्ञदुः॥ गंधर्वसौख्यत
स्मिन्नादतैः शान्तिं प्रयच्छतु॥ मुरुदानमंत्रस्तु॥ मुरुधान्यप्रियं चैव मनुष्याणां
तस्मिन्नामांशान्नतः शान्तिं सदा स्तुमे॥ चणकदानमंत्रः॥ पुरा गोवर्द्धनो हार
समये रुचुरक्षिताः॥ चणका सर्वपापघ्नाश्च तः शान्तिं प्रयच्छमे॥ कुक्षित्य
दानमंत्रस्तु॥ अग्निगर्ते द्रवाः सौम्याः बळारोग्ययशः प्रदाः॥ कुक्षित्यानां प्र
दानेन शान्तिरस्तु सदा ममेति॥ अथ तिलदानं॥ तिलाः पापहरा निसा
विष्णुदेहसमुद्भवाः॥ तस्मान्नेवांप्रदानेन पापेनाशाय मे सदा॥ इति॥ स्वर्ण

११२

तिलदानमंत्रस्तु॥ तिलाः स्वर्णमया देवदुरितक्षयकारकाः॥ विष्णुप्रीतिक
रानित्यमतः शान्तिं प्रयच्छमे॥ इति॥ सामान्यतः सर्वधान्यदानमंत्रस्तु॥ धान्यं
करोति दातारमिह लोके परत्र च॥ तस्मान्नस्य प्रदानेन मम संतु मनोरथा इति॥
समुवर्णतिलपात्रदानमंत्रस्तु॥ तिलाः पुण्याः पवित्राश्च सर्वपापहराः
शुक्लाः॥ शुक्लाश्चैव तथा कृष्णा विष्णुगात्रसमुद्भवाः॥ यानि कानि च पापानि ब्र
ह्महत्यासमानि च॥ तिलपात्रैश्च प्रदानेन तानि न संतु मे सदा॥ निष्पावदानमं
त्रस्तु॥ निष्पावानिर्मिताः पूर्वलोकानां हितकाम्यया॥ तस्मादेवांप्रदानेन म
म पापं व्ययोहतु॥ प्रियंगुदानमंत्रस्तु॥ प्रियंगवः प्रियायस्मादग्नेश्च हव्य
साधनाः॥ तस्मादेवांप्रदानेन पावको वरदस्तु मे॥ रपामाकदानमंत्रस्तु॥

दा० न०

११३

॥ रपामाकास्तसदापुण्यायदासाधनदाश्रुताः ॥ अतस्तेषां स्तेप्रदानेन प्रा
वकीनतदाः सदेति ॥ कोद्रवदानमंत्रस्तु ॥ कोद्रवानिर्मितादेवः प्रणिनां जी
वनायवे ॥ तस्मादेषां प्रदानेन प्रीणातु पुरुषोत्तमः ॥ कंबलदानमंत्रस्तु ॥
यावनाब्धः प्रियकराः कांतिपुष्टिवच्चप्रदाः ॥ तस्मादेषां प्रदानेन यस्य पू
णं गृहं ममेति ॥ अथ मसूरादानमंत्रस्तु ॥ सावत्करामसूरास्तदु रितदा
यकारकाः ॥ तस्मान्नेषां प्रदानेन विष्णुप्रीतिकारो ममेति ॥ समान्यमंत्रस्तु
त्रयोध्यः ॥ इति हेमाद्रौ नाता धान्यदानमंत्राः ॥ अथांतदानमंत्राश्च पितृत्रैव
॥ आदौ पायसदानमंत्रस्तु ॥ ॥ पायसं र्वाकरायुक्तं स घृतं कां स्य ज्ञा जतं ॥ प्र
दाना न्मे फलं चास्तरे हिकामुष्मिकं च यत् ॥ मंडुकरान्तमंत्रस्तु ॥ सूर्यमंड

११३

वसं नूता गोष्पुङ्गुधयुताः प्रियाः ॥ जनार्दनादिदेवानां मतः पाहिसनातत ॥
आदनदानमंत्रस्तु ॥ अन्ते ब्रह्ममयं साक्षान्तराणां प्राणरक्षयां ॥ आदनस्य प्रदा
नेन मम संतु मतो रथा इति ॥ दधन्तदानमंत्रस्तु ॥ चंद्रमंडलं मध्यस्थं चंद्रा
बुदममप्रतं ॥ दधन्तस्य प्रदानेन प्रीयतां वामतो ममेति ॥ कसरान्तदान
मंत्रस्तु ॥ कसरान्तं स्वाडवयं देवानां प्रीतिवर्धनं ॥ घृतमंजनसंयुक्तं दत्त्वा रौ गैर्वि
मुच्यत इति ॥ नातान्तदानमंत्रस्तु ॥ अन्ते केशवस्य प्रिया ज्ञा रान्नुब्रह्मा
दितुष्टिदाः ॥ पृथग्विधास्तृपाद्यायुक्तं तु बलमौरसमिति ॥ सर्वान्तदानमं
त्रस्तु ॥ अन्तमेव यतो लक्ष्मी अन्तमेव जनार्दन ॥ अन्ते ब्रह्मा खिलत्राणमा
स्तमे जन्म जन्मति ॥ इति हेमाद्रौ शुकान्तदानमंत्रः ॥ अन्तेपिकेचनमंत्रा

दानं च०

११४

सत्रसारवसक्तुदानमंत्रस्तु॥ प्रजापत्यामया प्रोक्ताः सक्तुवोयज्ञकर्मणि॥
तस्मादेषां प्रदानेन प्रीयतां मे प्रजापतिरिति॥ अथ राकरादानं॥ अमृतं
स्य कुलोत्पन्ना ऐश्वर्या तु राकरा॥ सूर्यप्रीतिकरानित्यमतः शान्तिशान्तिप्र
यच्छ मे॥ तथा॥ राकरेक्षुरसोद्भूता सदा स्वदुकराः प्रिया॥ दानो नो स्यात्कर्म
नित्यं तुष्टास्वबीजदेवता इति॥ गुडदानमंत्रस्तु॥ प्रणवः सर्वमंत्राणां ना
रीणां पार्थिवतीयथा॥ तथारसानां प्रवरः सदैवैक्षुरसो मतः॥ समतस्मा
त्यरां शान्तिं ददस्व गुडसर्वदेति॥ इक्षुदानमंत्रस्तु॥ इक्षुदंडं गुरुतरं रसा
लं सर्वकामदं॥ तुल्यदानेन तेनाशु प्रीयतां परमेश्वर इति॥ मधुदानमं
त्रस्तु॥ यस्मात्पितृणां प्राद्विचप्रीतं मध्यमृतोद्भवं॥ तस्मादस्य प्रदानेन

११४

मोक्षः स्यादुःखसागरादिति॥ धतुदानमंत्रस्तु॥ कामधेनोः समुद्भूतं देवानां
मुत्तमं हविः॥ आयुर्विवर्द्धनं यौतुराजं पातु सदैव मामिति॥ तैलदानमंत्रस्तु
॥ तैलं पुष्टिकरं नित्यमायुर्वर्धनाशनं॥ असंगत्यहरं श्रीदमतः शान्तिं
प्रयच्छ मे॥ नवनीतदानं॥ कामधेनोः समुद्भूतं विष्णोः प्रीतिकरं परं॥ नव
नीतप्रदानेन वलं पुष्टिं च मे च्युतेति॥ तथा॥ क्षीरार्णवसमुद्भूतं विष्णोः स्तु
ष्टिकरं सदा॥ नवनीतप्रदानेन वांछितं चास्तु मे सदेति॥ क्षीरदानमंत्रस्तु
॥ अलक्ष्मीहरणं नित्यं नित्यं सोऽन्नायवर्धनं॥ क्षीरमंगलमायुष्यमतः ना
तिप्रयच्छ मे॥ तथा॥ क्षिप्रं तां जीवन् क्षीरं पितृदेवप्रियं सदा॥ कान्तिदं पुष्टि
दं नित्यमतः शान्तिं प्रयच्छ मे॥ दधिदानमंत्रस्तु॥ क्षीरमल्लसमुद्भूतं देववि

दान० च०

११५

पितृसिद्धिं॥ दधिस्नाने मृतं नित्यमतः शान्तिं प्रयच्छमे॥ तक्रदानमंत्रस्तु॥ त
क्रंदधिसमुद्रतं प्राणिनां तृप्तिदं परं॥ अतस्तस्य प्रदानेन शान्तिरस्तु सदा स
मेति॥ पुष्पदानमंत्रस्तु॥ मनोहराणि पुष्पाणि सददिव प्रियाणि च॥ अ
तस्तेषां प्रदानेन मम संतु सुराः प्रयादति॥ फलदानमंत्रस्तु॥ फलानि
मधराणीह मुनिदेव प्रियाणि च॥ तस्मात्तेषां प्रदानेन स फळा मे न नोर
यादति॥ तथा॥ मनोहराणि रम्याणि नित्यं स्वादुकराणि च॥ फलानां सं
प्रदानेन संततेस्तु फलं ममेति॥ तांबूलदानमंत्रस्तु॥ सीयस्करं त्रतांबू
लं सर्वदा मंगलप्रदं॥ प्रियं चैव तु देवानां सौगंध्यं वदने स्तुते॥ पादुकादा
नमंत्रस्तु॥ कंठकोष्ठिष्ठपाषाणवृश्चिकादिनिवारणे॥ पादुके संप्रदत्ते मे

११५

दिज्ञप्रीत्या प्रगल्भतामिति॥ उद्यानहमंत्रस्तु॥ उद्यानहो प्रदत्ते मे कंठकादिनि
वारणे॥ सर्वमार्गेषु सुखदो अतः शान्तिं प्रयच्छमे॥ छत्रदानमंत्रस्तु॥ इहामु
त्रातपत्राणां कुतुते केशव प्रभो॥ छत्रं त्वत्प्रीतये दत्तं ममास्तु तत्सदा शुभं॥
चामरदानमंत्रस्तु॥ शशांककरसंकाशं हिमडिंडीरया दुरं॥ प्रोत्सारया शु
दुरितं चामरामरद्वजेति॥ पत्रिकादानमंत्रस्तु॥ पत्रिका सर्वजंतूनां शांता
नंदकरी शुभा॥ देवेन्द्रप्रीतये दत्ता अतः शान्तिं प्रयच्छमे॥ अजनदानमंत्रस्तु
॥ अजने वायुदेवस्य ग्रीष्मकाळे सुखप्रदं॥ अस्य प्रदानात्स कला मम संतु
मनोरथादति॥ दर्पणदानमंत्रस्तु॥ दर्शवैर स्वमादर्शनं मंगलदायकं॥
शौचसौत्ताग्यसत्कीर्तिमंगलं ज्ञानमस्तु मे॥ अथ कूसांडने दे॥ न विष्णु

रा०चं०

११६

गयो॥ब्रह्महत्यादिपापघ्नं कुशमांडं सुतसौख्यदं॥कार्तिकेयसंमम्यादद्यात्॥
यदिनेप्यपीति॥अथेत्यादि०समब्रह्महननादिसमस्तपापक्षयपूर्वकबहु
यौत्रश्रीसौनाम्यादिसकळमतोरथावासिकुशमांडबीजसमसहस्रसंख्याका
ब्रह्मलोकानवासकामोगोत्रारामयो०सुपूजिताय०इदं कुशमांडफलबहु॥
बीजाढ्यं घृतं तृणं तिळं मुक्ताप्रवाकरत्नहैमफलतांबूलवस्त्रादियुतं गो
धूमराग्निस्थितं वनस्पतिदैतंतुल्यं महंसंप्रददेत्तममेति द्विजहस्तेजळं दद्यात्
॥सुवर्णदक्षिणादानं चैतुतत्रैव॥ब्रह्महत्यादिपापाब्रह्मणानिर्मितापुरा
॥कुशमांडं बीजं पुत्रपौत्रादिवृद्धिदं॥मुक्ताप्रवाळहैमादियुक्तं दत्तं तवष्टि
ज॥अनंतयुष्मफलदं सैमंतः शक्तिप्रयच्छमे॥कुशमांडदानं॥इति॥अथहे

११६

मदानं॥वायवीये॥निष्कमात्रं पवित्रं वातर्धं पादमेववा॥तंडुलाढकसंपूर्णं॥
पात्रे पात्रांतरेत्यसेत्॥आर्द्राढकतिलैः पूर्णं तस्मापरिघृतात् त्वितं॥तिलाधमान
तः पात्रे घृते तद्देमवित्यसेत्॥गोमयेनोपलिप्तायां नूतनौतत्रितयं त्यसेत्॥विषं च
तद्विरण्यं च शंखं सुस्वाप्तपूजयेत्॥आत्मछायाहिरण्यं च तिलतंडुलमेवच॥वि
लाकपदद्याद्विप्राय शिवः संप्रीयतामिति॥आयुरारोग्यसंप्रीतितस्मिन्काले न वि
ष्मति॥इति हेमदानं॥अथ तिलपात्रदानं॥माघमासे तु संप्राप्तेशु कुपहोदि
नोत्तम॥गोमयं मंडलं कृत्वा चतुरस्रं महामते॥नववस्त्रं समास्तीर्य कृत्वा जिन
समन्वितं॥द्रोणावरं स्तिलांस्तत्र निधाय वसनोपरि॥मयमष्टदलं कृत्वा नृजं
तत्कर्णिकोपरि॥निष्कमात्रं सुवर्णं स्पृष्ट्वा यजेच्च ततोपरि॥ध्यायेच्च तु नृजं देवं

दा० चे०

११७

प्रणतार्तिहरं हरिं ॥ हिरण्यगर्भममृतं श्रीगर्भपरतः परं ॥ शंखचक्रगदापाणिपी
तवासमच्युतं ॥ श्रीवत्साकं जगद्दीजं सर्वकारणं कारणं ॥ कविपुराणविश्वेशं
पुंडरीकनिनेक्षणं ॥ आसीतं कर्णिकामध्ये सर्वशक्तिसमन्वितं ॥ पूज

अथ देवाविशेषे मकरसंक्रांतौ सौताग्यवतीनां दानविशेषोक्ते हेमाद्रौ व्यासेन ॥
सौताग्यद्वयदानं च स्वीतिः कार्यं प्रयत्नतः ॥ सत्तर्कानिः संक्रांतौ फलादीनां प्र
घेरवौ ॥ दानेषोऽत्र संख्याकमेकैकस्य फलस्य च ॥ हेमाराजतकोस्यानां जाजना
नियधानवेत् ॥ वधितफलदानमंत्रः ॥ सतिलगुडसंयुक्तं रसप्रीतिकरं नृणां ॥

११७

वर्धितं संगृहणे दमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ सतिलगुडपिष्टग्रासदानमंत्रः ॥ मकरेकै
तुसंघासे ग्रासतिलगुडो द्विजे ॥ दानेन पुत्रसौताग्यं धनधातुसदास्तमे ॥ तौ उदा
नमंत्राः ॥ हिरण्यादीर्ननपात्राणि तांडातिमत्तयातिवा ॥ गृहाणे मोनिवैषस्ता
ज्ञास्करः प्रीयतामिति ॥ ॥ गोधूमपिष्टदानमंत्रः ॥ गोधूमजातितं पिष्टं शर्कराघृ
तसंयुतं ॥ द्विजवर्यगृहाण त्वमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥ शर्पस्त्राईतं दुग्धदानमंत्रः ॥ तं
दुग्धं शान्तिं विजाः रुक्माः साद्रिः शर्पमवस्थिताः ॥ संघदानेन वैतेषां शान्तिः
स्तु सदा मम ॥ ॥ पायसपूरितं कोस्यदानमंत्रः ॥ सौताग्यजाजने कोस्यपाय
सान्तेन पूरितं ॥ दानेनानेन सौताग्यं शान्तिरस्तु सदा मम ॥ ॥ सफळपुष्पक
दक्षीस्तदानमंत्रः ॥ कदलीसर्वदोषघ्ना हेमवर्णा वरीवृता ॥ दानेनास्यां ॥ पु

हा० चं० १०

११८

त्रयोत्रं सौताग्यं चास्तमे सदा ॥ ॥ सौताग्यं प्रव्ययुतं चर्यदानं मे त्रः ॥ सैकं च
कं वस्त्रयुगे तथा कणवितं स कैः ॥ कंठ सूत्रादि चर्यं स्ठ दानात्मा तु शिवाम
॥ ॥ जानकी प्रीतये चर्यं च कदानं मे त्रः ॥ रामयस्ती महातागे सौताग्यं
यसंयुतं ॥ गृहाणे माति चर्याणि सौपस्काराणि जानकी ॥ ॥ सौताग्यं ता
ग्यमारोग्यं सुतं सौख्यं सदा स्तमे ॥ ॥ अथ षोडश विप्रेभ्यः सांग षोडश फ
ल दानानि ॥ ॥ न विष्णुपुराणे ॥ ॥ दानं षोडश संख्या कमे कैकस्य फलस्य
च ॥ एवं षोडश विप्रेभ्यो दत्वे सितमवाप्नुयात् ॥ इत्यादि ॥ ॥ अथेत्यादि ० म
म समस्त पापक्षयपूर्वकं सकल सौताग्यं स्त्री पुत्रपौत्र ईसितानंत फलवा
स्येदीयमानं सकलं सम संख्या वर्ष सहस्रावच्छिन्नं देवांगनाति सहस्रो गो

११८

त्रानेक सुरवावाप्तिका मश्नानां नाम गोत्रेभ्यो ब्राह्मणेभ्यः षोडश संख्या कैः सः
सुपूजितेभ्यः इमानि षोडश षोडश संख्या कानि अमुक फलान्ये कैक सैस गोधू
मतो बुद्ध फल दक्षिणा युतानि वनस्पति देवतानि दातुं सहस्रं तृतेन ममेति द
त्वा प्रणमेदिति दानं मे त्रस्तु ॥ फलैः षोडश संयुक्तं स्वर्ण धान्यादि संयुतं ॥ दिज
वर्यं गृहाण त्वं मम संतु मम नोरथा ॥ ॥ षोडशिका फल दानं ॥ अथ अतीयाते
स्तवर्ण दानं ॥ हे मादौ ॥ शं कु कर्ण प्रलंबो हलं बन्धू दीर्घ नाशिक ॥ अष्टनेत्र
चतुर्वक्त्र विस्तीर्ण शयोजन ॥ अतीयातन मस्ते सुसोम सूरत प्रतो ॥ यत्किंचि
द्वियते स्वर्णमैरुतुच्छं तु तद्भवेत् ॥ इति ॥ अथेत्यादि ० मम समस्त पापक्षयपूर्
वकं हे मय हि मा चक्षु दानं ॥ सम फलवात्स्यक्षय्यं सुरवश्री सूर्य जनार्दन

रा० चं० ५०
११७

प्रीतिकामश्चमोत्रायामर्गोसूत्रजितायेदं सुवर्णं अग्निदेवते सदक्षिणं तु
नमहं संप्रददेतममेति ॥ दानमंत्रस्तु ॥ गुणामात्रमिदं स्वर्णं हेमविप्र
करेयितं ॥ हिमाचलमिति तत्तत्त्वाप्रीयतां मेजनादनेति ॥ हिरण्यगर्जगर्ज
स्तुमिति वा ॥ इति मतीपाते सुवर्णदानं ॥ ॥ अथाश्वत्थसेचनं ॥ ॥ नविष्य
पुराणे ॥ ॥ नृदकुं न प्रदाने तु अत्राक्तो यः पुमान् न वेत् ॥ तेनाश्वत्थतरी मूलं
सेच्यं नित्यं जितात्मनां ॥ सर्वपापप्रशमनं सर्वदुःखविनाशनं ॥ सर्वरो गापहं
नित्यं ध्रुवसंततिवाक्षनिं ॥ सेचनमंत्रस्तु ॥ सिंचाम्यश्वत्थते मूलं मम संत
तिवृद्धये ॥ अश्वत्थरूपी न गवां स्त्रीयतो मेजनादनेतः ॥ अनेन मंत्रवर्येण सि
चेदश्वत्थमूलकं ॥ नमस्कुर्यात्ततो संम्यक्प्रार्थयेच्च पुनः पुनरिति ॥ सेचन

११७

कळमिति तत्रैव ॥ यः करोति तरोर्मूले कं मासचतुष्टयं ॥ ममैतोरथास्तु सि
ध्यंति स्तुतिरेषा सनातनमिति ॥ मासचतुष्टये चैत्रादौ वैशाखधर्मेषु ॥
अश्वत्थमूलमासिंचेत्तोयेन बहुना सदा ॥ कुळानामयुतं तेन तारितं स्यान्न
संशयदति ॥ ॥ इत्यश्वत्थसेचनं ॥ ॥ अथाथर्वणीये ॥ ॥ अश्वत्थातिमंत्रणे
॥ आरात इत्याप्यग्निकांडं तोयोनित्वग्निरुचिः वनस्पतिर्देवता ॥ अनुष्टुप्छं
दः ॥ अश्वत्थातिमंत्रणे विनियोगः ॥ ॥ आरातेश्चग्निरस्ति तस्तु वनस्पते इ
ति ॥ तेकारस्थाने मेकारः स्वयं वक्ष्ये ॥ पौराणमंत्रस्तु ॥ अक्षिस्पंदं चतु
स्पंदं ॥ स्वमंडुर्विचिंतितं ॥ रात्रुश्च समुत्पन्नमश्वत्थं मयस्वमे ॥ बुराणां
तरे मंत्रान्तरमप्युक्तं ॥ मूलतो ब्रह्मरूपाय मध्यतो विष्णुरूपिणे ॥ अग्रतः

हा० चंद्री०

१२०

शिवरूपाय अश्वत्थाय नमो नम इति ॥ अश्वत्थस्य र्वास्तु मे द वा सरं र वं कु
यति ॥ अत्यवारे षर्चनं सेवनं हरतरावकु र्यादित्यक्तं ॥ पद्ये ॥ अश्वत्थस्य
वनविधिः ॥ अथ सूर्यादिना वैषम्ये दाना मुक्ता निज्योतिः सागरे ॥ कौस्तुभ
वस्त्रं गुडहे मता म्रमा णिक्य गौ धू मस वत्स धेनुं ॥ सर्वस गोदान मिति प्रणी
त दुष्टाय सूर्याय मसूरका श्वेति सूर्ये ॥ १ ॥ घृत कच्छा सित वस्त्रं दधि रं र वमौ
क्तिकं ॥ सुवर्णं च रजतं च दद्याच्चंद्रारि ण्येनामयेति चंद्रे ॥ २ ॥ प्रवाळ गोधू
म मसूरिका श्वदृषं सताम्रं करवीर पुष्पं ॥ आरक्त वस्त्रं गुडहे मता म्रं दुष्टाय नौ
माय च चंदनं चेति ॥ ३ ॥ तौ मे ॥ चंदनं स्तु चंदनं ॥ नीळ वस्त्रं मुडहे मं बुधाय र
त्नं पाचिर्दा सिका हेम सर्थिः ॥ कां स्पंदं तं कुंजर श्वाथ मेघो रौ प्यं स स्पे पुष्पजा सा

१२०

दिकं चेति बुधे ॥ ४ ॥ अश्वं सुवर्णं शुभ्र पीत वस्त्रं स पीत धा त्मं च वणं स पुष्पं ॥ सरा
करं तदुजनी प्रयुक्तं दुष्टाय न्नां तै गुरवे प्रणीतं मिति गुरवे ॥ ५ ॥ चित्र वस्त्रं मपि दान
वर्चि ते दुष्ट गे स्तु विचरैः प्रणीयतां ॥ तं डलं घृत सुवर्णं रूपकं वज्रकं परिमलो धव
ळा गौरिति शुक्ले ॥ ६ ॥ नीलकं हिषी वस्त्रं कृष्णलो हं सदृशिणं ॥ विष्णु मित्रायुतं दद्याच्छ
नि दुष्ट प्रशांतये इति शनौ ॥ ७ ॥ राहु दानं कृष्ण मेघो गोमेदो षो हं कं बळैः ॥ सुवर्णं ना
गरूपं च सतिलं ताम्रं ज्ञानमिति राहोः ॥ ८ ॥ केतौ वैदूर्यं ममळं तैळं मृग स दंतं तथा ॥
वर्णो ति चै स्तु संयुक्तं दद्यात्केतो पशांतये इति ॥ केतोः ॥ ९ ॥ इति नवग्रह णं दानं द
द्याणुक्ता नि ॥ अथ ग्रहा णं दाना नि ॥ ब्रह्मे ॥ ग्रह दानं क्रमं वक्ष्ये सर्व सिद्धि करं परं
॥ सर्व शांति करं दणं सर्व पाप प्रणाशनं ॥ दान काळ मपि तत्रैव ॥ अथ विषुव

हानचंडी०

१२१

चंद्रसूर्योपरागेजन्मर्हेनातुवासरेपंचदश्यांप्राप्तिकूल्यपुण्यकाळेपुण्यदेवोविवा
हादौचदानेकार्य॥तत्रायंप्रकारः॥हस्तमात्रांदिहस्तांवावेदिंकृत्वागोमयेनोपळि
पतत्रसर्वतोऽपंचरं गैर्विळिरयतत्रवस्त्रप्रसार्यतंदुळैस्तत्रनवकोष्टास्तकंपयं
कृत्वाकोष्ठेषुतंदुळैःपद्मनिकृत्वातेषुनिकृत्तयेणयथाशक्त्वावासुवर्णप्रतिमां
दित्यादिग्रहाणांकृत्वादौऽप्रादित्यमधमेकोष्ठेऽप्राग्नेयेचंद्रदक्षिणेऽनौममैश्वर्या
बुधउतरेगुरुपूर्वेऽशुक्रं पश्चिमेऽश्विनैश्चरंनिरुतेराहुंवायवेकेतुंतत्तन्मंत्रैःततत्पु
ष्पगंधधूपदीपनैवाद्यादिभिःसंपूज्यप्रार्थयेत्॥प्रार्थनामंत्रस्तु॥पद्मासनःप
द्मकरोद्दिबाहुःपद्मकृतिःसप्ततुरंगवाहनः॥दिवाकरोलोकगुरुःकिरीटीम
मप्रसादविदधातुदेवः॥१॥श्वेतांबरःश्वेतविभूषणश्चश्वेतकृतिर्दंडधारोद्दिवा

१२१

हुः॥चंडोमृतात्मावरदःकिरीटीश्रेयोमिमंसंप्रददातुदेवः॥२॥रक्तांबरैरक्तवपुः
किरीटीचतुर्भुजोमेषगतोगताज्जताः॥धराभुजःशक्तिधरश्चतुर्भुजःसदासम
स्याद्वरदःप्रशांतः॥३॥पीतांबरःपीतवपुःकिरीटीचतुर्भुजोदंडधरश्चहारी॥
॥चर्मासिधकसोमस्तुतःसदामेसिहाधिरुहोवरदोबुधश्च॥४॥पीतांबर
ःपीतवपुःकिरीटीचतुर्भुजोदेवगुरुःप्रशांतः॥दधातिदंडंचकमंडलंचतथा
हैस्तत्रोवरदोस्तुतः॥५॥श्वेतांबरःश्वेतवपुःकिरीटीचतुर्भुजोदैत्यगुरुःप्रशा
ंतःदधातिदंडंचकमंडलंचदंडंचबिन्नद्वरदोस्तुतः॥६॥नीलगुतिःशूलधरः
किरीटीगधस्थितत्वान्तकरोधनुष्मान्॥चतुर्भुजसूर्यभुजःप्रशांतःसादास्तुतः

दान

१२२

वरमंदगानी॥१॥नीलांबरोनीलवपुःकिरीटीकराळवक्रःकरवालशृङ्गी॥चतुर्कजश्रु
मधिराश्रुगुःसिंहासनलोवरदोक्तमद्य॥८॥धूधोद्विबाकुर्वरदोगदानतरधामन
लोविकृताननश्च॥करीतकेयूरवित्तपितावरःसदाकृतमेकेतुगणःप्ररांत॥९॥संप्रार्थ
दद्यात्॥इतिप्रार्थनामंत्राः॥दानमंत्रास्तु॥अथवासरदोषापनोददानानि॥संहिताप्र
पि॥तानुसांबूळदानादयहरतितृणोवेकृतंवासरोत्यंसामश्रीखंडदानादवतिमुतनवो
रक्तपुष्पप्रदानात्॥सौम्यःशक्रस्पर्मन्नीहरिहरनमताङ्गवःशुक्लवस्त्रैस्तैलनस्तात्प्र
नातेदिनकरतनयोबुद्धनद्यापरोच॥१॥इतिवासरदोषापनोददानानि॥अथमहस्तनोजनवि
धिः॥नविष्णुपुराणे॥महस्तनोजनस्यहविधिनारायणोमुनिः॥सर्वेषांचैवपुण्याना

१२२

मब्रवीत्युष्पमुत्तमं॥यदावित्तंचचित्तंचनक्तिरात्मनिजायते॥तदातीमेवकर्तव्यंप्रीय
तेपरमात्मने॥आषाढंचैवपौषंचमळमासंतथैवच॥गुरुतागवयोरसंहित्वात्य
स्मिन्नुजेदिने॥कृत्वादीमंगलस्तान्शुद्धःसन्नाययासद॥कृत्वादीद्वयशुद्ध्यर्थेप्रा
यश्चित्तंयथाविधि॥दद्यात्प्रादयविप्रेत्येविनिवेदयेत्॥द्रव्यंसेप्राज्ञयेचासंसे
पादिततदाजया॥गणेशंपूजयेत्पूर्वमात्मणोपूजनेततः॥कृत्वास्तुदीयकंश्राद्धंस्व
स्तिवाचचनपूर्वकं॥आचार्यवरयेत्यश्चाहुस्त्राहंकारनूषणेः॥स्तुतिजोवरयेदष्टौ
वस्त्रादिनिस्तपूजयेत्॥पुष्पमंडपिकांकृत्वाचतुरस्तांमुद्रांनना॥कृत्वेशस्यसुवणे
नप्रतिमावर्षसंमितं॥सशक्तिकस्यदेवस्यनवातीशंकरस्यच॥तस्याधिदेवताविस्तु
र्वास्तप्रत्यधिदेवता॥स्तुवनस्यतेदति॥तेकारस्तानिमेकारःस्वयंवक्तव्यः॥पौराण

दान०चं०

१२३

मंत्रस्तु॥ अक्षिस्पंदं तु जस्पंदं दुः स्वप्रंडुर्विचिंतितं॥ वात्रुतश्च ममुत्पन्नम
मृत्युशमयस्वमे॥ पुराणांतरं मंत्रांतरं मयुक्तं॥ मूळतोब्रह्मरूपाय मध्यतो वि
स्तुरूपिणे॥ अग्रतः शिवरूपाय अश्वत्याय नमो नम इति॥ अश्वत्यस्य सर्वास्म
मंदवासर एव कुर्यात्॥ अत्यवारे घर्चनं सेवनं हरत एव कुर्यादित्कं॥ पद्ये॥
अश्वत्यसेवनविधिः॥ अथ सूर्यादिना वैषत्ये दानात्युक्तानि ज्योतिः सागरे॥
कोमुनवस्त्रंगुडहेमताम्रं नाणिकगोधूमसवत्सधेतुं॥ सवत्सगोदानमिति प्र
णीत इष्टाय सूर्याय मसूरकाश्चेति सूर्ये॥ १॥ घृतकच्छासितवस्त्रं दधिं शंख
मौक्तिकं॥ स्तवर्णचरजतंचतैदद्याच्च शरिष्ठोपनामयेति चंद्रे॥ २॥ प्रवाळ
गोधूममसूरिकाश्च वृषंसताम्रं करवीरपुष्पं॥ अरक्तवस्त्रंगुडहेमताम्रं दु

१२३

शयनीमायचचंदनंचेति॥ ३॥ तौमे३॥ चंदनां कचंदनं॥ नीलं वस्त्रं मुद्रहेमं बुधाय
रत्नं पार्चिदामिकाहेमसर्पिः॥ कांस्पंदं तं कुंजरश्चायमेवो रोप्यं सस्यपुष्पजात्यादि
कंचेति बुधे॥ ४॥ अश्वसुवर्णं तु जपीत वस्त्रं सपीतधातुं वं वणं सपुष्पं॥ सशर्क
रंतदजनीप्रयुक्तं इष्टाय त्रां तैगुरवे प्रणीतं मिति गुरवे॥ ५॥ चित्रवस्त्रमपि दान
वर्चिने इष्टगे स्तुविचरैः प्रणीयतां॥ तं दुल्लं घृतकच्छावस्त्रं कं परिमलो धवळा
गोरिति शुक्रे॥ ६॥ नीलकंमहिषीवस्त्रं कृष्णलोहं सदक्षिणां॥ विश्वामित्रायुतं द
द्याच्छनि इष्टप्रणंतये इति शनौ॥ ७॥ राहोदानं कृष्णमेघो गोमेदो लोहकं वा
लैः॥ सुवर्णनागरूपं च सतिष्ठताम्रं जतनमिति राहेः॥ ८॥ केतौ वैदूर्यमम
लं तैलं मृगमदंतथा॥ उष्णीति लैस्तु संयुक्तं दद्यात्केतौ यत्रांतये इति॥ के

दानं चं

१२४

तोः॥१॥इति नवग्रहाणां दानप्रमाणानि॥अथ ग्रहाणां दानानि॥ब्राह्मि
॥ग्रहदानक्रमं वक्ष्ये सर्वसिद्धिकरं परं॥सर्वशान्तिकरं दणं सर्वपापप्रणशनं
॥दानकाळमपि तत्रैव॥अथ विषुवचंद्रसूर्योपरागे जन्मर्क्षे ज्ञानुवासरे पंचद
श्यां प्राप्तिं कृत्वा पुण्यकाळे पुण्यदेशे विवाहादौ च दानकार्यं॥तत्रायं प्रकारः॥
॥हस्तमात्रां हि हस्तां वा वेदिं कृत्वा गोमयेनोपक्षिप्य तत्र सर्वतो जडं पंचरंगं
विदित्वा तत्र वस्त्रप्रसार्य तंडुलेस्तत्र नवकोष्ठात्मकं पद्मं कृत्वा कोष्ठेषु तंडुलै
ः पद्मानि कृत्वा तेषु निष्कत्रयेण यथाशक्या वा सुवर्णप्रतिमा मादित्यादिग्रहा
णां कृत्वा दैव्यादित्यं मध्यमे कोष्ठे श्राव्ये चंद्रं दक्षिणे तौ ममीनां व्यावुध उत
रगुरुपूर्वे शुक्रं पश्चिमे शनैश्चरं तिरुतेराहुं वायव्ये केतुं तत्र तन्मंत्रैः तत्र सुख

१२४

गंधधूपदीपनैवाद्यादितिः संपूज्य प्रार्थयेत्॥प्रार्थनामंत्रस्तु॥पद्मासनः पद्म
करो द्विबाहुः पद्मकृतिः सप्ततुरंगवाहनः॥दिवा करोळी क गुरुः किरीटी मम
प्रसादविदधातुदेवः॥१॥श्वेतांबरः श्वेतचित्रपणश्च श्वेतकृतिर्दंडधरो द्विबा
हुः॥चंद्रो मृतात्मा वरदः किरीटी श्रेयांसि मत्प्रदधातुदेवः॥२॥रक्तांबरः रक्ता
वपुः किरीटी चतुर्भुजो मेषगतो गतात्तः॥धरा सुतः राक्षिधरश्च शूचिः सदा
मम स्याद्वरदः प्रशांतः॥३॥पीतांबरः पीतवपुः किरिटी चतुर्भुजो देवधर
श्च हारी॥चर्मा सिधक सोमसूतः सदा मे सिंहाधिरूढो वरदे बुधश्च॥४॥पीतां
बरः पीतवपुः किरिटी चतुर्भुजो देवगुरुः प्रशांतः॥दधाति दंडं च कमंडलुं च
तथा हस्तत्रो वरदे स्तुमहं॥५॥श्वेतांबरः श्वेतवपुः किरिटी चतुर्भुजो देवगु

दान० च०

१२५

रुः प्रशान्तः॥ दधाति दंडं च कर्मदंडं च दंडं च विचित्रद्वंद्वं सुमह्यं॥ ६॥ नीलघुतिः शूळ
धरः किरीटी गधस्थितत्वात्सकरो धनुष्मात्र॥ चतुर्भुजः सूर्यसुतः प्रशान्तः सदास्त
मह्यवरमंदगामी॥ ७॥ नीलांबरो तीलवपुः किरीटीकराळवक्रः करवालशूळी
॥ चतुर्भुजश्च सधराश्वराहुः सिंहासनस्थो वरदोस्तमह्यं॥ ८॥ धृधो द्विबाहुर्वरदो
गदाक्षतगधासनस्थो विकृताननश्च॥ किरीटकेयूरविभूषितांबरः सदास्तमेकेतुग
णः प्रशान्तः॥ ९॥ संप्रार्थ्य दद्यात्॥ इति प्रार्थना मंत्राः॥ दानमंत्रास्तु॥ अथ वासर
दोषापनोददानानि॥ मंहिता प्रदीये॥ नानुज्ञां ब्रूयाद्दानादपहरति तृणां वै कृतं वासरो
त्यं सोमश्रीखंडदानादवतिमुत्तनवीरकपुष्पप्रदानात्॥ सौम्यः शक्रस्य मंत्री हरिह
रतमना द्वाग्विः शुचवस्त्रैस्तैलं तस्मात्प्रजाते दितकरतनयो ब्रह्मनद्याय मे च॥ १॥

१२५

॥ इति वासरदोषापनोददानानि॥ अथ सहस्रलोजनविधिः॥ ॥ त्रिविध्यपुराणे॥ सहस्रलो
जनस्येह विधिं नारायणो मुनिः॥ सर्वेषां चैव पुण्यानां भवतीत्युत्पन्नमं॥ यदा विंशच
चितं च तत्किरात्मनि जायते॥ तदानीमेव कर्तव्यं प्रीयते परमात्मने॥ आषाढं चैव पौ
षं च मलमासं तथैव च॥ गुरुतार्गवयोरस्तं हित्वा तस्मिन्नुत्तेदिते॥ कृत्वा दौमं गच्छ
स्तानं शुद्धः सन्नार्यया सह॥ कृत्वा दौमं शुद्धं धर्मं प्रायश्चित्तं यथाविधि॥ दशं शं द्वा
मादाय विष्टे सो विनिवेदयेत्॥ द्वां संप्रोक्षयेत् संप्रदायितं तदा जया॥ गणेशं पू
जयेत् पूर्वमाह्णां पूजने ततः॥ कृत्वा सुदयिकं श्राद्धं स्वस्तिवाचनपूर्वकं॥ आचा
र्यं वरयेत् श्राद्धस्त्राक्षं कारनूषणैः॥ रुत्विजो वरयेदहो वस्त्रादिनिस्तपूजयेत्॥ पु
ष्पमंडपिका कृत्वा चतुरस्रां सुशोभनं॥ कृत्वा शस्यं सुवर्णेन प्रतिमावर्षसंमितं॥

दा० चंडी०

१२६

सराक्तिकं स्पदेव स्पतवानीशं करस्य च ॥ तस्माधिदेवता विष्णुर्ब्रह्मा प्रत्यधिदेवता ॥
कृत्वा तु प्रतिमा शुद्धि नक्तारण पूर्वकं ॥ षोडशैरुपचारैश्च तत्र तन्त्रेया पूजयेत् ॥ रु
ज्जि श्रयावमानी स्मरति पिच्यतश्चाविधि ॥ पुष्पमंडपिकामधेष्ठापिते मंडलोपरि ॥
प्रतिमां तत्र संस्थाप्य कलशे चांबरावृते ॥ समंतौ देवदेवस्य क्रमेणैव तु पूर्वतः तत्र तन्त्रे
त्रेण तास्ता वा पूजयेदंगदेवताः ॥ कर्णिकाया नवानीशो ह्यधिप्रत्यधि संयुतः ॥ तद्
हि श्वेव चत्वारतद्दहिः षोडश क्रमात् ॥ एकत्रिंशद्दहिश्चाष्टचत्वारिंशत्तथा क्रमात्
॥ यस्य स्पदलपद्युक्ताः कर्णिकाशत संख्यया ॥ गणेशं च ततो दुर्गां क्षेत्रया चानयं
कराः ॥ मातृकाश्च तथा दित्या रुद्राश्च वसवो ग्रहाः ॥ दिग्देवा रुषयः ॥ सप्तसागरा
नुवतत्रयं ॥ नद्यः सप्तगुणाश्चैवेवेदाश्चात्मेत्यनु क्रमात् ॥ इति ॥ अत्र पीठयंत्रस्था

१२६

यनदेवता क्रमा प्रयोगश्चाहं ॥ आदौ यस्य कर्णिकायां मधे अधिदेवता विष्णु प्रत्यधिदेव
ता ब्रह्मा सहितं नवानीशं करं स्थापयेत् ॥ तद्दहिश्चतुर्दश पद्मे प्राकृदक्षिणे तदुर्गाक्षे
त्रयाळमनयं काराः स्थाप्याः ॥ तद्दहिसूतीये षोडश दले षोडश मातरः ॥ गौरीया
द्याशची मेधासावित्री विजया जया ॥ देवसेना स्वधा स्वाहा मातरो लोकमातरः धृति
ः पुष्टिस्तथा तुष्टिरात्मनः कुब्जदेवता रति ॥ तद्दहिरेकत्रिंशदले वक्तरुद्रा दित्याश्च
अष्टौ वसवस्त ॥ ध्वरो ध्रुवश्च सोमश्च आपश्चैवाति लो न सः ॥ प्रसूषश्च प्रजापतिश्च
वसवो षोडश कीर्तिताः ॥ एकादश रुद्रास्त ॥ वीरजद्रश्च शंखचक्रगिरीशौ जैकया तथा
॥ अहिर्बुध्नः पिनाकी चतुवताधीश्वरस्तथा ॥ कयाळी विट्पतिश्चाणुर्तेगारयारु
द्रसंज्ञिका इति ॥ द्वादश दित्यास्त ॥ धातार्यमाचमित्रश्च वरुणेशो नगस्तथा ॥ इंदो

विवस्वानृषाचपर्जनोदशमास्तथा॥ त्वष्टाविष्णुरिति प्रोक्ता आदित्या द्वादश क्रमादिति
॥ तद्वहिः पंचमेषा चत्वारिंशदलेन्द्रादौ क्रमेण तव ग्रहाः सूर्यः सोमो मही पुत्रो सोमपु
त्रो बृहस्पतिः शुक्रः शनैश्चरो राहुः केतवस्तनवग्रहा इति दश लोकपालास्तु ॥ इन्द्रो
प्रियमोतिरुतिः वरुणो वायुरेव च ॥ कुबेरी शाच ब्रह्मा च अत्र न तो दश दिक्पतिरिति ॥
सप्तर्षेर्द्वयस्तु ॥ कश्यपो त्रिर्नर द्वाजो विश्वामित्रो यमो तमः ॥ जमदग्निर्वसिष्ठश्च स
नितेरुषयस्मृता इति ॥ समुद्रस्तु पूर्वदक्षिणपश्चिमोत्तराश्चत्वारः समुद्रा इति ॥ नुव
नयंतु ॥ नृलोको नुवर्लोको स्वर्लोको इति ॥ सप्तसरितस्तु ॥ गंगा च यमुना चैव गौदाव
री सरस्वती ॥ तापी पयोक्षीरे वाचसतनयो स्यात्क्रं म इति ॥ गुणास्तु ॥ सत्त्वरजगु
णा इति ॥ चत्वारो वेदास्तु ॥ रुग्ने दोषयजुर्वेदः सामवेदो ह्यथर्व इति ॥ आत्मा च

इत्येतास्तत्रावाह्यपूजयेदिति ॥ इति पीठत्रयै देवता स्थापन क्रमाः गंधपुष्पादिभि
श्चैव समस्त चर्चयथाविधि ॥ यथाशक्ति कृतं सर्वमर्चनं विवेदयेत् ॥ देवदेव जग
न्नाथ विश्वासाक्षान्तमोक्तते ॥ ग्रहाणो मां कृतं पूजा प्रसीद नगव नपुरो ॥ ग्रहयज्ञ
विधानेन ग्रह पूजा सम्यक् ॥ रुत्विग्निः सहवै होमं ततः कुर्याद्यथाविधि ॥ कुंडो
वा संडिले वा विस्वगृह्य विधिना द्विजः कृत्वा जप्तागपयंतमुपलेपादिकं ततः स
मिदा ज्येन च रुणा यवैस्तु समन्वितैः सह संचाकुतिस्तत्र व्याहृति निस्ततः क
मात् ॥ जुहुयादत्तिकैकश्च चतुर्विंशतिरंशुतं ॥ प्रणवेनाकुतिं चैकांशं तैश्चैव
पृथक् पृथक् ॥ देवतानां च सर्वेषां नाम त्रिजुहुयादूतं ॥ देवतानां संगदेवतानां
॥ ततः स्विष्टकृतं कृत्वा होमशेषं समापयेत् ॥ आचार्यादीन् समस्त चर्च गंधपु

दात०च०

१२८

आसतादिति॥ दद्याद्विजं वसारेण दक्षिणा च यथोचिता॥ वेत्तं पेयं तथा चोष्य॥
खाद्यं चैव चषडरसं देवायादौ निवेद्यं ते हि जवर्यान् समर्चयेत्॥ तस्मै नो ज्ञादिकं
दद्यात्तस्मिन्मयदानवेत्॥ दक्षिणा च यथाशक्त्वा सर्वेषां च समांशतः॥ ततश्च
नोजयेद्दिशः सहस्रं सम्पुगे वहि॥ एकस्मिन्नेव काष्ठे वा जवे द्वापि दिने दिने॥ तवे
द्यावत्सहस्रं तु तावदेव हि नोजयेत्॥ तेभ्योऽपि दक्षिणां दद्याद्भोजनैस्त्यस्य शक्तिः॥
दीनाश्च कृतपादीन् नोजयित्वा स्वयंततः समाहितमनः कर्तुं जीयात्सहस्रं धुति
॥ एवं यः कुरुते सम्पुक् सहस्रं द्विज नोजनं॥ समासेत्तु पुनर्हेमिः कर्तव्यो मुक्तिर
ब्रवीत्॥ ब्रह्महा च सुरापी च परद्रव्यापहारकः॥ मातृगामी च गोसश्वपरदाररता
ः सदा॥ ज्ञानतो ज्ञानतो वापि पापकारी यथेष्टया॥ सदा चारी विहीनश्च दम दान

१२८

विवर्जितः इंद्रोऽपि द्विजो यस्य स हस्त द्विज नोजनं॥ कुरुते मय एव ह स पुनाति न सं
शयः॥ ब्रह्मानंदपदं गच्छेत्तेन पुण्यं न चैव हि॥ सहस्रं नोजनं श्रेयसात्ता विधमनोरथा
न॥ तृक्ते च सकलात्कासां लोकात्तपि च पुकलात्॥ तत्र संकल्प्य माह॥ सम्यं च म
हापातकं निवृत्तिं गवध परदार परद्रव्यापहारकायिक वाचिक मानसिकैः कृत्वा
समस्तपापक्षयपूर्वकं नानाविधमनोरथसिद्धिर्नैष द्विर्बर्ष सहस्राणि विस्तृतलोक
निवासांते ब्रह्मानंदप्राप्तिद्वारा श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं सहस्रं ब्राह्मणाणां यथाशक्त्वा
यथोपयत्तेनां तेन यथाकांक्षं च यादेशं सदक्षिणं नोजयिष्ये इति संकल्प्य॥ तत्रादौ
गणेशपूजनं स्वस्तिवाचनं मातृकापूजनं नानादिश्राद्धं आचार्यरुक्मिण्यर्चनं होमादि
च करिष्ये इति संकल्प्य॥ गणेशं पूजनादियथाकृतं कर्म कुर्यादिति॥ अथ सर्वस्व

दानचंदी०

१२५

दानसंकल्पवाक्यं तु मातुषे ॥ अथेत्यादि ० ममैतच्छरीरावच्छिन्नममसपापक्षयपूर्वक
ममनोरथसिद्धयस्तियात्वसर्वद्वयदानजन्यसर्वतीर्थस्वानजन्यसर्वदेवपूजाजन्यसा
मफलममलोकादर्थेनदारिद्र्यानुत्यत्रिसार्वकाळस्त्रीपुत्रपौत्रधनधान्यमौरव्याघ्राव
ज्जीवमवियोगस्तैकाहिकामुष्मिणेश्वर्यत्वबहुगंधर्वोपजेगीयमानदिव्यासरोगणसे
वितदिव्यांगनासमाकीर्णहंससारविहंगदिपरिवृतहेमकिंकिणीजालमालिकामंत
र्वादित्यसंकाशविमानारोहणशक्रादिसरगणसमानत्वब्रह्मविष्णुरुद्रलोकेंद्र
लोकादिस्वेच्छयाविचरणायावरदातृतसंष्टवास्तव्यस्वर्गलोकावाप्तं तैविहनायु
ज्यत्वाकामः इदं सकलमनाश्रमीयं सकलं वस्तु सर्वस्व सर्वविष्णुदेवतं तत्रैव क
ल्पितमसवर्णदक्षिणं ॥ ॐ सर्वस्वायनमइति मंत्रेण सुपूजितं गोत्राय नमः ॥

१२६

० सुपूजिताय तुभ्यमहं संप्रददेनममेति ॥ मत्सैकस्मै दद्यात् ॥ यद्दाना नानासंगे त्रेमो
ब्राह्मणेभ्यः सुपूजितेभ्यः सदक्षिणां दातुमहमुत्सृजेनममेति ॥ तिनश्रीपरमेश्व
रः प्रीयतां तत्सदुत्सार्पणमस्तु ॥ प्रार्थना मंत्रस्तु ॥ हरिश्चंद्रो यथा राजा सर्वं गत्वा
दिवंगतः ॥ तथा हे माश्रमेनी त्वायास्यामि त्रिदशालयं ॥ १ ॥ दिवि नुयंत रिद्धे च ह
स्तश्वरथसंकुलं ॥ हरिश्चंद्रस्य नृपते रोज्ञते न गरीतया ॥ २ ॥ तथा ममाश्रमं सर्वं
दिवि सर्वत्र गच्छतु ॥ सर्वस्वमुनयेदत्वायां गतिं नृपतिर्गतिः ॥ ३ ॥ सर्वस्वदानोत्तं
कै नानेन तां गतिं प्राप्नुयाम्यहं ॥ सर्वस्वते च दानेन हरिश्चंद्रो यथा न वेत् ॥ ४ ॥ ५
खहीनः खहीनः सुखमयस्तथा मां कुरु सर्वदा ॥ सर्वस्वदानादसौ सा कलाममं
तुमनोरथादति ॥ ५ ॥ इति सर्वस्वदानप्रयोगः ॥ अथ युगप्राधान्येन व्यासोक्ता धर्मा उ

दान० चंडी०

१३०

च्यंते॥ तपः परं कृत्युगे त्रेतायं ज्ञानमुत्तमं॥ द्वापरे यज्ञमित्याहुर्दानमेकं कलौ स्म
तइति॥ स्कंदे॥ श्रोते स्यान्तं तृषित स्यात्तमन्तं कृधा तं स्यनरो नरेऽः॥ विद्यादि
मानेन करंगतातिः संस्तूयमानस्त्रिदिवं प्रयांतीति॥ इत्यादिनामाहयमः॥ यतीनां
परमो धर्मस्वनाहारो विनो कसां॥ दानमेव गरुडांतां शुश्रूषाब्रह्मचारिणामिति॥ द
नमावश्यकं केषामित्याह व्यासः॥ मातापित्रोश्च यदन्नं त्रातु स्वसक्तता सुच॥ सौद
र्येपि च यदन्नं सोति यिः स्वर्गतिः क्रमः पितुः श्रातगुणं दानं सहस्रं मातुरुच्यते॥ अन्नं
तदुहितुर्दानं सौंदर्ये दत्तमक्षयं॥ न विष्णो तरेपि॥ न केवलं ब्राह्मणां दानं सर्वत्र
शस्यते॥ न गिनी नाग्निनेयातां मातुलातां पितुः स्वसुः दारप्राणां च बंधूनां दानं को
टिगुणं न वेत्त॥ मातुर्गोत्रेश्रातगुणं स्वगोत्रे दत्तमक्षयं॥ दानुर्लक्षगुणमपि तत्रै

१३०

वश्रपायोरोमिधर्मात्मादिस्करमाचमनः शुचिः॥ अग्निं द्याजीविकमचिषद्विर्दताप्रश
स्यते॥ प्रतिग्रहं हीतुलक्षिणमपि तत्रैव॥ त्रिशुत्रः क्षीणवृत्तिश्च ब्रह्मण्युः कलहेऽपि
॥ नियुक्तो यो निदोषस्यो ब्राह्मणः पात्रमुच्यते इति॥ तथा॥ सौमुख्यमनिसंप्रीतिरधि
तां दर्शने सदा॥ सत्कृतिश्चातुस्यार्चतथा श्रद्धेति कोट्यते॥ देवत्वः यदहंति यदस्ता
तितदेवधनिनां यतं॥ अत्येव तव क्रीडंति दावैरपि धनैरपि॥ व्यासः॥ अया सत्रातव
अस्य प्राणे स्योपि गरीयसा॥ अतिरेकैक॥ विन्नदानमन्या वियन्नयः॥ ग्रासाधर्ममपि
ग्रासमर्थिभ्यः किं न दीयते॥ इच्छानुरूपो विन्नवः कदा कस्य न विष्पति॥ मात्स्ये॥ न्याये
नार्जनमर्थस्य वर्धनं चातिरक्षणं॥ सत्यत्रे प्रतिपतिश्च सर्वशस्त्रेपि गीयते॥ इति मु
निस्तत्रैव॥ अदत्ताय त्रयत्रेति तत्र तत्र सुदुःखिताः॥ दाता सुखमवाप्नोति यत्रैपि च

निर्वृति इति ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ अक्षरद्वयमन्यस्तत्तास्तीति यत्पुरा ॥ तदिदं देहिदे
हीति विरीतमुपसंस्थितं ॥ इति तथा ॥ द्वारं द्वारं रत्नी हतिस्तुकाः पात्रपाणयः दृश
यत्तेवलोकानामदातुफलसीदृशं ॥ बृहस्पतिः ॥ द्वावेवास्तु प्रवेष्टुमेतां गले बद्धा
हंशिलां ॥ धनवंतमदातारं दरिद्रं चातपस्विनं इति ॥ हरिद्वयैव दद्यादित्याह ॥ बृह
स्पतिः ॥ बृहिर्यथा समुद्राणां तप्तानामशानं यथा ॥ तथा दानं समुद्रानादं न वति
निःफलमिति ॥ अतः परं षोडशमहादानादीनां बहुत्वादुपरम्यत इति ॥ कालोपता
मशानेश्वरतदुक्तोः सुधीमतः ॥ महादेवद्विजार्थस्य सुनुना प्रनविस्तुना ॥ दिवा
करेणारचिता दानसंक्षेपचंद्रिका ॥ गिरिजानितुस्य र्थमुदं विज्ञेनुत्तात्सनामिति
॥ २ ॥ विद्वत्सार्थता ॥ अदृष्टदोषान्नतिविन्नमादाय दर्शहीनं लिखितं स पात्रा ॥ त

त्सर्वमार्थैः परिशोधनीयं कोपं न कुयुजस्व लुक्तेव कस्य ॥ ३ ॥ किंच ॥ शास्त्रकतनिवे
द्वयासौ लेखको गणनायकः ॥ तयोर्वचलिता बुद्धिर्मनुष्याणां च का कथा ॥ लेखन
परिश्रमवशाज्जुवते विद्वज्जनो नान्यः सागरं लंघयन्ते खेदं हनुमानेन कः परं वेत्तीति
॥ ॥ इतिकारं श्रीमच्छालोपतामकनहरामेश्वरात्मजतदुमहादेवद्विजवयं
सुनुवालं जहानुजतदुदिवाकरविरचितदानचंद्रिकासमाप्ता ॥ ॥ ॥ दानानि
सर्वण्यनिधाय तेषां प्रतिग्रहेऽमुद्धिमतो विधास्ये ॥ यथाधियात्ता विनया प्रवृत्तिप्र
तिग्रहे साधुजनस्य न स्यात् ॥ ॥ तत्र मे विद्वानप्रकरणे ॥ दुष्टप्रतिग्रहहतो विप्र
न वति पातकी ॥ नानिमाषेत तो हरात्तत्सुखं नावलोकयेदित्यादि न विष्णोत्त
रे ॥ दुःप्रतिग्रहदग्धस्य विप्रसकिलत्वारत ॥ न परेपददं न पश्चान्नश्चैनममिवादयेत् ॥

हान०च०

१३२

॥ इति महाभारते ॥ पूजको गणको व्यासो ग्राही तथैव च ॥ परास्ति वाह को वैद्यो ग्रामया
जीतथैव च ॥ एते तस्मात्को केन स्पृष्टः कदाचन ॥ कदाचिन्मोहितं स्पृष्टः स वासा
असुतः शुचिरिति ॥ पारावार स्मृतौ च ॥ मंत्रेणातेन दत्वा तत्प्रणियत्यक्षमाप्य च ॥
आसीमांतमनुव्रज्य तन्मुखं नावळो कयेदिति ॥ आदित्यमहाणवे ॥ चतुःप्रतिग्रह
स्पृष्टः प्रतिग्रह इत्युच्यते ॥ ३ ॥ दातृकालदेशप्रतिग्रहदोषोक्तवेत् ॥ चांडालत्वपतिः
त्वादये दातृदोषः ॥ कुरुक्षेत्रकादयो देवादोषः ॥ चंद्रसूर्योपरागः ॥ काळदोषः ॥ उ
नयतो मुरवी त्वमेपीत्वादयो देवादोषः ॥ तिलधेनुर्गजोवाजी माहिषाजिनमूर्तयः ॥
सुरभिः सूर्यमानाश्च घोराः सप्तप्रतिग्रहा इति ॥ निषेधात् ॥ प्रेतान्तमजिनं मणि
रिति पाठे प्रेतान्तमेकादशाहिकश्चाहान्तो जन्ममणिः ॥ ब्राह्मणमइति हेमाद्रिः

१३२

तत्रैव तन्निषेधोक्तस्मृतौ ॥ परमापहृतेनापि श्रुत्य जातिप्रतिग्रहः ॥ न कार्यं ब्राह्मणे
नेह आत्मनः श्रेयमिच्छता ॥ प्रतिग्रहश्रुत्य जातेः पतितत्वं प्रजायते इति ॥ श्रुत्य जा
हमनुः ॥ रजकश्चर्मकश्चैव तदोवुरुडगवच ॥ कैवर्तको मेदनिष्ठाश्च सप्तैते श्रुत्य जा
ताः ॥ इति ॥ चांडालानामाह व्यासः ॥ ब्राह्मणश्च शूद्रजातिनश्चालो धर्मवर्जितः ॥ कुनु
क्षेत्रप्रतिग्राही न नृपः पुरुषो न वेत् ॥ गायत्रीमनुजप्येन सप्तसहस्रं न वेत् शुचिरिति ॥
कालदेयदोषतिक्तो सप्ततिग्रहप्रायश्चित्तकथने स्पृष्टः ॥ सर्वसत्त्वातिग्रहे प्रायश्चि
त्रं षट्त्रिंशन्मते ॥ देव्यालसजयेनेव शुभ्यते यत्प्रतिग्रहात् ॥ इति ॥ यत्रुयाज्ञवाल्क्य
ः ॥ गोष्ठे वसन् ब्रह्मचारी मासने कं पयोवृतं ॥ सावित्री जाप्यतिरतः शुभ्यते सत्प्रतिग्र
हादिति ॥ जपसंख्यातु ॥ जपित्वा त्रीणि सावित्र्याः सहस्राणि समाहित इति मन्त्रक

दान०चं०

१३३

॥तद्विप्रकारेणप्रतिग्रहस्यत्वविषयं॥तेनपतितास्योदुष्टप्रतिषेधविनामते
कं॥दशप्राज्ञायत्यनूपंपतितादित्योनहिष्यादिप्रतिग्रहेयाज्ञवत्त्वयोक्तमतिविज्ञा
नेश्वरः॥स्मृत्यर्थसारे॥सर्वत्रानुक्तोदात्तदेयकालद्रव्येयदुष्टेष्वपिद्वादशानिप्रप्रन
गद्व्यप्रतिग्रहेकार्यं॥एवंसर्वत्रद्रव्यानुसारीप्रायश्चित्तवृत्तिः॥सौकल्ये॥दातृदे
शकालद्रव्येयतरदोषेएकैकगुणवृत्तिः॥मणिवासौगवादीनामंत्यतरप्रतिग्र
हेणयथासहस्रतपः॥निष्ठादिप्रतिग्रहेपुण्यमंत्रोच्चारणं॥नचप्रतिग्रहस्यानिषे
धत्वात्कथंप्रायश्चित्तविधिरितिवाच्यं॥प्रतिग्रहेणविप्राणां ब्राह्मतेजः प्रहीयतइति॥
अरुणस्मृत्याप्रायश्चित्तात्मानेनचतत्कथनात्॥प्रतिग्रहसमर्थेष्वसंगतत्रवर्जये
त्तइति॥स्यहमेवनिषेधत्वाच्च॥प्रायश्चित्तंप्रतिहीतंसर्वद्रव्यत्कवकार्यं॥सतिद्रव्येवा

१३३

यश्चित्ताधिकारात्तावादिति॥स्मृत्यर्थसारादयः॥अरुणस्मृतौतु॥षष्ठंराद्वादशायु
रित्यागेवैकल्पिकायुक्तौतथा॥प्रतिग्रहन्तषष्ठंरावाणिज्यसुत्ततीयकं॥रूपेर्विशति
मंजागंत्यततोनास्तिपात्रेकं॥प्रतिग्रहःकुस्तितात्रितिःकृच्छ्रवर्ज्यधृतिः॥रयोवाजी
चमहिषातिलधेनुर्गजो जिनं॥स्यमाताचसुरनिर्घोराःसप्तप्रतिग्रहाः॥एतेषांप्रतिग्र
हेआहिताग्नेःप्राज्ञायत्येष्टिःस्मात्तन्निमतश्चरुतद्देवताकः॥अनग्नेःअन्येषांचकृच्छ्र
त्रयं॥अरुणस्मृतौ॥गुडधेनौदिधेनूनांप्रायश्चित्ततथोच्यते॥प्रतिग्रहेचरेद्विप्रःप्रा
जापत्यमंतंघितः॥जपेद्वापौरुषंसूक्तंअसुचैवाद्यमर्षणं॥अहोरात्रस्थितश्चैवमुच्यते
तेनकिल्बिषात्॥अयुतजपसंख्या॥ग्रहदानंमहादानंतास्तिदानंग्रहात्परं॥येनद
त्तेनदानेनसर्वदत्तंनवेत्तुणं॥ग्रहोपस्करणंसर्वगोमहिष्यादिद्रव्यं॥कंडूणीये

रात० च०
१३४

षणीचुलीकृदकुंतस्तमार्जत॥ रायाचमार्जनं छिन्नं वितानं रथगो वृषं॥ तत्र कृ
चुचरे द्विप्रो महासांतपतंतया॥ रातं वा जो जये द्विप्रान् गायत्री लक्षमेव च॥ प्रायश्चि
ते कृते विप्रो मुच्यते तत्प्रतिग्रहात्॥ प्रायश्चित्तस्य करणैर्युवैव स्त्रियते तु सः॥ अश्वे प्रा
तिग्रहं कृत्वा चरेद्वां प्रायणं त्रयं॥ अश्वस्य विक्रयं कृत्वा ह्येतदेव धृतं चरेत्॥ कपिला
विक्रयं कृत्वा चरेद्वां प्रायणं त्रयं॥ गोराते गोसहस्रं च कृत्वा चरेत्॥ चतस्रः
श्वैव गावश्च वर्जनीयाः प्रयत्नतः॥ चतस्रः उक्तातिरुणपापमोक्षधेनवः॥ गृहीत्वा
चेतरणी लोहदंडं नयापहं॥ प्राजापत्यं त्रयं कुर्यान्नो जयेच्च रातं द्विजान्॥ जपेद्वा वामदे
यं च शिवसंकल्पमेव च॥ रथं तरं वामदेयां च पेन्मुच्येत किं द्विषं॥ यज्ञकर्मणि या
धेनुस्तथैव च॥ मधुपर्कमया धेनुर्याधेनुः कर्मसिद्धये॥ एतत्प्रतिग्रहे विप्रप्राय

१३४

श्चिन्नं न विद्यते॥ पर्वतादराये प्रोक्ता तथैव द्विमुखा च गौः॥ एषां प्रतिग्रहे विप्रः क्षये
न्मासचतुष्टयं॥ प्राजापत्येन कृत्वा षण्णं रातुप्रतित्यजेत्॥ विप्रेभ्यो दद्यात्॥ जपे
द्वा दश लक्ष गायत्र्याः सायजितः॥ रातेन मुच्यते पापा द्विप्राणां नो जनेन च॥ रा
तं ब्राह्मणा लो जने त्वर्थः॥ गजप्रतिग्रहं कृत्वा द्विजश्रोत्रायणं त्रयं॥ महासांतप
तं वापि ब्रह्म कूर्चं समन्वितो॥ रथं प्रतिग्रहे लक्षं गायत्री जपमाचरेत्॥ अयुतं वापि
गायत्र्याः सांगमे स्नानमाचरेत्॥ षण्णं रातुपरित्यज्य ब्राह्मणां लो जेच्छुचिः॥ प्रति
ग्राह्या न्ययानाति प्रायश्चित्तं त्वयोदितं॥ जपेन्निरंतरं देवी वैष्णवं व्रतमाचरेत्॥ ज
पसंख्या अयुतादिः॥ विद्यादानं गृहीत्वा पियत्किंचित्पुस्तकादिकं॥ ब्राह्मणां न
नो जयेच्छ्रुत्वा कृच्छ्रमेकं समन्वितं॥ पृथिवी प्रतिग्राह्याय सौख्यं लवनका नना॥

दानं

१३५

अविद्यातुमयं गृह्यत सकृच्छत्रयंतथा ॥ नृत्वा त्रिषवणस्तापी यदेन्मासते चेष्टयं ॥ रावेष्टु
द्विमवाप्नोति द्विजः षष्ठं भामुत्सजेत ॥ इदं च सदक्षिणा प्रतिग्रहेत इहित प्रतिग्रहेतु
दोषः ॥ नृमिंयः प्रतिगृह्णाति यः स्तुतृमिं प्रयच्छति ॥ तावुनौ पुण्यकर्माणौ नित्यतः ॥
स्वर्गगमिनामित्युक्तेः ॥ ॥ अथ षोडशमहादानेषु ॥ ॥ तत्र वारुणस्मृतौ ॥ तुला पुरु
षतांगं चाह्नीत्वा चांद्रकं चरेत् ॥ हिरण्यगर्भे च तथा ब्रह्मांडे कल्पपादये ॥ जले त्रिषव
णस्तापी चरेत्सांतपतद्वयं ॥ गोसहस्रपरिग्राही यदा विप्रो ह्यकामतः ॥ गोमूत्रं पाचका
गहो मासेनैकेन शुभ्रति ॥ हिरण्यकामधेत्वादिदानं संव्रययोदितं ॥ महाभूतघटां
तेषु प्रायश्चित्तमयोच्यते ॥ गायत्र्या दद्यात्तद्द्वैश्वप्रायासेनैव हस्तकैः ॥ नक्षत्रं पतिपा
यसं घाश्रका कथादुः प्रतिग्रहे ॥ पाचमानं च सूक्तं वै सर्वपातकनाशनं ॥ अत्राय

१३५

सधिसंधिः ॥ आपुष्पमिति सूक्तेन मणिकंठे प्रमुच्यते ॥ इत्यादि सूत्रेषु खिलानामपि वि
नियोगदर्शनात् ॥ तेषां मपि प्राणायवलोत्थावमानी जपस्य स्विच्छेषु विधानात् तत्क
त्वापेदं होयंगोप्तात्मातृपितृवधादित्यादि मंत्रवर्णेन तत्रत्यातकनाशस्य फलत्वाच्च सा
यान्न तस्यापेष्वापावमानी जपस्य प्रायश्चित्तत्वं पापानुरोधेन च जपसंख्याकल्पनोयो
दिति दिक् ॥ अथ राजप्रतिग्रहप्रायश्चित्तं ॥ ॥ अत्रापदि राजप्रतिग्रहनिंदितियाज्ञवक्यः
॥ नाराज्ञः प्रतिगृह्णीयात्तु ब्रह्मस्योच्छ्रात्रवर्तितः ॥ प्रतिग्रहे सुनीचक्रीध्वार्जविश्यात्तदा
धिप ॥ अष्टादशा गुणं पूर्वत्सूचदिते यथोक्तमाति ॥ संवर्तः राजप्रतिग्रहो घोरोपघा
स्वदो विषोपमः ॥ पुत्रमांसं वरं नोक्तुर्न च राजप्रतिग्रहद्वि ॥ स्कांदे ॥ मरुद्देशे तिरु
द्देशे ब्रह्मरक्षस्वमागताः ॥ राजप्रतिगृह्णात्युष्टः पुनर्जन्मो न विंदति ॥ ब्राह्मण्ययः

दानचंद्री.
१३६

परित्यज्यदम्यलोनेनमोहिताउ॥विषयामिषलुब्धास्तुकुर्याज्जप्रतिहं॥नरकैरो
रवेपोरेतस्यैवपतनंधुवं॥ब्रह्मादेवाग्निजादग्धाप्ररोहेतिद्युतोगमे॥राजप्रतिग्रहेदग्धा
नप्ररोहेतिकहिचित॥इतिविलुब्धमेतिरे॥दशसूनासमश्चक्रीदशचक्रसमोध्वजी
॥दशध्वजीसमावेद्यादशवेद्यादशसमोनपः॥दशसूनासहस्राणियोवाहयतिसे
निकः॥तेनतुल्यःस्मृतोराजातस्मात्सोराःप्रतिग्रतिहेति॥इत्यधार्मिकराजविषये
निंद॥तथाचतत्रैवविषितं॥येषान्तविषयेप्रातिर्यज्ञेयज्ञवतंहरि॥यत्रतेतूनुजो
तेषामेतत्सुनोदिदंफलं॥येषामाखंडिसंकीर्णराष्ट्रान्ब्राह्मणोक्तं॥एतेसूनास
हस्राणादेशानांतागिनोनपः॥येषान्तयज्ञपुरुषाकारणंपुरुषोत्तमः॥तेतुपापस
माचारासूनाःपापोहजोगिनइति॥आडुष्टानुराजःप्रतिग्रहोननिंदितः॥अतः

१३६

तेवोक्तंछंदोगशाखायां॥प्राचीनशास्त्रादीनमहामुनीनराजप्रतिग्रहेप्रवर्ततइति॥अथ
पतीतांसंकेनराज्ञादेषात्तावाउपत्यस्तः॥तमस्तेनोजनपदेनकदर्येनमद्ययः॥ना
नाहिताग्निनाविद्वानखैरिस्वैरिणीकुतइति॥याज्ञवल्क्यवचनेपिराजप्रतिग्रहेतिंदा
यांलुब्धस्यास्त्रास्त्रवर्तिनइतिराजविशेषणादुष्टराजप्रतिग्रहोननिंदितइतिग
म्यते॥तथाचनारदोपि॥श्रेयात्प्रतिग्रहोराजानान्येषांब्राह्मणदत्ते॥ब्राह्मणश्रे
वराज्ञाचद्वावप्येतेधृतवृत्तौ॥नैतयोरंजरंकिंचित्प्राधर्मानिस्तणे॥शुचीनामशु
चीनांचसंतिवेद्योयथांनसां॥सामुद्रेसमतांयातितदृज्ञांधनागमः॥यथानौसंति
तंचैवशुद्धिमीयातिकाचने॥एवंधनगमःसर्वशुद्धिमायातिराजनीति॥राजप्रति
ग्रहेप्रायश्चित्तमाहवृत्त्यहारीतः॥राज्ञःप्रतिग्रहंकृत्वासासससुसदावसेत॥एषे

दान० चं०

१३५

काञ्चेययोजनः पूर्णमासे प्रमुच्यते ॥ तर्पयित्वा द्विजात्कामैः सन संति यतव्रतमिति ॥ त
दसत्यतिग्रहविषयमिति माधवः ॥ ॥ अथ रहस्यप्रायश्चित्तानियातवत्त्वः ॥ अतः
निरामस्तदोषस्तुरहस्यं व्रतमाचरेदिति ॥ कर्तव्यतिरिक्ते र्यदीपदोषानज्ञायत इत्यर्थः
॥ अतः श्रुत्वा रक्षार्थं देवपितृप्रसंसात्मानितरेणाज्ञानस्य रहस्यतास्मेव ॥ तस्य प्रा
यश्चित्तमपि रहस्यमेव कर्तव्यं ॥ तथा च द्वातीतः ॥ रहस्यं रहस्यं प्रकाशं प्रकाशमिति
॥ तत्र रहस्यान्त्यासाधारणप्रायश्चित्तं ॥ मनुगृह्य ॥ वेदस्यासौ न्वहेन कामहायज्ञकि
याक्षमाः ॥ नारायणशुभापातिमहापातकदीप्तपि ॥ यथैधांते जसावक्तिः पापं
निर्दहति क्षणात् ॥ तथा ज्ञानकृतं पापं कृष्णं दहति वेदवित् ॥ स्यादहतिक प्राणावा
प्राणायामास्तपोऽपि ॥ अपि नृणां हतं मासात्सु न स हरहेः कृतादिति ॥ वसिष्ठः ॥ य

१३५

यत्कार्यं कृतं साग्रं राते वेदे श्रद्धार्थं ते ॥ सर्वतन्मस्य वेदाग्निर्दहत्यग्निरिवेधनमिति ॥
यमः ॥ सहस्रं परमां देवा दशमधो दशं बरं ॥ गायत्री सजयेन्नित्यं महापातक
नाशनमिति ॥ मूले रीगनकः ॥ रुग्वेदमस्य सेतुस्तयजुः सामथवापि च ॥ सूक्ता
निसुरहस्यानि अथ वंगिरसस्तथा ॥ ब्राह्मणातिचकल्यां श्रुषडगानिस्तथैव च ॥
इतिहासपुराणानि देवतास्तवनानि च ॥ जप्त्वा पापैः प्रमुच्येत धर्मस्थानैः स्तथापि
रैरिति ॥ कौर्मै ॥ जपः स्तपः स्त्रीधेसेवा देवब्राह्मणपूजनं ॥ ग्रहाणादिषु काळे
षु महापातकशोषनं ॥ पुण्यक्षेत्रातिगमनं सर्वपापप्रणशनं ॥ देवतात्पर्वनं
नृणां सर्वपापप्रणशनं ॥ अमावास्यातिये प्राप्पग्रः समाराधयेद्भवं ॥ ब्राह्मण
को जपित्वा तु सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ कृत्वा ह्यस्यां महादेव यथा कृत्वा चतुर्दशविं

रान०चं०

१३८

संपूज्यब्राह्मणमुमुक्षुसर्वपापैः प्रच्यते॥ तयोदशपातयाशत्रौ सोपहारं त्रिलोचनं॥
दृष्टेऽं प्रथमेयामेमुच्यते सर्वपातकैः॥ एकांशं पानिराहारः समस्य चर्जनार्दनं॥
द्वौदशपातकुलपक्षसर्वपापैः प्रमुच्यते॥ त्रयोषितः श्वतुर्दशपातकुलपक्षे समाहि-
तः॥ यमाय धर्मराजाय मृत्यवे च तिकाय च॥ वैवस्वताय कालाय सर्वज्ञतक्षया-
य च॥ औदुंबराय दध्याय नीलाय परमात्मने॥ वृकोदराय चित्राय चित्रगुप्ताय वै-
क्रममात्म॥ चतुर्दशैते मंत्रास्मुच्यन्ते तानमो न्विताः॥ प्रत्येकं तिलसंक्षिप्ताद्
द्यात्स्वल्पोदकं जलीनं॥ स्नात्वा न घृतं बहिः सुच्यते सर्वपातकैरिति॥ तथा चतुर्-
वाध्यायांतरे अस्मिन्कलियुगे घोरे लोकाः पापानुवर्तिनः न विध्यन्ति महाबाहो
वर्णाश्रमविवर्जिताः॥ तान्मापश्रुपानिजं तं मुक्तावाराणसीपुरी॥ सर्वपा

१३८

पप्रशमने प्रायश्चित्तं कलौ युग इति॥ इति रहस्ये साधारण प्रायश्चित्तानि॥ अ-
थ प्रतिपदोक्त प्रायश्चित्तानि॥ याज्ञवल्क्याः॥ त्रिरात्रो योषितो जप्त्वा बुद्धहात्व ध-
मे मर्षणं॥ अंतर्जले विशुद्धे तगं च दत्वा पयस्विनी॥ इति मनुः॥ हविः प्यातस्य
सूक्तस्य ततमं ह इति तिच॥ जप्त्वा च पौरुषं सूक्तं मुच्यते गुरुतल्पक इति॥ हवि-
प्यातमजरं सर्वादि तेषां न विंशदक्षं सूक्तं॥ ततमं होतु रितमित्यष्टं सूक्तं॥ इ-
ति वा इति मे मन इति त्रयोदशार्चं॥ सहस्रशीर्षेति षोडशार्चं॥ एतेषां चतुर्णां सू-
क्तानां अन्यतमं घृतं हं षोडशकृत्वो मा सं जपित्वा अकामतो गुरुतल्पकः शुभं
घे बुद्धहात्ययेति॥ इति श्रीमका लोमन्मन्युपनीति विज्ञानेश्वरादि संमतोर्थः॥
मूले शौनकः॥ अतो देवा जपे सूक्तं अग्रं प्रापूषिवात् च॥ अथ मर्षं च वाजो

तन० ३० चे०
१३५

स्वानुच्यते ब्रह्महृत्येति ॥ ॥ इति श्रीमत्कालोपनामकनदरामेश्वरात्मजतट्टमह
देवद्विजवर्यमुनुदिवाकरतट्टविरचितदानसंक्षेपे चंडिकायां सदसत्यतिग्रह
प्रायश्चित्तानि संक्षेपेण कार्यातिरूपितानि ॥ ॥ अथ स्मृत्यर्थसारे कैरहस्यप्राय
श्चित्तानि ॥ तत्र कर्तव्यतिरिक्तैरेतद्दोषरहस्यप्रायश्चित्तंचरेत् ॥ अविद्यास्तुमु
खांतरेणारहस्यप्रायश्चित्तं ज्ञात्वारहस्यंचरेत् ॥ स्त्रीरुद्राश्चैव जयहोमवर्ज ॥ त
त्राहारविशेषानुक्तौ ययः प्रनृतयः काळविशेषानुक्तौ वत्सरादयो सांताः देश
विशेषानुक्तौ त्रिलोच्यपादयोगो तमोक्ताः ॥ जपेतुरुषिदेवतछंदो विनियोगा इ
ति ज्ञेयाः ॥ अथ स्मृत्या ब्राह्मणवधे अश्विंस्त्रिरात्रं संतर्जयेत् निमग्नं कृतं च सत्संचे स
धमर्षणसूक्तमावर्त्य त्रिरात्रं ते पयस्विनीं वा दत्वा शुद्धो दानाराक्तौ सच्चाहति

१३५

तिकाः षोडशा प्राणायामाः प्रतिदिनं मासमावृत्याः अथ सप्तद्विरात्रं व्रतस्तु
ः प्राणायामैश्चांते धमर्षणं जपेत् ॥ महापापैः शुध्येत् ॥ मत्पादवागे निष्क्रम्य
स्नानि ॥ ॥ इति स्मृत्यर्थसारे कृष्णप्रायश्चित्तानि ॥ इति दानचंडिका समाप्ता ॥ ॥

अथ दानचंडिका अनुक्तं	अथ दानानि	हातकृतं ४	अथ देवता ५
मणिकालिखंते ॥	दानकालः ३	प्रथमानं ४	दानलक्षणं ५
तुलापुरुषदानं	पुण्यदेशः ३	धाममानं ५	प्रतिग्रहस्थानानि ६
ब्राह्मणलक्षणं २	तीर्थप्रतिग्रहनिषेधः	दक्षिणायामाणं	कुंडमंडपविचार ७
अथ विनागः २	नदीवार्जलक्षणं ३	दक्षिणविनागं	तुलावेदीप्रमाणं ८
			तुलादानफलं ७

दानचंड़ी.

१४०

तुलालक्षणं

षोडशारचक्रं ९

नातारोगपरिहार

संग्रहतुलादानाति

तुलाकर्मणिरेव

तुलाकालं

अथतुलापुरुषद

मुख्यसंकल्पः १३

तुलापुरुषसनप्रयो

मुख्यसंकल्पः १४

तुलाहनुदैतास्तुप

नपुननेचप्रार्थना

तुलाप्रतियहश्री

गोसहस्रमहाहा

नप्रयोगइति १८

गोरातदानं २१

सहस्रगोरादानं २२

संक्षेपदशगोदानं

दशमहादानाति

कनकदानं २३

अश्वदान २४

श्वेताश्वदानं २४

श्रीवायाश्वदानं २५

तिलदानं २५

तिलपात्रदानं २५

महातिलपात्रदानं २५

मातुरातृपत्नका २८

स्यमयंति लपात्रदानं

तिलपूर्णकनकदानं

गजदानं २८

हासीदानं ३०

रथदानं ३१

शिबिकादानं

निवर्तनगोचर्मदानं

नूनिदानं

गृहदानं

गृहेनिर्माणलक्षणं

गृहेदिग्विशेषकूपलक्षणं

कर्तव्यमाहनाहः

वास्तुशान्तिप्रयोगः

वास्तुदेवतास्तुपनं

अग्निस्थापनं

१४०

प्रधानहोमः

बलिदानं

पुर्णाहुतिं

अग्निषेकः

सूत्रवेष्टनं

वास्तुप्रोक्षणं

वास्तुनिर्णयः

मृत्पटिका

सूत्रोक्तवास्तुशान्तिः

गृहदानप्रयोगः

अथमठदानं

धर्मशालादानं

अथकन्यादानं

कपिलादानं

महाकपिलादानं

अथदशधेनुदानाति

तारसुवर्णमानं

अथधतधेनुदानं

अथजलधेनुदानं

तिलधेनुदानसंक्षेप

दानकमलाकरेप्रयोगः

दीर्घधेनुदानं

मधुधेनुदानं

शकरादानं

पचरत्नाति

रधिधेनुदानं

रसधेनुदानं

प्रत्यक्षगोदानं

गोदानप्रयोगः

स्वेतादिसवर्णगोदा

कहनधेनुदानं

हमश्रीगोदानं

कार्पासधेनुदानं

लवणधेनुदानं

सुवर्णधेनुदानं

बंधात्वहरं सुवर्णधेनु

बंधलक्षणं

उत्तयतोमुखीदानं

सुवर्णसंख्यामतेगु

जा १० मासे

व्योवहारमासे

निष्क्रमसे

तदर्थं २० मासे

तदर्थं १० मासे

दान० चे०

१४१

प्रायश्चित्तं

उत्तपतोमूवीप्रतिहण
दशादानानि
तिघ्ननलक्षणं
गोदानं
नूदानं
तिलदानं
हिरण्यदानं
आम्रदानं
वस्त्रदानं
धनदानं
गुडदानं

रोष्यदानं
लवणदानं
पापापनोदधेनुदानं
कणापनोदधेनुदानं
प्रायश्चित्तधेनुदानं
वितरणीगोदानं
उक्तातधेनुदानं
मोक्षधेनुदानं
महिषीदानं
महिषीदानं
अथमेवदानं

आज्ञादानं
मंदगिहरत्वंमेषदानं
दशांचलपर्वतदानं
खवणांचलदानं
गुडांचलदानं
गुडांचलदानं
नारलक्षणं
सुवर्णांचलदानं
तिलांचलदानं
आधादियेतिलपर्वत
कर्पासांचलदानं

यतांचलदानं
रत्नांचलदानं
रोष्यांचलदानं
शर्करांचलदानं
शिरवरदानानि
त्रिवृत्तदानं
दारिद्र्यहरकुंभमूर्ति
दानं वायवीये
उमामाहेश्वरमूर्तिदानं
लक्ष्मीनारायणमूर्तिदानं
हरिहरमूर्तिदानं

१४१

सूर्यमूर्तिदानं
गणपतिमूर्तिदानं
जगदेविकादानं
सरस्वतिमूर्तिदानं
बालग्रामदानं
शिबनातिदानं
लिंगदानं
मारकतलिंगहा
काश्मीरलिदाघटदानं
शारवदानं
कालचक्रदा

अथमत्स्यपरिहारंय
ममूर्तिदानंच
कालपुरुषदानं
सर्वसंपत्करदानं
कुलजिनदानं
अथसम्यादानं
शयनदानं
कशियूदानं
वस्त्रदानं
पीतवस्त्रदानं
रक्तवस्त्रदानं

नीलवस्त्रदानं
चित्रवस्त्रदानं
कुलवस्त्रदा
पटकुलदानं
सतकर्पदा
उर्णावस्त्रदा
कुंदचदानं
चित्रकंबलदा
ताम्रपात्रदानं
सूर्यघीत्यर्थताम्र
पात्रदानं

कांस्यपात्रदा
लोहपात्रदानं
रोष्यपात्रदानं
सुवर्णपात्रदानं
स्थालीदानं
देवपुराणदानानि
चतुर्दशविद्याआख्या
मुक्तकदानं
रत्नदानं
नवरत्नानि
प्रवाचदानं

दानचंड़ी.

१४२

सोतांदारतयुक्तं
मोगल्यमणिदानं
कर्णनूषणदानं
कुकुमदानं
हरिद्रादानं
सिंहरदानमंत्र
कस्तूरीदानं
कपूरदानं
नानासुगंधद्रव्याहारः
देवस्योपरिगलतीरः
अथप्रपादानं

अग्निंकाष्ठयुक्तमग्निहोत्रादेवतानामानि
मिनिरक्ततोपंपाषाणस्वप्रातनित्यधतपात्रं
गोपरिचर्या
धर्मघटदानं
घटादानस्योपायनं
कलत्रादानं
यज्ञोपवीतदानं
मांसदानानि
पक्षीदानानि
अधिमामेदानं
अधिमामेत्रयस्त्रि

शदेवतानामानि
प्रातनित्यधतपात्रं
यादानं
अथसंक्रांतिदानानि
नानाधान्यदानानि
घीहितेदुलदानं
घीहिदानं
यवदानं
धर्मधुमदानं
सुगदानमंत्रः
माषदानमंत्रः

चणकदानं
कुलित्यादानं
तिलदानं
स्वर्णतिलदानं
धन्यदानं
सुवर्णतिलपात्रदानं
तिष्ठावदानं
रामाभाकदानं
कोदवदानं
लोकदानं
यावनाब्जदानं

१४२

मसूरिकादानं
अलदानानि
पायसदानं
ओदनदानं
दधन्तदानं
कसरान्तदानं
नानातस्यदानं
सर्वान्तदानं
सक्तुदानं
शर्करादानं
गुडदानं

राहुदानं
मधुदानं
धतुदानं
तैलदानं
नवनीतदानं
क्षीरदानं
दधिदानं
घुघ्मदानं
फुल्लदानं
तक्रदानं
तांबूलदानं

पांडुकादानं
उपातहदानं
सुत्रदानं
चामरदानं
पत्रिकादानं
व्यजनदानं
दर्पणदानं
कूशमांडदानं
हिमदानं
तिलपत्रदानं
मकरसंक्रांतोसोता

पादिदानविशेषः
गोधूमपिष्टदानं
सूर्यस्थापितंउल्लहा
पायसफरितेकास्य
पासफलपुष्पकद
लीदानं
सौतापद्रव्यपुत
पेडाविद्योषोधा
उवावायन ११८
संकल्प
वतीपातेसुवर्णह

माह

११७

११८

दानचंद्रा.

१४३

वसंतेश्वरवत्सेचनं
सूर्यादिग्रहाणां दानं
नवग्रहप्रार्थनामंत्र
ग्रहदानं
सहस्रभोजनधिः
अष्टौ वसुनामनि
एकादशरुद्राः
द्वादशदिताः
द्वादशपतिनामा
कृषिसंख्या
समुदाः

तुल्योकादि
सप्तनद्याः
त्रयोमुखाः
चत्वारो वेदाः
सहस्रभोजनहोः
ब्राह्मणभोजनः
दक्षिणा
पंचमोहापतकी
सहस्रभोजनसंकल्पः
सर्वस्वदानं
तपदानचतुर्गुणधर्मः

१४३

पायश्चित्तप्रयमः धर्मः
दातालक्षणं
ब्राह्मणलक्षणं
घोरप्रतिग्रहः
तानाप्रतिग्रहोपापह
प्रायश्चित्तानिगालप्र
षोडशमहानप्र
तिग्रहे प्रायश्चित्तं
रहस्यप्रायश्चित्तं
स्मृत्यर्थसंगोक्तं रहस्य

प्रायश्चित्तानि
गुडधत्वादिप्राति
ग्रहप्रायश्चित्तं
द्वादशवर्तप्रायश्चि
रथप्रतिग्रहप्रा
शान्ताप्रतिग्रहप्रा
प्रतिग्रहोक्तप्राय
श्चित्तं
गुरुतल्यं कप्राय
श्चित्तं ॥ ॥

हानचंदी०

१४४

422

१४४